לַנֹּעַר

מד

ד״ר נ. שָׁלֵם

טַל וּמָטָר

ב

סִפְרִיַּת אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל שֶׁל
הַקֶּרֶן הַקַּיֶּמֶת לְיִשְׂרָאֵל
בְּהוֹצָאַת „אָמָּנוּת"

...מנות" תֵּל־אָבִיב

D04523994-
Duke University Libraries

ספרית ארץ-ישראל של הקרן הקימת לישראל

בְּהוֹצָאַת „אָמָנוּת"
חוֹבֶרֶת מד

טַל וּמָטָר

(פְּרָקִים בְּהִלְכוֹת הַמַּיִם בְּאֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל)

ב.

מֵאֵת
ד"ר נ. שָׁלֵם

הוֹצָאַת „אָמָנוּת", תֵּל-אָבִיב, תרצ"ד

Copyright 1934 by the «Omanuth» Co. Ltd. Tel-Aviv

בית-הדפוס „אמנות ארץ-ישראל", תל-אביב
Printed in Erez-Israel (Palestine)

ג. חַמִּים וּמַיִם לְרַחֲצָה

„וְתַעֲנוּגוֹת בְּנֵי הָאָדָם" — אֵלּוּ
בְּרֵכוֹת וּמֶרְחֲצָאוֹת. (גִּטִּין ס״ח)

מִיָּמִים קְדוּמִים הֶעֱרִיךְ יוֹשֵׁב אַרְצֵנוּ הַחַמָּה אֶת הַמַּיִם, לֹא רַק כְּמַשְׁקֶה הַמַּרְוֶה אֶת צִמְאוֹנוֹ וּצְמָאוֹן מִקְנֵהוּ וּשְׂדוֹתָיו אֶלָּא גַּם כִּסְגֻלָּה יְקָרָה הַמְּבִיאָה מַרְגּוֹעַ וְקוֹרַת־רוּחַ לַעֲמֵלֵי הַיּוֹם וִיגִיעֵי דֶרֶךְ בְּהִתְרַחֲצָם בָּהֶם: „יֻקַּח נָא מְעַט מַיִם — אוֹמֵר אַבְרָהָם לַמַּלְאָכִים הַיְגֵעִים מֵחֹם הַיּוֹם—וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם, וְהִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ. וְאֶקְחָה פַּת לֶחֶם וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם, אַחַר תַּעֲבֹרוּ[1]". תְּחִלָּה רְחִיצָה, וְאַחַר כָּךְ מְנוּחָה וּסְעֻדַּת הַלֵּב.

בִּמְרוּצַת הַדּוֹרוֹת נִתְיַחֵד לִרְחִיצַת הַגּוּף בְּמַיִם עֵרֶךְ דָּתִי: „תַּנְיָא, רוֹחֵץ אָדָם פָּנָיו, יָדָיו וְרַגְלָיו בְּכָל יוֹם בִּשְׁבִיל קוֹנוֹ[2]". אַתָּה מוֹצֵא שֶׁבְּכָל מִקְרֶה בִּלְתִּי טָהוֹר צִוְּתָה תּוֹרָתֵנוּ לְחַטֵּא אֶת הַגּוּף בְּמַיִם הַמְטַהֲרִים.

וְאוּלָם הָרְחִיצָה בְּמַיִם לֹא לְשֵׁם טָ־ָרָה אֶלָּא לְשֵׁם עִדּוּן הַגּוּף בִּלְבַד, לְשֵׁם שְׁמִירַת בְּרִיאוּתוֹ, לֹא הָיְתָה רוֹוַחַת בְּיִשְׂרָאֵל אֶלָּא מִימֵי חֲדִירָתָן שֶׁל תַּרְבֻּיּוֹת יָוָן וְרוֹמִי בָּאָרֶץ. אֶפְשָׁר שֶׁדַּלּוּת הַמַּיִם בְּאֵזוֹרֵי הָהָר שֶׁבְּאַרְצֵנוּ, מְקוֹם מִשְׁכְּנוֹתָם שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיָמִים קַדְמוֹנִים, מְנָעָתַם מֵהַרְבּוֹת בְּשִׁמּוּשׁ

[1] בְּרֵאשִׁית י״ח.

[2] שַׁבָּת נ׳.

הַמַּיִם. שׁוֹכְנֵי הָהָר, כַּאֲשֶׁר כְּבָר רָאִינוּ, שָׁתוּ מֵימֵיהֶם בִּמְסֻכָּנוּת, אֶפֶס כִּי מִימֵי שִׁלְטוֹנָם שֶׁל יָוָן וְרוֹמִי בְּאַרְצֵנוּ, אֲשֶׁר אִחֲדוּ אֶת כָּל הָאֲזוֹרִים הַשּׁוֹנִים וְהִשִּׂיאוּם לַחֲטִיבָה אַחַת, בָּא שִׁנּוּי כַּבִּיר בְּדַרְכֵי הַשִּׁמּוּשׁ בַּמַּיִם. מִלְּבַד סִפּוּקֵי הַמַּיִם הָרַצְיוֹנָלִיִּים הִרְבִּיצוּ בַּמַּיִם אֶת הָרְחוֹבוֹת, עָשׂוּ נְעִיצִין וַחֲרִיצִין לְהַזְרִים אֶת מֵי הַמָּטָר שֶׁנִּקְווּ וְכוּ'. וּמִתּוֹךְ שֶׁשָּׁלְחוּ שֶׁפַע נוֹזְלִים לִמְלֶאכֶת הָעִיר וְהַכְּפָר, נִתְפַּתְּחָה גַּם נְטִיָּה עַזָּה לְמֶרְחֲצָאוֹת. רִשּׁוּמֵי הַשְׁפָּעָה זוֹ נִכָּרִים יָפֶה בְּדִבְרֵי חֲזַ"ל הַמְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים אֶת הַ„דִּימוֹסִין"[1]. „וְתַעֲנוּגוֹת בְּנֵי הָאָדָם" — אֵלּוּ בְּרֵכוֹת וּמֶרְחֲצָאוֹת[2]. „נָשִׁיתִי טוֹבָה — אָמַר ר' יִרְמְיָהוּ, זוֹ בֵּית־הַמֶּרְחָץ; ר' יוֹחָנָן אָמַר, זוֹ רְחִיצַת יָדַיִם וְרַגְלַיִם בְּחַמִּין"[3], וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁאָמְרוּ מְפֹרָשׁ: „אָסוּר לָדוּר בְּעִיר שֶׁאֵין בָּהּ מֶרְחָץ"[4]. וּגְדוֹלָה מִזּוֹ: נִמְצְאוּ מֵחֲזַ"ל שֶׁרָחֲצוּ בְּדִימוֹסִין שֶׁל הַגּוֹיִים וְלֹא חָשְׁשׁוּ לַעֲבוֹדָה זָרָה. מַעֲשֶׂה שֶׁשָּׁאַל פְּרוֹקְלוֹס בֶּן פִּילוֹסוֹפוֹס אֶת רַבָּן גַּמְלִיאֵל בְּעַכּוֹ, שֶׁהָיָה רוֹחֵץ בְּמֶרְחָץ שֶׁל אַפְרוֹדִיטִי. אָמַר לוֹ: כָּתוּב בְּתוֹרַתְכֶם: וְלֹא יִדְבַּק בְּךָ מְאוּמָה מִן הַחֵרֶם — מִפְּנֵי מָה אַתָּה רוֹחֵץ בְּמֶרְחָץ שֶׁל אַפְרוֹדִיטִי? אָמַר לוֹ: אֵין מְשִׁיבִין בַּמֶּרְחָץ; וּכְשֶׁיָּצָא אָמַר לוֹ: אֲנִי לֹא בָּאתִי בִּגְבוּלָהּ, הִיא בָּאָה בִּגְבוּלִי. אֵין אוֹמְרִים: נַעֲשֶׂה מֶרְחָץ נוֹי

[1] „דִּימוֹס" בִּיוָנִית מוֹרֶה עַל דָּבָר שֶׁל פַּרְהֶסְיָה, שֶׁל רַבִּים (מֶרְחֲצָאוֹת הַכְּלָל), בְּנִגּוּד לַ„פְּרִיבָּטָאוֹת" הַמּוֹרִים עַל מֶרְחֲצוֹת הַפְּרָט.

[2] גִּטִּין ס"ח.

[3] שַׁבָּת כ"ה.

[4] יְרוּשַׁלְמִי קִיד', פ. ב'.

לְאַפְרוֹדִיטִי — אֶלָּא אוֹמְרִין: נַעֲשָׂה אַפְרוֹדִיטִי נוֹי לַמֶּרְחָץ[1]".

חַמִּים

עֵרֶךְ מְיֻחָד נִתַּן לְמֶרְחֲצוֹת הַחַמִּים הַנִּמְצָאִים בְּשֶׁפַע בְּאַרְצֵנוּ. כִּשְׂרִידֵי תּוֹפָעוֹת הַגַּעַשׁ שֶׁהָיוּ פַּעַם בְּאַרְצֵנוּ, נוֹבְעִים עַד הַיּוֹם הַזֶּה מַבּוּעֵי מַיִם חַמִּים לְכָל אָרְכָּהּ שֶׁל הָאָרֶץ, מִשְּׁנֵי עֶבְרֵי הַיַּרְדֵּן. אָמְנָם תִּשְׁעָה קַבִּים שֶׁל חַמִּים הַלָּלוּ נָטַל הָעֵבֶר הַמִּזְרָחִי, אֲבָל חַמֵּי טְבֶרְיָה הַנּוֹבְעִים בַּמַּעֲרָב נָטְלוּ אֶת הַטֶּמְפֶּרָטוּרָה הַגְּבוֹהָה בְּיוֹתֵר.

חִבָּה גְדוֹלָה נוֹדַעַת מֵאֵת תּוֹשָׁבֵי הָאָרֶץ לְמֶרְחֲצוֹת הַחַמִּים. סְתָם „מֶרְחָץ" בִּשְׂפַת עֲרָב מַשְׁמָעוֹ „מֶרְחָץ חַם", אֲשֶׁר עַל כֵּן בְּשֵׁם „חַמאם" יִקְבוּהוּ. הַסּוֹפֵר מוּקָדָסִי מֵעִיד בְּהִתְפַּעֲלוּת, שֶׁטְּבֶרְיָה נִתְבָּרְכָה בִּשְׁמוֹנָה בָּתֵּי־מֶרְחָץ שֶׁאֵינָם צְרִיכִים הַסָּקָה. וַהֲרֵי זֶה מַעֲלָה גְדוֹלָה וִיתֵרָה, בְּיִחוּד בִּשְׁבִיל אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל שֶׁהַדֶּלֶק אֵינוֹ מָצוּי בָּהּ.

הַמֶּרְחָץ הַחַם הָיָה מְקֻבָּל יוֹתֵר, שֶׁכֵּן הָיָה מְטַהֵר אֶת הַגּוּף מִן הַזֻּהֲמָא וּמְעַדֵּן אוֹתוֹ יוֹתֵר. „טוֹבָה רְחִיצַת יָדַיִם וְרַגְלַיִם בְּחַמִּין מִכָּל קִלּוּרִין"[2], וְאַף עַל פִּי כֵן: „רָחַץ בְּחַמִּין וְלֹא נִשְׁתַּטֵּף בְּצוֹנֵן דּוֹמֶה לְבַרְזֶל שֶׁהִכְנִיסוּהוּ לָאוּר וְלֹא הִכְנִיסוּהוּ לְצוֹנֵן"[3]. בְּכָל זֹאת אֵין לְהַפְרִיז עַל טִיב סְגֻלָּתָם שֶׁל הַחַמִּין, כִּי הֵם אֶחָד מִשִּׁבְעַת הַדְּבָרִים שֶׁמִּעוּטָם יָפֶה וְרֻבָּם קָשֶׁה.

צֵא וּרְאֵה: אַרְבַּע עָרִים פּוֹרְחוֹת אָנוּ מוֹצְאִים בְּקִרְבַת הַחַמִּים שֶׁל אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל: טְבֶרְיָה, גָּדֵר, פַּחַל וְחַמְתָן, וְכָל קִיּוּמָן

[1] ע"ז מ"ד.

[2] שַׁבָּת קי"ח.

[3] שַׁבָּת מ"א.

שֶׁל עָרִים אֵלּוּ לֹא עָמַד לָהֶן אֶלָּא בְּשֶׁל הַ„דִּימוּסִין" שֶׁלָּהֶן.
הָרוֹמִיִּים וְהַיְּוָנִים, הַיְּהוּדִים וְהַמֻּשְׁלְמִים, וּכִמְעַט כָּל עַמֵּי תֵּבֵל מַאֲמִינִים בְּכֹחַ הַקְּסָמִים שֶׁל הַחַמִּים לְרַפֵּא כָּל פֶּגַע וּמַדְוֶה, אֲשֶׁר עַל כֵּן אָנוּ רוֹאִים, כִּי בִּמְרוּצַת הַדּוֹרוֹת נֶהֶפְכוּ הַדִּימוּסִין לְמֶרְכְּזֵי תַּרְבּוּת, דָּת וּמְדִינָה. בְּיָוָן וּבְרוֹמִי הִגִּיעוּ לְרוּם שִׂיאָם. הַמֶּרְחֲצָאוֹת נֶהֶפְכוּ לְמִקְדְּשֵׁי עָם, מְקוֹמוֹת פֻּלְחָן לָאֱלִילִים וְלָאֱלִילוֹת, וְאַף לְפֻלְחַן גּוּפָם שֶׁל הָרוֹחֲצִים עַצְמָם (רֶמֶז לְכָךְ מָצִינוּ בְּ„מֶרְחַץ אַפְרוֹדִיטִי" שֶׁבְּעַכּוֹ); מִשֶּׁבָּאוּ עַמֵּי הַמַּעֲרָב הַלָּלוּ לְאֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל וּמָצְאוּ בָּהּ חַמִּים בְּשֶׁפַע וְאֶרֶץ יָפָה וּבְרִיאָה כְּאַרְצוֹת מוֹלַדְתָּם, עָשׂוּ כָּאן כְּמוֹ בְּשֶׁלָּהֶם. דִּימוּסִין אֵלּוּ יָצְאוּ לָהֶם מוֹנִיטִין בְּכָל הָעוֹלָם.

„דִּימוּסִין שֶׁל טְבֶרְיָה", אוֹ סְתָם „חַמֵּי טְבֶרְיָה", נוֹדְעוּ בֶּעָבָר כְּ„מֶרְחֲצוֹת הַקֵּיסָרוּת", וְטִיבָם נוֹדַע לְשֵׁבַח בְּכָל אֵזוֹר שִׁלְטוֹנָם שֶׁל הָרוֹמִיִּים. אֲלֵיהֶם בָּאוּ אַנְשֵׁי הַשֵּׁם וְשַׁלִּיטֵי רוֹמִי בְּאַרְצֵנוּ. גַּם מִדִּבְרֵי רַזַ"ל יֵשׁ לְהַסִּיק שֶׁאֶל חַמֵּי טְבֶרְיָה הָיוּ יוֹרְדִים רַבִּים מֵרָאשֵׁי הַדּוֹר, בֵּינֵיהֶם: ר' שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי, ר' מֵאִיר וְר' פִּנְחָס בֶּן יָאִיר, ר' יְהוֹשֻׁעַ וְר' יוֹסֵא, ר' יוֹחָנָן וְרֵישׁ לָקִישׁ, וְעוֹד רַבִּים. כִּמְעַט כָּל הַמְבַקְּרִים מִן הַגָּלִיל, וְעַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה הַיּוֹשְׁבִים בִּטְבֶרְיָה, יָרְדוּ לִרְחֹץ בַּחַמִּים הַמְפֻרְסָמִים. הַשְׁפָּעָתָם שֶׁל הַמֶּרְחֲצָאוֹת הַלָּלוּ הָיְתָה גְּדוֹלָה מְאֹד, עַד שֶׁאָמְרוּ: „מִפְּנֵי מָה אֵין חַמֵּי טְבֶרְיָה בִּירוּשָׁלַיִם? כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיוּ עוֹלֵי רְגָלִים אוֹמְרִים: אִלְמָלֵי לֹא עָלִינוּ אֶלָּא לִרְחֹץ בְּחַמֵּי טְבֶרְיָה—דַּיֵּנוּ, וְנִמְצֵאת עֲלִיָּה שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ[1]".

[1] פְּסָחִים ח'.

אֵין סָפֵק, כִּי דִּימוּסִין אֵלּוּ הֵחִישׁוּ אֶת פִּתּוּחָהּ שֶׁל הָעִיר טְבֶרְיָה, זוּ הָעִיר הַצְּעִירָה אֲשֶׁר נִבְנְתָה עַל יְדֵי הוֹרְדוֹס אַנְטִפַּס, וַאֲשֶׁר מְטֻעָמִים יְדוּעִים לֹא קַל הָיָה בְּיוֹתֵר לְיַשְּׁבָהּ. אָמְנָם מִסָּבִיב לַחַמִּים יָשְׁבָה הָעִיר הָעַתִּיקָה „חַמַּת", וּכְשֶׁפָּשְׁטָה הָעִיר הַחֲדָשָׁה נָגְעוּ גְּבוּלֵי תְּחוּמָהּ בִּתְחוּם חַמַּת. מִשּׁוּם כָּךְ הָיוּ „בְּנֵי טְבֶרְיָה מְהַלְּכִין בַּשַּׁבָּת אֶת כָּל חַמְּתָן".

שְׁפִיעַת מֵימֵי חַמֵּי טְבֶרְיָה, לְעֻמַּת שְׁפִיעָתָם שֶׁל חַמַּת גָּדֵר וְצֶרֶת הַשַּׁחַר, אֵינָהּ גְּדוֹלָה בְּיוֹתֵר. הַמַּעְיָן הָרָאשִׁי שׁוֹפֵעַ רַק י"ח מֶטְרִים מְעֻקָּבִים לְשָׁעָה, וּשְׁפִיעַת חֲמֵשֶׁת הַנּוֹתָרִים דַּלָּה עַד לִמְאֹד. סִמָּנִים מְיֻחָדִים מְעִידִים, כִּי הַמַּיִם הָלְכוּ וּפָחֲתוּ בִּמְרוּצַת הַדּוֹרוֹת. לֹא קָשֶׁה גַּם לְהֵרָאוֹת עַל עִקְּבוֹת מַעְיָנוֹת אֲחֵרִים — כְּעֶשְׂרִים בְּמִסְפָּר — אֲשֶׁר יָבְשׁוּ כָּלִיל. אוּלָם חָמָּם הָעַז (57^0—64^0) שֶׁל חַמֵּי טְבֶרְיָה נִשְׁתַּמֵּר עַד הַיּוֹם הַזֶּה, וְהוּא עוֹלֶה עַל חֻמָּם שֶׁל חַמֵּי עֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה שֶׁמֶשׁ. חֹם נִפְרָז זֶה שִׁמֵּשׁ גַּם נוֹשֵׂא לְאַגָּדוֹת בְּקֶרֶב תּוֹשָׁבֵי הָאָרֶץ, כַּיְּהוּדִים כָּעֲרָבִים. לְדַעַת הַמֻּשְׁלָמִים, חֻמָּם שֶׁל „עֵיוֹן סִידְנָא סוּלֵימָאן", אוֹ „חַמַּאם מלכנא סולימאן" (כָּךְ שְׁמָם בְּפִיהֶם), בָּא לָהֶם בְּשֶׁל פְּקֻדָּתוֹ שֶׁל שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עַל אַשְׁמְדַאי לְהָחֵם אֶת הַמַּעְיָנוֹת הַצּוֹנְנִים שֶׁהָיוּ מְפַכִּים כָּאן לְפָנִים; כְּנֶגֶד זֶה אַתָּה מוֹצֵא בְּאַגָּדוֹת יִשְׂרָאֵל, שֶׁ„מֵּי חַמֵּי טְבֶרְיָה עוֹבְרִים עַל פִּתְחוֹ שֶׁל גֵּיהִנֹּם". וְהֵם הַשְּׂרִידִים שֶׁל מַעְיְנוֹת הַתְּהוֹם אֲשֶׁר נִבְקְעוּ בִּימֵי נֹחַ.

אִם כָּךְ וְאִם כָּךְ, מַיִם רוֹתְחִים אֵלּוּ מְבִיאִים לְאָדָם מַרְגּוֹעַ וּמַרְפֵּא מִתַּחֲלוּאִים רַבִּים וְרָעִים. הָרוֹפְאִים בָּדְקוּ וּמָצְאוּ, שֶׁהַמַּיִם

הָאֵלֶּה יָפֶה כֹּחָם לְרַפֵּא אֶת כָּל הַפְּגָעִים הַמְמֻשָּׁכִים שֶׁל הַפְּרָקִים, הַשְּׁרִירִים, הָעֲצַבִּים, כְּלֵי הַשֶּׁתֶן, מַחֲלוֹת נָשִׁים, מַחֲלוֹת הָעוֹר, הָאֵבָרִים הַפְּנִימִיִּים, הַבַּלּוּטוֹת, הַכְּלָיוֹת וּשְׁאָר מַרְעִין בִּישִׁין.

סְגֻלּוֹת מַרְפֵּא אֵלּוּ הָיוּ יְדוּעוֹת בָּאָרֶץ עוֹד מִיָּמִים קְדוּמִים. כְּדַאי לְצַיֵּן, שֶׁבְּאֵירוֹפָּה הִתְחִילוּ לְהַעֲרִיךְ אֶת חֲשִׁיבוּתָם שֶׁל הַחַמִּים רַק מִימֵי הַבֵּינַיִם.

אֵין סָפֵק, כִּי גַם תְּנָאֵי הַסְּבִיבָה הַנּוֹחִים מְסַיְּעִים. הַטֶּבַע חָנַן אֶת טְבֶרְיָה וּמְסִבֶּיהָ מַרְאוֹת נוֹף מְצוֹדְדֵי עַיִן וָלֵב שֶׁאֵין דֻּגְמָתָם בְּכָל הָאָרֶץ: יָם כִּנֶּרֶת וְהַיַּרְדֵּן, הַחֶרְמוֹן וְעוֹד הָרִים נָאִים סָבִיב לָהּ, בָּהֶם יְשׁוֹטֵט הַמַּבְרִיא וְיִשְׁאַף אֶת הָאֲוִיר הַמְחַיֶּה וְיִשְׁתַּטֵּף בְּזֹהַר הַשֶּׁמֶשׁ הַמְּבִיאָה מַרְפֵּא.

חַמֵּי טְבֶרְיָה לֹא נֶעֶזְבוּ כָּלִיל מֵעוֹלָם, אֲבָל כְּמִקְרֵה הָאָרֶץ כֻּלָּהּ כֵּן קָרָם גַּם הֵם: שְׁנוֹת גֵּאוּת וּפְרִיחָה וּשְׁנוֹת שֵׁפֶל וְהַזְנָחָה בָּאוּ חֲלִיפוֹת. גַּם הָעַרְבִים הֶעֱרִיכוּ בְּמִדָּה רַבָּה וּמַעֲרִיכִים עַד הַיּוֹם הַזֶּה אֶת הַחַמִּין הַלָּלוּ. אֶלָּא שֶׁהֵם תּוֹפְסִים, כְּמִנְהָגָם, בְּמִדּוֹתֶיהָ שֶׁל תֻּרְכִּיָּה. אֵין דּוֹאֵג לַמָּקוֹם הַיָּקָר וְאֵין שׁוֹקֵד עָלָיו לְשַׁכְלְלוֹ וּלְשַׁפְּרוֹ כְּכָל הָרָאוּי לוֹ. שִׁפְלוּת יָדַיִם בַּכֹּל, וְרַבָּה הָעֲזוּבָה. לָכֵן יָרְדוּ הַחַמִּים הַקֵּיסָרִיִּים מִגְּדֻלָּתָם הָעַתִּיקָה הָאֲצִילִית וְנֶהֶפְכוּ לְ„סִירֵי רַחְצָה" נֶאֱלָחִים. אֲבָל עַתָּה קְרוֹבָה יְשׁוּעָתָם לָבוֹא. קָמוּ אֲנָשִׁים מִקִּרְבֵּנוּ וְנָמְרוּ אֹמֶר לְהָשִׁיב לַמָּקוֹם אֶת כֹּחוֹ וְאֶת חִנּוֹ, וּכְבָר הֵחֵלּוּ לְהַתְקִין שָׁם בָּתֵּי מֶרְחֲצָאוֹת מְשֻׁבָּחִים, דֻּגְמַת הַדִּימוּסִיָּאוֹת שֶׁל בְּנֵי הַמַּעֲרָב הַמְהֻלָּלִים. עַל חַמֵּי טְבֶרְיָה יוּקְמוּ בָּתֵּי גָזִית נוֹחִים וְיָפִים,

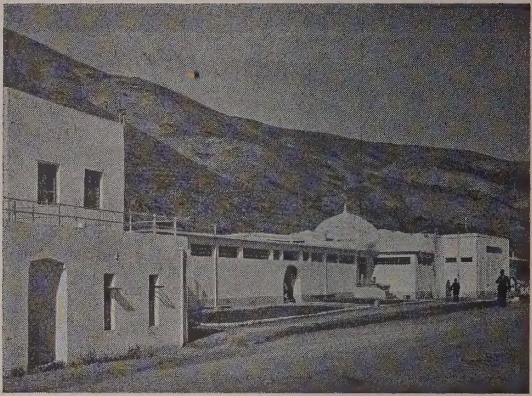

חַמֵּי טְבֶרְיָה

וּמֵי מַעְיָנוֹת צְלוּלִים יִמָּשְׁכוּ אֲלֵיהֶם, וּבָתֵּי־מָלוֹן וּמַרְפֵּא יִבָּנוּ, מְתֻקָּנִים וּמְשֻׁכְלָלִים; וְאַף מִגְרְשֵׁי שַׁעֲשׁוּעִים יֵעָרְכוּ שָׁם וְגַנֵּי נוֹי יִשָּׁתְלוּ מִסָּבִיב, לְמַעַן הַנְעִים לָאוֹרֵחַ אֶת יְשִׁיבָתוֹ שָׁם וּלְמַעַן הָחִישׁ לוֹ רְפוּאָה שְׁלֵמָה.

מִדָּרוֹם לְיָם כִּנֶּרֶת, בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה, לֹא הַרְחֵק מֵחָרְבוֹת אוּם־קֵיס, מִשְׂתָּרֵעַ עֵמֶק „אֶל חָמִי“ הַיָּדוּעַ מִימֵי קֶדֶם בְּשֵׁם „חַמַּת גָּדֵר“. מַעֲלוֹתֵיהֶם הַטּוֹבוֹת שֶׁל חַמִּים אֵלּוּ הוֹצִיאוּ לָהֶם שֵׁם תְּהִלָּה עוֹד בְּשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת. הָעִיר גָּדֵר אֲשֶׁר שָׁכְנָה בָּהָר הַסָּמוּךְ, נִגְבָּה לַחַמִּים, וַאֲשֶׁר נָתְנָה אֶת שְׁמָהּ לָהֶם, הָיְתָה אַחַת מֵעָרֵי הַדֶּקַפּוֹלִיס הַיְדוּעוֹת.

הַדִּימוּסִין שֶׁלָּהּ נִתְפַּרְסְמוּ מַהֵר בָּאָרֶץ וְגָרְמוּ לִפְרִיחָתָהּ הַמְּהִירָה וְהַכַּבִּירָה שֶׁל הָעִיר.

וְאַף כִּי חַמֵּי טְבֶרְיָה הָיוּ קְרוֹבִים יוֹתֵר, נָהֲגוּ חַכְמֵי הַגָּלִיל לְהִתְאָרֵחַ בְּחַמַּת גָּדֵר וְלֵהָנוֹת מִזִּיוָהּ וּמִזִּיו תַּרְבּוּתָהּ. לַיְּהוּדִים הָיָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה בֵּית־כְּנֶסֶת גָּדוֹל (נֶחֱשַׂף בִּשְׁנַת 1932 עַל יְדֵי הָאוּנִיבֶרְסִיטָה הָעִבְרִית). וַעַד הַחֲכָמִים הָיָה מִתְכַּנֵּס כָּאן וְנוֹעָץ בְּעִנְיְנֵי הַצִּבּוּר, וְהָאוֹרְחִים מִיִּשְׂרָאֵל מָצְאוּ לָהֶם שָׁם סְבִיבָה עִבְרִית סְגוּרָה בְּתוֹךְ הָמוֹן גָּדוֹל שֶׁל כּוּתִים וּמִתְיַוְּנִים.

הָרוֹמָיִים הִרְבּוּ לְפָאֵר אֶת חַמַּת גָּדֵר יֶתֶר עַל הַמִּדָּה. סִיְּעָה לְכָךְ גַּם הַבִּקְעָה הַיָּפָה וְרַחֲבַת הַיָּדַיִם וְשֶׁפַע הַמַּיִם אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ. הִיא הָיְתָה יְדוּעָה כְּאֶחָד מִמְּקוֹמוֹת הַמַּרְפֵּא הַבְּרִיאִים בְּיוֹתֵר וְהַיָּפִים בְּיוֹתֵר שֶׁבָּעוֹלָם. מִתּוֹךְ שְׂרִידֵי שְׁנֵי הַתֵּאַטְרָאוֹת אֲשֶׁר הָיוּ בָּהּ, חוּץ מִן הַקִּרְקָס וּבְרֵכַת הַמַּיִם לַמִּשְׂחָקִים, וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, אָנוּ לְמֵדִים, כִּי הַחַיִּים הָיוּ עַלִּיזִים

בַּמָּקוֹם הַזֶּה. יְפִיפוּתוֹ שֶׁל יֶפֶת נָתְנָה אוֹתוֹתֶיהָ בְּתוֹךְ חַמֵּי שֵׁם אֵלּוּ. לְפִיכָךְ אַתָּה מוֹצֵא שֶׁרז"ל הִבִּיטוּ עַל הַמָּקוֹם הַזֶּה בַּחֲשָׁד, וְאַף יֵשׁ שֶׁהִזְכִּירוּהוּ לִגְנַאי.

שְׁפִיעַת הַמַּעְיָנוֹת הַחַמִּים הַלָּלוּ הִיא אֵיתָנָה בְּיוֹתֵר. הַצּוֹמֵחַ מִתְעָרֶה כָּאן בְּגָאוֹן, וּמַרְאֵהוּ כְּגַן אֱלֹהִים: חֳרְשׁוֹת קָנִים, תְּמָרִים, הַרְדּוּפִים, עֲצֵי שִׁטִּים, וּשְׁאָר אִילָנוֹת, וְשִׂיחִים סְבוּכִים וַעֲבָתִים, חוֹסְמִים אֶת הָעוֹבֵר מִבּוֹא בְּחֶבְיוֹנָם. לָכֵן גַּם קָשֶׁה לַחְקֹר אֶת הַמָּקוֹם לָדַעַת אִם נוֹבְעִים בּוֹ עוֹד מַעְיָנוֹת. מִכָּל מָקוֹם נוֹדָעִים עַתָּה חֲמִשָּׁה מַעְיָנוֹת הַמְּפַכִּים בְּעֶבְרוֹ הַיְמָנִי שֶׁל נַחַל הַיַּרְמוּק, וּמַעְיָן אֶחָד בְּעֶבְרוֹ הַשְּׂמָאלִי. מַעְיָנוֹת אֵלּוּ נִבְדָּלִים זֶה מִזֶּה בְּשִׁעוּר חֻמָּם. יֵשׁ בָּהֶם מִ־25°—49°. הַמַּעְיָנוֹת הַחַמִּים בְּיוֹתֵר עֵינָם כְּעֵין הַתְּכֵלֶת הַזַּכָּה, וְהַפּוֹשְׁרִים הֵם חַסְרֵי צֶבַע וְדַלִּים יוֹתֵר בְּמִלְחֵי תְּמִסָּה.

בְּקִרְבַת „חַמַּת סָלִים" שָׂרְדוּ שְׂרִידֵי מֶרְחֲצָאוֹת מְפֹאָרִים, הַמְשַׁמְּשִׁים לְכָךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה. שִׁעוּר חֻמּוֹ שֶׁל „עֵין־בּוּלוּס", הַמְפַכֶּה סָמוּךְ לְ„חַמַּת אֶל־גֶ'רָב", פָּחוּת בְּ־16° בְּעֵרֶךְ. הַמַּיִם הַלָּלוּ שׁוֹטְפִים אֶל בְּרֵכַת אֶל גֶ'רָב, וּמִפְּנֵי הַהֶבְדֵּל הַגָּדוֹל בַּטֶּמְפֶּרָטוּרָה חָזָק כֹּחַ הַזֶּרֶם שֶׁל הַמַּיִם הַחַמִּים בַּבְּרֵכָה הַקָּרָה.

אֶת כַּמּוּת הַמַּיִם מַעֲרִיכִים בְּיָמֵינוּ לְט"ו אֲלָפִים ממ"ע לְשָׁעָה בְּעֵרֶךְ, שִׁעוּר רַב עַד מְאֹד, וְיֵשׁ בּוֹ כְּדֵי לַהֲפֹךְ אֶת כָּל הַבִּקְעָה כֻּלָּהּ לְבָתֵּי דִימוּסִיאוֹת רַחֲבֵי יָדַיִם הַשּׁוֹפְעִים מַיִם בְּלִי מְצָרִים.

אֶרֶץ עֵבֶר־הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה נִתְבָּרְכָה בְּחַמִּים, כִּי מִלְּבַד חַמַּת גָּדֵר נוֹדְעָה גַּם „חַמְתָא דְפַחַל". הֵם הַמַּעְיָנוֹת הַחַמִּים

הַנּוֹבְעִים מִדָּרוֹם לְגָדֵר וּבְקִרְבַת חָרְבוֹת פַּחַל הַיּוֹשֶׁבֶת מוּל בֵּית שְׁאָן אֲשֶׁר מֵעֵבֶר מִזֶּה שֶׁל הַיַּרְדֵּן. מִלְּבַד אֵלֶּה, נוֹבְעִים בְּקִרְבַת הַיַּרְדֵּן סָמוּךְ לְתוֹצְאוֹת נַחַל יַבּוֹק, מַעְיָנוֹת חַמִּים אֲחֵרִים אֲשֶׁר נוֹדְעוּ בִּימֵי הַתַּלְמוּד בְּשֵׁם „חמתן“.

קְבוּצַת הַמַּעְיָנוֹת הַחַמִּים אֲשֶׁר בִּדְרוֹם הָאָרֶץ, קֵדְמָה לְיָם הַמֶּלַח, הָיוּ יְדוּעִים בִּימֵי קֶדֶם וּמְפֻרְסָמִים כְּחַמֵּי טְבֶרְיָה וְגָדֵר.

עֵין בָּעָרָה, אֲשֶׁר נִקְרָא גַּם בִּירָם, הוּא אַחַד הַמַּעְיָנוֹת שֶׁנִּשְׁתַּיְּרוּ — לְדַעַת רז״ל — מִימֵי הַמַּבּוּל וְהֵם „בְּלוּעָה דְגָדֵר, וְחַמֵּי טְבֶרְיָה וְעֵינָא רַבְּתָא דְבִירָם“[1]. יוֹסֵף בֶּן מַתִּתְיָהוּ מְתָאֵר אֶת הַמָּקוֹם וּמְסַפֵּר שֶׁמַּעְיָנוֹת חַמִּים נוֹבְעִים מִצָּפוֹן לְמָרוֹם וְטַעְמָם שׁוֹנֶה זֶה מִזֶּה, מֵהֶם מָרִים וּמֵהֶם מְתוּקִים. וּכְמוֹ שֶׁצִּיַּנּוּ בְּעֵינוֹת חַמַּת גָּדֵר, מְצַיֵּן גַּם יוֹסֵף בֶּן מַתִּתְיָהוּ וְאוֹמֵר: נִפְלָא הוּא הַמַּחֲזֶה לִרְאוֹת שְׁנֵי מַעְיָנוֹת מַיִם נוֹבְעִים זֶה בְּסָמוּךְ לָזֶה, הָאֶחָד צוֹנֵן וְהָאֶחָד חַם. וְכַאֲשֶׁר יִתְעָרְבוּ שְׁנֵי הַמַּעְיָנוֹת הָאֵלֶּה יַחַד, מוֹסִיף הַהִיסְטוֹרְיוֹן וְאוֹמֵר: יִנְעֲמוּ מֵימֵיהֶם מְאֹד לִשְׁתִיָּה וְהֵם טוֹבִים לִרְפוּאָה.

בָּעָרָם נִמְצָאָה קָרוֹב לְבַעַל מְעוֹן וְקִרְיָתַיִם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מוֹאָב. הַשֵּׁם מָעוֹן נִשְׁתַּמֵּר עַד הַיּוֹם הַזֶּה בְּשֵׁם „זַרְקָא מָעִין“ אֲשֶׁר בּוֹ מְכַנִּים בְּנֵי הַמָּקוֹם אֶת הַנַּחַל הַיָּפֶה וְהָעַז הַשּׁוֹטֵף כָּאן. הַמָּקוֹם הַזֶּה מוּבָא גַּם בְּמַפַּת מֵידְבָא הַמְפֻרְסֶמֶת.

עַתָּה עָזוּב הַמָּקוֹם וְשָׁמֵם לַחֲלוּטִין. אוּלָם חֲרֵף פִּגְעֵי הַזְּמַן לֹא שֻׁנּוּ תְּנָאֵי הַמָּקוֹם כִּמְעַט בִּמְאוּמָה. וּכְמוֹ בִּטְבֶרְיָה וּבְגָדֵר

[1] סנה׳, ר׳. ק״ח, א׳. אֶפְשָׁר שֶׁמָּקוֹם זֶה אֵינוֹ אֶלָּא „בְּאֵר“ אוֹ „בְּאֵרַת“ שֶׁבְּמִקְרָא — וְהִיא בְּאֵרָהּ שֶׁל מִרְיָם.

כֵּן גַּם כָּאן מַרְאֵה הַנּוֹף מָלֵא יִפְעָה וּמְצוֹדֵד נֶפֶשׁ, וְהָאֲוִיר מְמֻזָּג וְזַךְ וּמַשְׁפִּיעַ לְטוֹבָה עַל הַמִּתְרַחֲצִים הָעֲרָבִים הַבָּאִים עַד הַיּוֹם הַזֶּה לְרַפֵּא אֶת תַּחֲלוּאֵיהֶם. כַּנִּרְאֶה לֹא שִׁמֵּשׁ הַמָּקוֹם הַזֶּה בִּימֵי הָרוֹמָאִים מְקוֹם מַרְפֵּא, שֶׁכֵּן אֵין אַתָּה מוֹצֵא שָׁם שְׂרִידֵי בִּנְיָנִים כְּשֵׁם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא בִּשְׁאָר חַמֵּי הַצָּפוֹן. אוּלָם הַגֻּמָּמִיּוֹת הַיָּפוֹת מְשַׁמְּשׁוֹת כְּאַמְבַּטָאוֹת טִבְעִיּוֹת לְצָרְכֵי הַטּוֹבְלִים.

מַפַּת מֵידְבָא מְצַיֶּנֶת בְּאֹפֶן מְיֻחָד אֶת חַמֵּי „קָלִירוּהִי", הֵם חַמֵּי צֶרֶת הַשַּׁחַר הַסְּמוּכִים לַיָּם. הָעֲרָבִים קוֹרְאִים עַד הַיּוֹם הַזֶּה אֶת כָּל הָאֵזוֹר כֻּלּוֹ, הֶעָשִׁיר בְּמַעְיָנוֹת חַמִּים וְצוֹנְנִים, בְּשֵׁם אֶז־זָרֶת.

בְּנִגּוּד לְחַמֵּי בָּעֲרָה נִרְאִים בְּחַמֵּי קָלִירוּהִי שְׂרִידִים שֶׁל בִּנְיָנִים בַּלָּנִיִּים, הַשְּׁמוּרִים עַד הַיּוֹם הַזֶּה עַל אַמַּת הַמַּיִם אֲשֶׁר הֶעֱבִירָה לְשָׁם אֶת מֵי הַמַּעְיָן.

גַּם כָּאן כְּמוֹ בְּחַמַּת־גָּדֵר קָשֶׁה לִקְבֹּעַ אֶת מִסְפַּר עֵינוֹת הַמַּיִם. חֻרְשׁוֹת הַקָּנִים וּמִשְׁקְעֵי הַקַּרְטוֹן מַאֲפִילִים עַל הַמַּבּוּעִים.

מָקוֹם זֶה הָיָה יָדוּעַ בְּיָמִים עָבְרוּ כִּמְקוֹם מְשֻׁבָּח לְמֶרְחֲצָאוֹת. פְּלִינְיוּס הָרוֹמָאִי מַזְכִּירוֹ וּמְסַמֵּן אֶת שְׁמוֹ הַמְּיֻחָד „קָלִירוּהִי" כִּמְצַיֵּן אֶת מַעֲלָתוֹ הַמֻּבְחֶרֶת. שֶׁכֵּן בְּיוָנִית „קָלִירוּהִי" מַשְׁמָעוֹ „הָעַיִן הַטּוֹבָה" (הַדִּימוּסִית שֶׁל הַמַּיִם הַיָּפִים). הוֹרְדוֹס הַמֶּלֶךְ הִתְקִין אֶת הַחַמִּים הַלָּלוּ, סָלַל כְּבִישׁ, יִפָּה אֶת הַמָּקוֹם, וּלְעֵת זִקְנָתוֹ נָטָה לְבֹא לָנוּחַ קְצָת מֵרָגְזוֹ. אַף יוֹסֵף בֶּן מַתִּתְיָהוּ מְשַׁבֵּחַ אֶת הַדִּימוּסִין הַלָּלוּ וּמְקַלֵּס אֶת עֶרְכָּם הָעוֹלָמִי. מִדַּת חֻמָּם שֶׁל מַיִם אֵלּוּ הִיא 42°—43°, שֶׁפִּיעָתָם מַגִּיעָה עַד כְּדֵי

900—600 ממ"ע מַיִם בְּעֶרֶךְ לְשָׁעָה, כְּלוֹמַר, הַמְּבֹרָכִים בְּיוֹתֵר בְּשִׁפְעַת נוֹזְלִים אַחֲרֵי עֵינוֹת חַמַּת גָּדֵר.

בְּקֶרֶן מִזְרָחִית־דְּרוֹמִית שֶׁל יָם הַמֶּלַח, בִּפְאַת לְשׁוֹן הַשֵּׂדִים, מִצָּפוֹן לְאֵל מַזְרָעָה, בְּקִרְבַת וַאדִי בְּנֵי חַמִידָה, נוֹבַעַת עֵין מֵי גָפְרִית (36^0) „חַמָּאם אֶל מוּעָארָה"—חַמֵּי הַמְּעָרָה—הַמְשַׁמְּשִׁים לִרְחִיצַת חַמִּין לִבְנֵי הַמָּקוֹם, אֲשֶׁר הִתְקִינוּ לָהֶם שָׁם בְּרֵכַת מַיִם קְטַנָּה. מִפְּאַת רִחוּקוֹ שֶׁל הַמַּעְיָן הַחַם הַזֶּה לֹא נוֹדַע שְׁמוֹ בָּרַבִּים.

הִנֵּה כִּי כֵן רָאִינוּ כִּי מַרְבִּית הַדִּימוּסִין אֲשֶׁר נוֹדְעוּ לִתְהִלָּה בְּשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת רוֹבְצִים עַתָּה אִלְּמִים וְשׁוֹמְמִים, וּכְאִלּוּ רוֹמְזִים אֵלֵינוּ לְנַעֵר מֵעֲלֵיהֶם אֶת אֲבַק הַדּוֹרוֹת, לְקוֹמְמָם מֵחָרְבוֹתֵיהֶם וּלְהַחֲזִיר אֶת עֲטַרְתָּם הַיָּפָה לְיָשְׁנָהּ. וְאָמְנָם כְּבָר נִפְתְּחוּ הַלְּבָבוֹת לִקְרָאתָם: „דִּימוּסִין שֶׁל טְבֶרְיָה" הֵחֵלּוּ לְהִתְעוֹרֵר מִתַּרְדֵּמָתָם, וְאֵין סָפֵק כִּי לֹא יִרְחַק הַיּוֹם וּשְׁאָר אֲחֵיהֶם יָקוּמוּ אַף הֵם. וְאִם הַמַּזָּל יְשַׂחֵק לָנוּ, קָרוֹב הַיּוֹם וְהַמְּקוֹמוֹת הַלָּלוּ יֵהָפְכוּ לְמֶרְכְּזֵי תְּנוּעָה עוֹלָמִית שֶׁל תַּיָּרִים, כַּיָּאוּת לָהֶם לְפִי עֶרְכָּם וּלְפִי עֲבָרָם הַמַּזְהִיר.

ד. מַעֲטֵה הָאֲדָמָה

אָמַר ריב״ז: אִם הָיְתָה נְטִיעָה בְּתוֹךְ יָדְךָ,
וְיֹאמַר לְךָ: „הֲרֵי לְךָ הַמָּשִׁיחַ!״ — בּוֹא
וּנְטַע אֶת הַנְּטִיעָה וְאַחַר כָּךְ צֵא וְהַקְבִּילוֹ.
(אָבוֹת דְּרַבִּי נָתָן, פֶּרֶק ל״א, ע׳ ל״ד)

כְּדֵי לְהַרְחִיב בְּמִקְצָת אֶת מֶשָּׂגֵנוּ עַל הַהִידְרוֹגְרַפְיָה שֶׁל אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל וְלַעֲקֹב אַחַר תְּפוּצָתָם שֶׁל מֵי הַמָּטָר בְּהֶתְאֵם לִתְנָאֵי הָאָרֶץ, כְּגוֹן: רוּחוֹתֶיהָ וּמִדַּת חֻמָּהּ, טִבְעָן הַגֵּיאוֹלוֹגִי שֶׁל קַרְקְעוֹתֶיהָ, צוּרָתָהּ הַטּוֹפּוֹגְרָפִית, מַדְרֵגוֹת יֹבֶשׁ אַדְמָתָהּ, מְהִירוּתָם שֶׁל הַגְּשָׁמִים וּשְׁהוּתָם, וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, עָלֵינוּ לָתֵת אֶת לִבֵּנוּ גַּם לְגִדּוּלֵי קַרְקָעָהּ וּלְצַיֵּן בָּהּ בְּשָׁעָה אֶת הַשְׁפָּעַת הַגּוֹמְלִין שֶׁלָּהֶם.

יָדֹעַ יָדְעוּ אֲבוֹתֵינוּ שׁוֹכְנֵי הָהָר אֶת עֶרְכּוֹ הָרַב שֶׁל הֶעָפָר הַתָּחוּחַ, הַמְרַפֵּד אֶת קָרַחַת הַסְּלָעִים הַנְּקָשִׁים וְהַזִּבּוּרִיִּים, לְהַצְלָחָתָם שֶׁל זַרְעֵיהֶם וּמַטָּעֵיהֶם; וְהַכֵּר הִכִּירוּ מִתּוֹךְ הַנִּסָּיוֹן, כִּי אִם יִרְפּוּ יְדֵיהֶם מִשְּׁמֹר עַל הֶעָפָר הַיָּקָר הַזֶּה יִשָּׁחֵת חִישׁ יְגִיעַ כַּפַּיִם מְרֻבָּה וְטֹרַח דּוֹרוֹת: „כֵּיוָן שֶׁנָּפַל כָּתְלוֹ שֶׁל כֶּרֶם, מִיָּד חָרֵב כָּל הַכֶּרֶם כֻּלּוֹ[1].״ לָכֵן מִתְפַּלְּלִים עַל גְּשָׁמִים בְּעִתָּם, וְתִהְיֶה הַשָּׁנָה לֹא שְׁכוּרָה וְלֹא צְמֵאָה אֶלָּא בֵּינוֹנִית.

[1] אָבוֹת דְּרַבִּי נָתָן פ׳ כ״ד.

כִּי יָדְעוּ, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהַגְּשָׁמִים מְרֻבִּים, מְטַשְׁטְשִׁין אֶת הָאָרֶץ וְאֵינָהּ מוֹצִיאָה פֵּרוֹת, שֶׁהַמַּיִם גּוֹרְשִׁים אֶת הֶעָפָר מִמָּקוֹם גָּבוֹהַּ לְמָקוֹם נָמוּךְ.

כָּל שֶׁנִּשְׁפַּל וְנַעֲלָה מִן הַבִּקְעָה אֶל הָהָר, יִפְחַת עֲפַר הָאָרֶץ הָלֹךְ וּפָחֹת, הַכֹּל לְפִי כֹּחַ הַמַּיִם הָעוֹרְצִים בְּשִׁיאֵי הֶהָרִים וְהַגְּבָעוֹת. וְלוּלֵא מַעֲטֵה צִמְחֵי הַבָּר וְלוּלֵא תּוֹשַׁב הָאָרֶץ הַשּׁוֹקֵד לַעֲשׂוֹת גְּדֵרוֹת וּרְבָדוֹת, לְהָגֵן עַל קִיּוּמָם שֶׁל צִמְחֵי הַתַּרְבּוּת, הָיָה כָּל הַר אַרְצֵנוּ קֵרֵחַ וְחָשׂוּף זֶה עִדָּן וְעִדָּנִים. לְעֻמַּת זֶה כָּל שֶׁיִּרְבּוּ גִּדּוּלֵי הַקַּרְקַע, יַחְסְנוּ מֵי הַמָּטָר וְיִגְדַּל אוֹצַר הַמַּיִם בֶּהָרִים, שֶׁכֵּן גַּם תִּרְבֶּה הָאֲדָמָה הַתְּחוּחָה. כִּי כַּאֲשֶׁר יִתְמַהְמְהוּ הַמַּיִם הַלָּלוּ עַל פְּנֵי הַקַּרְקַע וְיָצִיפוּ אֶת שָׁרְשֵׁי הַשִּׂיחִים וּשְׁאָר צְמָחִים, יֵלְכוּ הָלֹךְ וְהִתְעַשֵּׁר, הָלֹךְ וְסָפֹג אֶת אַלְמֵימַת הַפַּחְמָן (CO_2) עַד כְּדֵי לְהָבִיא לִידֵי כִּלָּיוֹן חָרוּץ אַף אֶת סַלְעֵי הַגִּיר הַקָּשִׁים בְּיוֹתֵר. עַל יְדֵי כֵן תִּנָּתֵן הָאֶפְשָׁרוּת לַשִּׂיחִים וּלְשָׁרְשֵׁי הָאִילָנוֹת לְהִתְחַזֵּק יָפֶה בַּקַּרְקַע וְלַהֲרֹס הָלֹךְ וְהָרֹס אֶת הַסְּלָעִים, שֶׁכֵּן אֲפִילוּ „שָׁרְשֵׁי תְאֵנָה רַכִּים בּוֹקְעִים בְּצוּר הַסֶּלַע הַקָּשֶׁה"[1] וְעַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שָׁרְשֵׁי זֵיתִים, אַלּוֹנִים וַחֲרוּבִים וְכָל כַּיּוֹצֵא בָּהֶם, אֲשֶׁר כֹּחָם גָּדוֹל לְהִתְעָרוֹת בַּסֶּלַע וּלְהִתְחַזֵּק בּוֹ.

הַנֶּזֶק הַבָּא עַל יְדֵי בֵּרוּא הַיְעָרוֹת הֻכַּר יָפֶה אֲפִילוּ בָּאֲרָצוֹת הַמְּמֻזָּגוֹת כְּאַרְצוֹת הַמַּעֲרָב. הַנְּחָלִים נֶהֱפָּכִים לְנַחֲלֵי בְלִיַּעַל, וּמֵימֵיהֶם הַזֵּידוֹנִים שׁוֹטְפִים בַּחֲמַת זַעַם וּמַשְׁחִיתִים אֶת הַכֹּל בְּדַרְכָּם: גּוֹרְפִים וְשׁוֹלְלִים אֶת הֶעָפָר הַמֻּשְׁבָּח וְחוֹשְׂפִים אֶת

[1] בר׳ י״ג.

עֲרִיַת הָאֲדָמָה. נִמְנוּ הַחוֹקְרִים וְגָמְרוּ שֶׁשִּׁטְפוֹנָם שֶׁל נְחָלִים הַלּוֹקְטִים אֶת מֵימֵיהֶם בְּמִיכָלִים עַרְטִילָאִיִּים, הוּא 4—5 פְּעָמִים אֵיתָן וְעַז יוֹתֵר מִשִּׁטְפוֹנָם שֶׁל נְחָלִים הַנְּתוּנִים בְּאוֹתָם הַתְּנָאִים וְהַזּוֹרְמִים בְּקַרְקָעוֹת מְיֹעָרוֹת. זְמַן מַה לְאַחַר הַגֶּשֶׁם יָשׁוּב אֵזוֹר הָהָר לִהְיוֹת צְחִיחַ סֶלַע כְּבַתְּחִלָּה, וּלְעֻמָּתוֹ אַדְמַת הַשְּׁפֵלָה תֵּהָפֵךְ לְאַגְמֵי מַיִם מְרֻפָּשִׁים וְלֹא תִּצְלַח לְפֹעַל הָאָדָם. וְהִנֵּה גַּם כָּאן יָבוֹא הָעֵץ וְיִגְאַל אֶת הָאֲדָמָה, תְּיֹעַר הַבִּצָּה וְיָבְשׁוּ הַמַּיִם הָרַבִּים. כִּי עֲצֵי הַבִּצָּה יִשְׁאֲבוּ אֶת מַרְבִּית הַנּוֹזְלִים וְיַהַפְכוּם לְבָשָׂר מִבְּשָׂרָם. צֵא וּרְאֵה, כַּמָּה גְדוֹלָה שְׁתִיַּת הַמַּיִם בַּיַּעַר (בְּחֻרְשׁוֹת אֶקָלִיפְּטוּס, דֶּרֶךְ מָשָׁל) אִם בִּשְׁבִיל כָּל גְּרַם אֶחָד שֶׁל חֹמֶר עֲצִי יִשְׁתֶּה הָעֵץ עַד 400 גְּרַם מַיִם. וְאַף עַל פִּי שֶׁבְּקַרְקַע חֲשׂוּפָה מִתְאַדִּים הַמַּיִם בִּמְהִירוּת גְּדוֹלָה פִּי שְׁלֹשָׁה מֵאֲשֶׁר בְּקַרְקַע עוֹטָה צֶמַח, בְּכָל זֹאת, עַל יְדֵי שֶׁצִּמְחֵי הַבִּצָּה סוֹפְגִים חֵלֶק מִן הַמַּיִם, תְּמַהֵר הָאֲדָמָה לְהִתְנַגֵּב בִּמְהִירוּת, הַגְּדוֹלָה כְּשָׁלֹשׁ פְּעָמִים מֵאֲשֶׁר אִלּוּ הָיְתָה עוֹמֶדֶת מוּצָפָה מַיִם.

חֲקִירַת הַצּוֹמֵחַ בְּאֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל הוֹכִיחָה לָדַעַת, כִּי בַּיָּמִים מִקֶּדֶם, לִפְנֵי עֲלוֹת הָאָדָם עַל אַרְצֵנוּ, הָיוּ חֻרְשׁוֹת עֲבֻתּוֹת מְכַסּוֹת כִּמְעַט אֶת פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ: מַקְיוֹת מִטִּפּוּס שֶׁל הֶחֳרָשִׁים הַמְּצוּיִים עַד יָמֵינוּ אֵלֶּה בְּהָרֵי הַגִּלְעָד, וְאַף מַקְיוֹת־גְּרִינוֹת צְפוּפוֹת בְּיוֹתֵר, כְּעֵדוּת עִקְּבוֹתֵיהֶם שֶׁשָּׂרְדוּ עַד הַיּוֹם הַזֶּה בְּהָרֵי הַגָּלִיל, וּגְדוֹלָה מִזּוֹ—כַּיַּעַר שֶׁנּוֹתַר לִפְלֵטָה בְּוָאדִי קֶרֶן. כִּבּוּשָׁיו שֶׁל הָאָדָם הֵבִיאוּ כְּלָיָה גְמוּרָה עַל יַעֲרוֹת אֱלֹהִים אֵלּוּ. אֵין לִשְׁכֹּחַ כִּי הַיִּשּׁוּבִים הַפְּרֶהִסְטוֹרִיִּים הָיוּ נְפוֹצִים בָּאָרֶץ

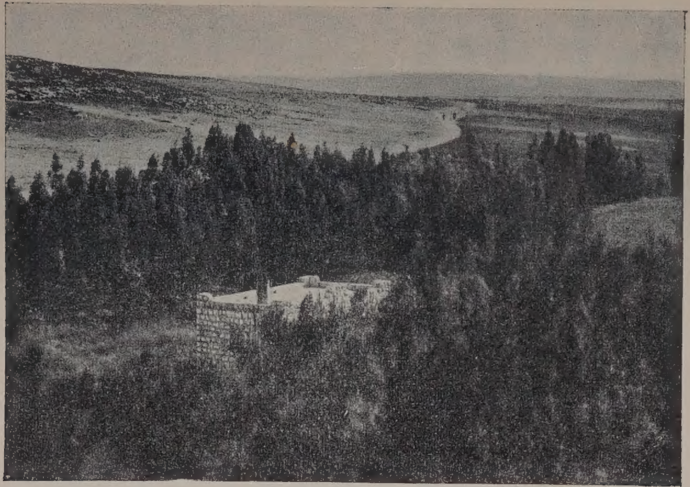

חֹרֶשׁ אֹרֶן־יְרוּשָׁלַיִם בֶּן שֵׁשׁ שָׁנִים בְּ„יַעַר הֶרְצֶל" — חֻלְדָּה

בְּמִדָּה לֹא פְּחוּתָה מֵאֲשֶׁר הַיִּשּׁוּבִים בְּיָמֵינוּ. תְּקוּפַת הַנֵּאוֹלִיתִיקוּם הִשְׁאִירָה בָּאָרֶץ, הֵן בָּהָר וְהֵן בָּעֵמֶק, שְׂרִידֵי תַּעֲשִׂיָּה בְּמִדָּה עֲצוּמָה מְאֹד. אֵין סָפֵק, כִּי הֵם וּמִקְנֵיהֶם הִרְבּוּ לְגַזֵּם אֶת שִׂיחֵי הַחֹרֶשׁ לְאֵין שִׁעוּר. וְאַף תְּקוּפַת הַבְּרוֹנְזָה אוֹ הַכְּנַעֲנִית הִרְבְּתָה גַּם הִיא לִכְרֹת וּלְהַשְׁחִית אֶת סִבְכֵי הַיַּעַר.

מִתּוֹךְ דִּבְרֵי הַמִּקְרָא יֵשׁ לְהַסִּיק, כִּי בִּימֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ עֲדַיִן אֲזוֹרִים רַבִּים בְּהַר הָאָרֶץ רֵיקִים מֵאָדָם וּמְכֻסִּים כֻּלָּם סִבְכֵי יַעַר עֲבֻתִּים. לְאַחַד הָאֲזוֹרִים הַמְפֻרְסָמִים יֵשׁ לַחְשֹׁב אֶת הַחֹרְשָׁה, אֲשֶׁר הִשְׂתָּרְעָה בְּהַר חֶבְרוֹן וְהִתְפַּשְּׁטָה בְּכָל מִישׁוֹר הָהָר רְחַב הַיָּדַיִם וְיָרְדָה עַד לְאַשְׁדּוֹת מִדְבְּרוֹת יְהוּדָה קֵדְמָה. בִּרְשִׁימַת עָרֵי יְהוּדָה הַמְפֹרֶטֶת, אֲשֶׁר בָּאָה בְּפֶרֶק ט"ו בִּיהוֹשֻׁעַ, לֹא נִזְכְּרָה הָעִיר „חֹרְשָׁה“, בְּעֵת שֶׁבָּא זִכְרָן שֶׁל הֶעָרִים: מָעוֹן, כַּרְמֶל וְזִיף וְיוּטָּה הַסְּמוּכוֹת לַמָּקוֹם. מִתּוֹךְ תֵּאוּרֵי הַמְּקוֹמוֹת שֶׁל הָאֵזוֹר הַזֶּה, הַנּוֹדָעִים לָנוּ מִימֵי בְּרִיחָתוֹ שֶׁל דָּוִד, יֵשׁ לִלְמֹד, שֶׁאֲפִילוּ אָז, בְּיָמָיו שֶׁל דָּוִד, טֶרֶם בֹּרְאָה הַחֹרְשָׁה כֻּלָּהּ, וְשִׁמְּשָׁה מָגֵן וּמִסְתּוֹר „לַעֲבָדִים הַמִּתְפָּרְצִים מִפְּנֵי אֲדוֹנֵיהֶם.“

אֶפְשָׁר כִּי גַּם „יַעַר חֶרֶת“, זֶה שֶׁבּוֹ חָסָה דָּוִד בִּימֵי בְּרִיחָתוֹ הָרִאשׁוֹנִים, אֵינוֹ אֶלָּא יַעַר הַחֹרְשָׁה, שֶׁהָיָה יָדוּעַ לוֹ יָפֶה יָפֶה עוֹד מִימֵי רְעוּתוֹ אֶת צֹאן אָבִיו, וְשָׁם פָּגַע בַּאֲרִי וּבַדֹּב אֲשֶׁר נָשְׂאוּ שֶׂה מֵהָעֵדֶר וְיָצָא אַחֲרֵיהֶם לְהַכּוֹתָם. וְהַמָּקוֹם הַזֶּה שֶׁעָשׂוּי הָיָה לְשַׁמֵּשׁ סִתְרָה לְדָוִד וַאֲנָשָׁיו, וְאַף בְּשֶׁל גָּדְלוֹ הָרַב, נִקְרָא אַחַר כָּךְ בְּשֵׁם עֶצֶם פְּרָטִי „הַחֹרְשָׁה“ אוֹ גַּם „יַעַר חֶרֶת“.

גַּם הָרֵי יְהוּדָה הַצְּפוֹנִיִּים הָיוּ מְיֻעָרִים דַּיָּם וְכָלְאוּ בְּקִרְבָּם פְּרִיצֵי חַיּוֹת, כָּאֲרִי וְכַדֹּב כְּבַחֹרְשָׁה אֲשֶׁר הָיְתָה מִנֶּגֶב לָהֶם. וּמַעֲשֶׂה בִּימֵי אֱלִישָׁע הַנָּבִיא שֶׁיָּצְאוּ שְׁתַּיִם דֻּבִּים מִן הַיַּעַר וַתְּבַקַּעְנָה אַרְבָּעִים וּשְׁנֵי יְלָדִים. וְאִם בְּהַר יְהוּדָה הַמְנֻגָּב כָּךְ, בְּהַר שֹׁמְרוֹן הַדָּשֵׁן, אֲשֶׁר הַמִּקְרָא מֵעִיד עָלָיו כִּי הוּא נִתְבָּרֵךְ „בִּרְכוֹת שָׁמַיִם מֵעָל וּבִרְכוֹת תְּהוֹם רוֹבֶצֶת תָּחַת," עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.

וְאַף אֲזוֹרֵי שְׁפֵלָה רַבִּים נִשְׁאֲרוּ מְיֻעָרִים גַּם לְאַחַר חֻרְבַּן הַבַּיִת הָרִאשׁוֹן וְאֵילָךְ. הַשִּׁבְעִים נוֹהֲגִים לְתַרְגֵּם אֶת הַשֵּׁם „שָׁרוֹן" בְּשֵׁם „אֵזוֹר יַעַר", וּכְמוֹהֶם גַּם פְלַבְיוּס וּשְׁאָר סוֹפְרִים שֶׁל הַיָּמִים הָהֵם מְעִידִים עַל מְצִיאוּתָם שֶׁל חֳרָשׁוֹת רַבּוֹת בָּאָרֶץ.

וְאוּלָם עֵץ הַשָּׂדֶה לֹא זָכָה לְחֶמְלָה וְרַחֲמִים. מִכָּל „הַר יְעָרִים", לְמָשָׁל, לֹא שָׂרְדוּ אֶלָּא שְׂרִידֵי שְׂרָדִים, וּמִיַּעֲרוֹת הַר בֵּית אֵל וְהַחֹרְשָׁה לֹא נוֹתַר מְאוּמָה. רַק בִּשְׁפֵלַת יְהוּדָה, בֵּין בֵּית נְטוֹפָה וּבֵית גּוּבְרִין, לְמָשָׁל, יֵשׁ לִרְאוֹת עַד הַיּוֹם הַזֶּה זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם קְבוּצוֹת שִׂיחִים וְאִילָנוֹת נַנָּסִיִּים, שְׂרִידִים עֲלוּבִים מֵהוֹד הַקְּדוּמִים שֶׁחָלַף. וְרַק בְּרָאשֵׁי הֶהָרִים בַּגָּלִיל הָעֶלְיוֹן וּלְאָרְכּוֹ שֶׁל וַאדִי קֶרֶן, יֵשׁ וְנִרְאֶה עֲדַיִן בְּמִקְצָת אֶת יִפְעַת הַיַּעַר הַקָּדוּם.

רַק בַּזְּמַן הָאַחֲרוֹן, מִן הַיּוֹם שֶׁהִתְחִילָה עֲלִיַּת הַיְּהוּדִים לָאָרֶץ, קָרְבָה גְאֻלָּה גַּם לְעֵץ הַשָּׂדֶה. חֲתִימַת יְעָרוֹת צְעִירִים, אֲזוֹרֵי חֳרָשׁוֹת סְגוּרִים, שֶׁיְּשַׁמְּשׁוּ גַּנִּים לְאֻמִּיִּים בֶּעָתִיד הַקָּרוֹב, כְּבָר נִרְאִים בָּאָרֶץ. גַּם הַיֶּרֶק הַבָּא מִשְּׂדוֹת הַשְּׁלָחִין,

מִן הַגִּנּוֹת וְהַכְּרָמִים, מִן הַבּוּסְתָּנִים וְהַפַּרְדֵּסִים, הוֹלֵךְ וְרַב מִיּוֹם לְיוֹם. יִשּׁוּב עִבְרִי, פֵּרוּשׁוֹ – מַעֲטֶה יָרֹק, וִיהֵא אֲפִילוּ יִשּׁוּב דַּל וּמִצְעָר. אָכֵן מַה גִּבְדָּל תָּאֳרוֹ שֶׁל יִשּׁוּב יְהוּדִי מִיִּשּׁוּבֵי הַפַּלָּחִים בָּאָרֶץ, הָאֲפוֹרִים, הָעַרְטִילָאִיִּים.

עֲבוֹדַת יִעוּר נִמְרָצָה בְּיוֹתֵר הֵחֵלָּה לְאַחַר שֶׁהָאָרֶץ בָּאָה בִּידֵי הָאַנְגְּלִים. וְאָמְנָם אִלּוּ הָיוּ כָּל תּוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מוֹקִירִים אֶת הָעֵצִים כְּפִי עֶרְכָּם, כִּי אָז לֹא הָיְתָה הַמֶּמְשָׁלָה מֻכְרָחָה לָחֹק חֻקֵּי־יַעַר, שֶׁאַף לְמוֹתָר הֵם בְּאֶרֶץ תַּרְבּוּתִית; אוּלָם יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, אִם בְּזָדוֹן וְאִם מִבַּעֲרוּת, עוֹקְרִים מַטָּעִים רַבִּים וּמְבַגְּרִים, מִבְּלִי הָבִין כִּי אֵין תְּקוּמָה לָעָם הַיּוֹשֵׁב בָּאָרֶץ אִם לֹא יִדְאַג לְצִיצֵי הַשָּׂדֶה וְיִשְׁמְרֵם מִכָּל מַזִּיק וּפֶגַע רָע.

בְּעֶזְרַת „קֶרֶן תְּרוּמוֹת עֵצִים" שֶׁל הַקהק"ל נִטָּעִים בִּמְקוֹמוֹת הַקֵּרְחִים בָּאָרֶץ, הַפְּסוּלִים לְחַקְלָאוּת, עֲצֵי יַעַר לְמִינֵיהֶם, כְּגוֹן: אֳרָנִים, בְּרוֹשִׁים וְשִׁטִּים; וְאִלּוּ בַּבִּצּוֹת נִטָּעִים הָאֶקָלִפְּטוּסִים וְהַקָּזוּאַרִינוֹת.

מִשְּׁנַת תר"פ וְעַד שְׁנַת תרפ"ט נָטְעָה הקהק"ל כ־4000 דּוּנַם אֲדָמָה, וְעַתָּה צֵא וַחֲשֹׁב מַה מִּסְפָּרָם מֵאָז וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה.

לְדַעַת וַיְץ (רְאֵה „הַיַּעַר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל") תּוֹפֵשׂ שֶׁטַח הַיַּעַר כַּיּוֹם לֹא יוֹתֵר מִ־4% (בְּלִי עֵבֶר הַיַּרְדֵּן), וַעֲדַיִן יֵשׁ לָטַעַת לֹא פָּחוֹת מִ־30% עַל קַרְקָעוֹת סְלָעִים קֵרְחִים שֶׁאֵינָם נוֹחִים לְיִשּׁוּב.

לְדַעְתּוֹ, קַרְקָעוֹת אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל מֶחֱצְיָתָן טוֹבוֹת לְעִבּוּד חַקְלָאִי וּמֶחֱצְיָתָן בְּשָׁעָה זוֹ אֵינָן נוֹחוֹת לְחַקְלָאוּת. כְּגוֹן: הָרִים

עַרְטִילָאִיִּים אוֹ מְיֻעָרִים לְחֲצָאִין, חוֹלוֹת וּבִצּוֹת. אֵין סָפֵק שֶׁבְּמִדָּה שֶׁהַיִּשּׁוּב יִגְדַּל בָּאָרֶץ, בָּהּ בְּמִדָּה יֻכְשַׁר חֵלֶק מִן הָאֲדָמָה הַזִּבּוּרִית הַזֹּאת לְחַקְלָאוּת.

הַשֶּׁטַח הַכְּלָלִי הַמֻּכְשָׁר רַק לִיעָרוֹת מַגִּיעַ עַד 361.000 הֶקְטַר בְּעֵרֶךְ, וּלְפִי הַגְּלִילוֹת:

שֶׁטַח הָאֲדָמָה בְּהֶקְטָרִים		% הַמְיֻעָר עַד עַתָּה	% שֶׁצָּרִיךְ לִהְיוֹת מְיֻעָר
יְהוּדָה וְהַנֶּגֶב .	1.174.434	0,54	12,07
שֹׁמְרוֹן . . .	90.390	27,82	43,22
הַגָּלִיל הַתַּחְתּוֹן.	89.660	1,92	17,41
הַגָּלִיל הָעֶלְיוֹן .	159.554	18,17	36,29
סַךְ הַכֹּל. .	1.514.038		

מִשֶּׁטַח זֶה מְיֻעָרִים הַיּוֹם רַק 4,11% וְעוֹד יֵשׁ לְיַעֵר 23,84%. יוֹצֵא אֵפוֹא שֶׁמִּלְּבַד הַשֶּׁטַח הַמְכֻסֶּה שְׂרִידֵי יְעָרוֹת (62,237 הֶקְטָר) יֵשׁ עוֹד לְיַעֵר 298,818 הֶקְטַר. מֵהֶם בַּשְּׁפֵלָה 100 אֶלֶף הֶקְטַר בְּעֵרֶךְ, בֶּהָרִים 150 אֶלֶף, וּבְחוֹלוֹת 50 אֶלֶף.

הִנֵּה כִּי כֵן אָנוּ שׁוֹמְרִים בְּהַקְפָּדָה רַבָּה עַל עֲצֵי אַרְצֵנוּ שֶׁלֹּא יִכְרְתוּם, וְלֹא זֶה בִּלְבָד, אֶלָּא שֶׁאָנוּ שׁוֹקְדִים בְּכָל שֶׁיָּדֵנוּ מַשֶּׂגֶת לְהוֹסִיף וְלִנְטֹעַ עֵצִים חֲדָשִׁים, וּמְקַיְּמִים לְמַעֲשֶׂה; כִּי תָבוֹאוּ אֶל הָאָרֶץ וּנְטַעְתֶּם. וְיוֹדְעִים אָנוּ, כִּי כְּשֵׁם שֶׁמִּתְּחִלַּת בְּרִיָּתוֹ שֶׁל עוֹלָם לֹא נִתְעַסֵּק הקב"ה אֶלָּא בְּמַטָּע תְּחִלָּה, אַף אָנוּ כְּשֶׁנִּכְנָסִים לָאָרֶץ, אֵין אָנוּ עוֹסְקִים אֶלָּא בְּמַטָּע תְּחִלָּה.

וְלֹא רַק צְמָחִים הָעוֹשִׂים פְּרִי לְאָכְלָה אָנוּ נוֹטְעִים, אֶלָּא עֲצֵי סְרָק מְצַלִּים רַבִּים וְטוֹבִים. לֹא יִרְחַק הַיּוֹם וְאָנוּ נִרְאֶה אֶת אַרְצֵנוּ הַחֲמוּדָה יְרוּקָה כֻּלָּהּ; וְקַרְקַע תְּחוּחָה תִּמָּצֵא לָהּ בְּכָל אֲתַר וַאֲתַר לִשְׁמִירַת נוֹזְלֶיהָ הַמְבָרְכִים, לְהַפְרָחַת נְטָעֶיהָ הָרַכִּים. וְאָז תָּשׁוּב הָאָרֶץ לִשְׁמֹעַ אֶת שִׁירַת הַקָּצִיר וְהַקָּטִיף כְּבְיָמִים עָבָרוּ.

ה. הַנְּחָלִים

סְקִירָה כְּלָלִית

כִּי ה׳ אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ
נַחֲלֵי מָיִם, עֲיָנוֹת וּתְהֹמוֹת יוֹצְאִים בַּבִּקְעָה
וּבָהָר. (דְּבָרִים ח׳)

אֵלֶּה הֵם דִּבְרֵי הָאִישׁ מֹשֶׁה אֶל הַפְּרָזִים־הָעִבְרִיִּים אֲשֶׁר תָּעוּ עֲשָׂרוֹת שָׁנִים בִּישִׁימוֹן לְמַעַן הַחְמֵד עֲלֵיהֶם אֶת אֶרֶץ הָאָבוֹת, אֶרֶץ אֲשֶׁר כָּל טִפַּת נוֹזְלִים צוֹנֶנֶת הַמְפַכָּה בְּבִקְעָה וּבָהָר וְכָל נַחַל מַיִם, אֲפִילוּ קָטָן שֶׁבִּקְטַנִּים, הָיָה עָלוּל לְעוֹדְדָם וּלְעוֹרֵר בְּקִרְבָּם חִבָּה יְתֵרָה אֶל הָאָרֶץ הַיְעוּדָה, לָבוֹא, לְהִתְנַחֵל וּלְהִתְעָרוֹת בָּהּ.

אוּלָם אִם נֵלֵךְ וּנְשׁוֹטֵט עַתָּה בָּאָרֶץ וּנְסַיֵּר בְּיִחוּד אֶת חֶלְקָהּ הַדְּרוֹמִי, נִרְאֶה כְּאִלּוּ אוֹתוֹ הַתֵּאוּר מֻגְזָם בְּמִקְצָת. אַךְ אֵין סָפֵק שֶׁבְּאוֹתָם הַיָּמִים הָיְתָה הָאָרֶץ פּוֹרִיָּה וְרַעֲנַנָּה יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר בְּיָמֵינוּ. מַרְבִּית הָרֶיהָ וַעֲמָקֶיהָ הָיוּ עֲדַיִן עוֹטִים חֳרָשׁוֹת צְפוּפוֹת, אוֹ שֶׁהָיוּ מְחֻפּוֹת שְׂדוֹת קָמָה, כְּרָמִים וּבֻסְתָּנִים, פְּרִי עֲמָלָם שֶׁל הַכְּנַעֲנִים יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לְפָנִים; וְרַק חֲלָקוֹת לֹא מְרֻבּוֹת בְּיוֹתֵר וּקְטַנּוֹת לְפִי הָעֵרֶךְ, לְעֻמַּת הַמִּדְבָּרוֹת וְהָעֲזוּבוֹת שֶׁבְּיָמֵינוּ,

הָיוּ שׁוֹמְמוֹת וּנְתוּנוֹת לְשִׁלְטוֹנָם שֶׁל כֹּחוֹת הַטֶּבַע הַהוֹרְסִים, אַף כִּי תְּנָאֵי הָאַקְלִים לֹא הָיוּ שׁוֹנִים אָז בְּמִדָּה נִכֶּרֶת מִתְּנָאֵי מֶזֶג הָאֲוִיר בְּיָמֵינוּ. לָכֵן אֵין תֵּמַהּ, אִם רָאוּ יִשְׂרָאֵל אֶת אֶרֶץ כְּנַעַן כִּרְאוֹת אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ.

הַנְּהָרוֹת וְהַנְּחָלִים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ, הַגְּדוֹלִים וְהַקְּטַנִּים, שִׁמְּשׁוּ תְּחוּם בֵּין אֲחֻזּוֹת שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וְהָעֲמָמִים הַשּׁוֹנִים אֲשֶׁר הִתְנַחֲלוּ מִסָּבִיב: „בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת ה׳ אֶת אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר: לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר מִצְרַיִם וְעַד הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר פְּרָת[1]“; „וְלָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי נָתַתִּי מִן הַגִּלְעָד וְעַד נַחַל אַרְנֹן תּוֹךְ הַנַּחַל וּגְבֻל וְעַד יַבֹּק הַנַּחַל, גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן[2]“; „וְיָרַד הַגְּבוּל נַחַל קָנָה נֶגְבָּה לַנַּחַל, עָרִים הָאֵלֶּה לְאֶפְרַיִם בְּתוֹךְ עָרֵי מְנַשֶּׁה, וּגְבוּל מְנַשֶּׁה מִצְּפוֹן לַנַּחַל וַיְהִי תֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה[3]“ וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה גַּם לִשְׁאָר שְׁבָטִים וְלִשְׁאָר עַמִּים. וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה מְשַׁמְּשִׁים הַנְּחָלִים גְּבוּלוֹת לַבֶּדְוִים וּלְמִקְנָם בַּמִּדְבָּרוֹת, וְאַף לַפַּלָּחִים יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ יָמָּה.

הַנְּחָלִים וְהָעֲמָקִים הַגְּדוֹלִים הָיוּ מֵעוֹלָם שְׁבִילִים פְּרִימִי־טִיבִיִּים לְמַסַּע הָאָדָם. וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה בּוֹחֲרוֹת מְסִלּוֹת הָעוֹלָם הַגְּדוֹלוֹת בְּיוֹתֵר בְּמַעֲלֵה הַנְּהָרוֹת וְהַנְּחָלִים. מִשּׁוּם זֶה הָיוּ הַמְּקוֹמוֹת הַלָּלוּ בְּכָל הַזְּמַנִּים מְבֻצָּרִים לְמַדַּי מִפַּחַד אוֹיֵב. בֵּין סַלְעֵי סֶנֶּה וּבוֹצֵץ (וַאדִי סוּאֶנִית) נִתְגַּלָּה יוֹנָתָן וְנוֹשֵׂא

[1] בְּרֵאשִׁית ט״ו.

[2] דְּבָרִים ג׳.

[3] יְהוֹשֻׁעַ י״ז.

כֵּלָיו אֶל מַצַּב פְּלִשְׁתִּים. דָּוִד וַאֲנָשָׁיו חָסוּ לָבֶטַח בִּמְצוּדוֹת נַחֲלֵי הַבֶּתֶר אֲשֶׁר בִּמְסִבֵּי עֵין גֶּדִי. נְחָלִים אֵיתָנִים וּגְדוּדִים אֵלּוּ, הַיּוֹרְדִים מֵאַשְׁדּוֹת הַמִּזְרָח שֶׁל הַר יְהוּדָה אֶל יָם הַמֶּלַח, שֶׁלֹּא כְּנַחֲלֵי הַמַּעֲרָב, מוֹנְעִים לַחֲלוּטִין אֵת כָּל הַבָּא מִן הָהָר לָרֶדֶת אֶל הָעֲרָבָה, וְאֶת הָעוֹלֶה מִן הַיָּם — לְהַעְפִּיל וְלַעֲלוֹת הָהָרָה.

בִּקְעַת הַיַּרְדֵּן גָּזְרָה אֶת אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל בְּתָוֶךְ, וּדְמוּתָהּ כְּאַגַּן עֲנָק מָאֳרָךְ וְעָמֹק. יְמֵי הַמַּבּוּלִים הֵבִיאוּ אֶת פְּנֵי הָאַגָּן הַזֶּה לִידֵי תְּנוּדוֹת רַבּוֹת: עָלֹה וְיָרֹד, שָׁפֹל וְגָאֹה. נַחֲלֵי הַמַּיִם הַהוֹלְכִים מִן הָרָמָה הָעוֹלָה מֵעֵבֶר מִזֶּה שֶׁל הַכִּכָּר וְאַף מִן אַשְׁדּוֹת הָהָר שֶׁל עֵבֶר הַיַּרְדֵּן מַעֲרָבָה, הֶכְרֵחַ הָיָה לָהֶם לְמַטְמֵט אֶת סַלְעֵי הָהָר וּלְהַשְׁקִיעַ אֶת עֲפָרָם בְּגֵאָיוֹת וּבַעֲמָקִים. תּוֹצְאוֹתֶיהָ הָרַבּוֹת וְהַשּׁוֹנוֹת שֶׁל מְלָאכָה כַּבִּירָה זוֹ נִרְאוֹת עֲדַיִן בָּעֲלִיל, וּכְאִלּוּ קוֹרְאוֹת אֶת הַגֵּאוֹגְרָף אוֹ אֶת הַגֵּאוֹלוֹג לָבוֹא וּלְהַעֲמִיק חֲשׂף וּלְגַלּוֹת נִסְתָּרוֹת מִיָּמִים עָבָרוּ.

הַהֶבְדֵּל הַגָּדוֹל בְּנוֹגֵעַ לְגֹבַהּ פְּנֵי שְׁנֵי הַיַּמִּים, הַיָּם הַגָּדוֹל וְיָם הָעֲרָבָה, הַשִּׁנּוּי הֶעָצוּם וְהַמֻּחְלָט בִּצְמָחֵי שְׁנֵי הָאֲשֵׁדוֹת הָאֲמוּרִים, הַחֲלִיפוֹת וְהַתְּמוּרוֹת בְּשִׁלְטוֹן הָאַקְלִים, וְכָל כַּיּוֹצֵא בָּהֶם, חוֹלְלוּ שְׁנֵי מִדְרוֹנוֹת בַּעֲלֵי אֹפִי הִדְרוֹלוֹגִי שׁוֹנֶה, וּרְאֵה זֶה פֶּלֶא, מֵעֵבֶר מִזֶּה שֶׁל הַר הָאָרֶץ וּמֵעֵבֶר מִזֶּה שׁוֹלֵט אוֹתוֹ תַּבְנִית הַגֵּאוֹלוֹגִי עַצְמוֹ, אוֹתָם הַסְּלָעִים, אוֹתוֹ הָרֶלְיֵף הַשִּׁידְנִי, כְּפִי סִגְנוֹנָם שֶׁל הַגֵּאוֹלוֹגִים, (תַּבְלִיט מְיֻחָד הַנֶּחְשָׁב בְּעֵינֵי הַחוֹקְרִים כַּחֲטִיבָה גֵאוֹגְרָפִית מֻגְבֶּלֶת וּמֻגְדֶּרֶת לְמַדַּי בִּפְנֵי עַצְמָהּ); וְאַף עַל פִּי כֵן מְהַוִּים שְׁנֵי הָאֲשֵׁדוֹת הַלָּלוּ שְׁתֵּי יְחִידוֹת גֵּאוֹגְרָפִיּוֹת טִפּוּסִיּוֹת, כְּאִלּוּ הָיוּ מְרֻחָקוֹת אַחַת מֵרְעוּתָהּ מֶרְחָק רָב.

מַפָּה בּוֹלֶטֶת שֶׁל אֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל

ב. שְׁפִיעַת הַנְּחָלִים

בְּעָיַת הַשְּׁפִיעָה

כְּדֵי לְהַכִּיר כַּהֲלָכָה אֶת תַּהֲלִיכוֹ שֶׁל נַחַל, יֵשׁ לָדַעַת תְּחִלָּה אֶת תְּמוּרוֹת שְׁפִיעָתוֹ בְּעוֹנוֹת הַשָּׁנָה וְשִׁעוּר מֵימָיו הַמַּגִּיעִים לְתוֹצְאוֹתָיו. בְּעָיַת הַשְּׁפִיעָה מַצְרִיכָה חֲקִירָה בִּדְבַר הַיַּחַס שֶׁבֵּין שִׁעוּר הַמָּטָר הַיּוֹרֵד שָׁנָה שָׁנָה בְּאַגָּן יָדוּעַ, לְבֵין שִׁעוּר הַמַּיִם הַשּׁוֹפְעִים דֶּרֶךְ אֲפִיקוֹ. יַחַס זֶה קָשֶׁה לִקְבֹּעַ אוֹתוֹ, הוֹאִיל וְלֹא רַק מְדִידַת הַשְּׁפִיעָה הִיא מְלָאכָה עֲדִינָה וְקָשָׁה בְּיוֹתֵר, הַתּוֹבַעַת מְדִידוֹת עֲצוּמוֹת וּמַתְמִידוֹת, אֶלָּא גַם שִׁיטַת מְדִידַת הַמָּטָר גּוּפָהּ לְקוּיָה הַרְבֵּה; מְדִידָה זוֹ מַצְרִיכָה מִסְפַּר תַּחֲנוֹת גָּדוֹל לְמַדַּי, מַה שֶּׁאֵין אֲפִילוּ בָּאֲרָצוֹת הַנְּאוֹרוֹת, קַל וָחֹמֶר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁרַבִּים מִדְבְּרוֹתֶיהָ וַעֲזוּבוֹתֶיהָ, הַמְשַׁמְּשִׁים עַד הַיּוֹם הַזֶּה כ־TERRA INCOGNITA בִּשְׁבִיל הַחֲקִירוֹת הָאֲמוּרוֹת.

נִמְנוּ וְגָמְרוּ: כֹּל שֶׁיִּרְבֶּה הַגֶּשֶׁם, יִקְטַן יַחַס הַמַּיִם הָאוֹבְדִים עַל יְדֵי הַהִתְנַדְּפוּת וְהַבְּלִיעָה בַּקַּרְקַע; מְנַת הַשְּׁפִיעָה גְּדוֹלָה יוֹתֵר בָּאֲרָצוֹת הַמְּפוּשָׁרוֹת בַּחֹרֶף מֵאֲשֶׁר בָּאֲרָצוֹת הַסּוּבְּטְרוֹ־פִּיּוֹת. כְּמוֹ כֵן מְנַת הַשְּׁפִיעָה גְּדוֹלָה יוֹתֵר בְּאֵזוֹרֵי הָהָר מֵאֲשֶׁר בְּמִישׁוֹרִים וּבִשְׁפֵלוֹת. לְפִיכָךְ חָשְׁבוּ וּמָצְאוּ, שֶׁנְּחָלִים שֶׁל שְׁפֵלוֹת פְּנִימִיּוֹת בְּאֵירוֹפָּה שׁוֹפְעִים מַיִם בְּדֶרֶךְ כְּלָל פָּחוֹת מ־30% מִשִּׁעוּר הַמָּטָר אֲשֶׁר יָרַד בְּאַגָּנָם, כְּגוֹן: הַדְּנֶסְטֶר—25%; הָאוֹדֶר הָעֶלְיוֹן—26%; הָאֶלְב בְּבוֹהֶמְיָה—28%, וְכָל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה. וּבַעֲקֵב מַדְרוֹנָם הָרָפֶה שֶׁל עִמְקֵי גֶּרְמַנְיָה הַצְּפוֹנִית, לְמָשָׁל, הַמָּנוֹת קְטַנּוֹת יוֹתֵר (הַבֶל 19%; נֶטְצֶה 20%).

אֶפֶס, הַחַרְדָּלִיּוֹת שֶׁבֶּהָרִים הַיּוֹרְדוֹת דֶּרֶךְ אֲשֵׁדוֹת גְּדוּדִים וּמְהַוִּים אֶת „נַחֲלֵי בְּלִיַּעַל“, שְׁפִיעַת מֵימֵיהֶן מְמַצָּה כִּמְעַט תֵּכֶף וּמִיָּד אֶת כָּל מֵי הַגְּשָׁמִים. אוֹצְרוֹת מַיִם אֵינָם קַיָּמִים בַּקַּרְקַע, וּמִדְרוֹנוֹת הָהָר רֻבָּם כְּכֻלָּם עֲרֻמִּים. לְפִיכָךְ אֵין הַשְּׁפִיעָה יְכֹלָה לִהְיוֹת בַּת־קִיּוּם, וּבְהִכָּלֵא הַגֶּשֶׁם וּמָטָר לֹא יִהְיֶה בָּאָרֶץ, יַעַמְדוּ אֲפִיקֵי הַנְּחָלִים עַרְטִילָאִים וִיבֵשִׁים, אוֹ יִמְשְׁכוּ אַמַּת מַיִם דַּלָּה כִּמְלֹא נִימָה. וּלְעֻמָּתָם, בְּהִפָּתַח אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם, יֵהָפְכוּ „אֲפִיקֵי נְחוּשָׁה“ הַלָּלוּ לְ„סַמְבַּטְיוֹנִים“ עַזִּים וְזוֹעֲמִים, אֲשֶׁר מֵימֵיהֶם הַזֵּידוֹנִיִּים יִמְשְׁכוּ הַכֹּל בְּדַרְכָּם, לְרַבּוֹת חָצָץ גַּם וַאֲבָנִים גְּדוֹלוֹת. וְכַעֲבֹר סַעֲרַת הַמָּטָר, וְשָׁבָה הַדְּמָמָה כְּשֶׁהָיְתָה. תְּנוּדוֹת שְׁפִיעָה קִיצוֹנִיּוֹת אֵלּוּ, מְשֻׁתָּפוֹת הֵן לְכָל הַחַרְדָּלִיּוֹת הַשּׁוֹכְנוֹת בַּאֲרָצוֹת הַמִּצְטַיְּנוֹת בְּעוֹנוֹת יֹבֶשׁ מָאֳרָכוֹת וּמֻרְגָּשׁוֹת, כְּגוֹן אַרְצוֹת יָם הַתִּיכוֹן, וּבְמִדָּה בּוֹלֶטֶת גַּם בְּנַחֲלֵי מִדְבָּרוֹת סַהֲרָה וְכָל כַּיּוֹצֵא בָּהֶם. אֵין סָפֵק שֶׁתְּנַאי רִאשׁוֹן לְתַהֲלִיךְ חַרְדָּלִיתִי כָּזֶה הוּא סִכְסוּךְ פְּנֵי הַקַּרְקַע; אֶפֶס גּוֹרְמִים מְקוֹמִיִּים חֲשׁוּבִים יְכוֹלִים לְשַׁנּוֹת אֶת עָצְמַת הַחַרְדָּלִית, לְחַזְּקָהּ אוֹ לְרַפּוֹתָהּ. קַרְקָעוֹת שֶׁאֵינָן מְחַלְחֲלוֹת, לְמָשָׁל, מַגְבִּירוֹת אֶת פְּעֻלָּתָהּ, וּלְעֻמָּתָן הַיַּעַר הַצָּפוּף וְהַחֹרֶשׁ מַחֲלִישִׁים אֶת עֻזָּהּ.

שְׁטָפוֹנוֹת הַהִתְבּוֹנְנוּת הַיְשָׁרָה בְּחַרְדָּלִיּוֹת אַרְצֵנוּ לִמְּדָה אֶת אֲבוֹתֵינוּ לָדַעַת שֶׁ„הַמַּיִם יוֹרְדִים טִפִּין טִפִּין וְנַעֲשִׂים נְחָלִים נְחָלִים[1]“ וְעַל דֶּרֶךְ „כָּל הַנְּחָלִים הוֹלְכִים אֶל הַיָּם“

[1] שִׁיר הַשִּׁירִים רַבָּה.

דָּרַשׁ ר׳ לֵוִי אֶת הַפָּסוּק: „יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם“[1] כְּאִלּוּ: „הַמַּיִם מְלַחֲשִׁים אֵלּוּ בְּאֵלּוּ וְאוֹמְרִים: לְהֵיכָן נֵלֵךְ? וְהֵם אוֹמְרִים: ‚דָּרְכְּ־יָם‘ „דֶּרֶכְ־יָם“ (דֶּרֶךְ יָם)[2]“ בְּרַם, כַּמָּה צָרוֹת וְיִסּוּרִים גָּרְמוּ מֵימֵי זֵידוֹנִים אֵלּוּ לְתוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ בְּכָל הַזְּמַנִּים, כַּמָּה רֹגֶז וְעִנּוּיִים וּמִקְרֵי מָוֶת לַהוֹלְכִים בָּרֶגֶל, הָעוֹבְדִים אֶת עֲבוֹדָתָם בַּשָּׂדֶה, עַד שֶׁנִּכְנְסוּ לַיָּם. וּבְכָל זֹאת לֹא הִשְׁתַּדְּלוּ אֲבוֹתֵינוּ לִגְשׁוֹר גְּשָׁרִים שֶׁלֹּא לִטְבֹּעַ בְּיָוֵן מְצוּלָה. וּכְאִלּוּ אָמְרוּ: „מֵי הַשִּׁטְפוֹנוֹת קְצָרִים וּמְעַטִּים, עוֹד מְעַט וְיָשׁוּבוּ הַנְּחָלִים לִהְיוֹת יְבֵשִׁים כְּבָרִאשׁוֹנָה וְהָאֲפִיקִים שׁוּב לֹא יֵלְכוּ מַיִם, וּמַה בֶּצַע בִּגְשָׁרִים.“ כְּשֶׁנִּצְטָרְכוּ אֲבוֹתֵינוּ לַעֲבֹר בַּנְּחָלִים הַמּוֹשְׁכִים מַיִם בְּכָל יְמוֹת הַשָּׁנָה, עֲבָרוּם בְּרַגְלֵיהֶם, וּפְעָמִים גַּם כְּשֶׁהֵם עֲטוּפִים בְּאִצְטְלוֹתֵיהֶם, דֶּרֶךְ מַעְבָּרוֹת מְיֻחָדוֹת שֶׁהָיוּ יְדוּעוֹת לָהֶן, כָּךְ יַעֲשׂוּ גַּם הַבֶּדְוִים בְּיָמֵינוּ בְּעָבְרָם אֶת הַיַּרְדֵּן, אוֹ שְׁאָר בְּנֵי הָאָרֶץ בַּחֲצוֹתָם אֶת הַנְּחָלִים הַלַּחִים, הָעוֹבְרִים בֵּין בְּאַשְׁדּוֹת הַר־הָאָרֶץ קֵדְמָה בֵּין בְּמוֹרְדוֹת הַר הָאָרֶץ יָמָּה. מַעְבָּרוֹת הַלָּלוּ, אִם כִּי קָשֶׁה לְעָבְרָן, הִבְטִיחוּ, לְכָל הַפָּחוֹת, אֶת נֶפֶשׁ הָעוֹבֵר. לוּלֵא הֵן הָיְתָה הַתְּנוּעָה נִפְסֶקֶת לַחֲלוּטִין, אוֹ שֶׁאֲבוֹתֵינוּ הָיוּ מֻכְרָחִים לְעָבְרָם „בְּמֵיצְרָא“ (בְּחֶבֶל) בְּסַכָּנַת נְפָשׁוֹת מַמָּשׁ, כְּדֶרֶךְ שֶׁאֵרַע לְר׳ זֵירָא בַּעֲלוֹתוֹ מִבָּבֶל לְאֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא מָצָא מַעְבָּרָה לַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן וְלָקַח „מֵיצְרָא“ וְעָבַר[3]. „מֵיצְרָא“ זֶה, לְפִי דַּעַת הַחוֹקְרִים, אֵינוֹ אֶלָּא קוֹרָה

[1] תְּהִלִּים צ״ג.

[2] שו״ט צ״ג.

[3] כְּתֻבּוֹת קי״ב א׳.

הַמֻּנַּחַת לְרָחְבּוֹ שֶׁל הַנָּהָר, וּמִמַּעַל לָהּ חֶבֶל אוֹ כַּדּוֹמֶה לָזֶה לֶאֱחוֹז בּוֹ הָעוֹבֵר. בִּנְפֹל הָאָרֶץ בִּידֵי הַפַּרְסִים וְאַחַר כָּךְ גַּם בִּידֵי הָרוֹמִיִּים, נִגְשְׁרוּ אָמְנָם גְּשָׁרִים בְּמִדָּה מַסְפֶּקֶת, אֲבָל הַלָּלוּ לֹא הֻתְקְנוּ אֶלָּא עַל הַמַּעְבָּרוֹת הַחֲשׁוּבִים בְּיוֹתֵר, וְאִלּוּ מַרְבִּית נַחֲלֵי הָאָרֶץ הַיְבֵשִׁים בְּרֹב יְמוֹת הַשָּׁנָה עוֹמְדִים מְחֻסְּרֵי גְּשָׁרִים עַד הַיּוֹם הַזֶּה.

זֵכֶר הַמַּיִם הַשּׁוֹטְפִים וְהַנִּסִּים אֲשֶׁר נַעֲשׂוּ לְיִשְׂרָאֵל בָּהֶם, בָּא בְּסִפְרוּתֵנוּ הָעַתִּיקָה, בַּמִּקְרָא וּבַמִּדְרָשׁ פְּעָמִים מִסְפָּר. נַחַל קִישׁוֹן הִצִּיל אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִכְּלָיָה גְמוּרָה בְּמִלְחֶמֶת סִיסְרָא הָאֲיֻמָּה. „נַחַל קִישׁוֹן גְּרָפָם, נַחַל קְדוּמִים נַחַל קִישׁוֹן“[1], כְּמוֹ כֵן, כְּשֶׁנִּתְכַּנְּסוּ כָּל הָאֻמּוֹת וְאָמְרוּ לְאַבֵּד אֶת יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ נַחַל אַרְנוֹן יָרְדָה הַבְּאֵר אֶל הַנַּחַל וְנִתְגַּבְּרָה שָׁם וְאִבְּדָה אֶת כָּל הָאֲכְלְסִין וְהוֹצִיאָה אַחַר כָּךְ גֻּלְגָּלִיּוֹת וְרַגְלַיִם שֶׁאֵין לָהֶן חֵקֶר[2].

זֵכֶר לְשִׁטְפוֹנוֹת שֶׁהָיוּ מַשְׁמִידִים כְּהֶרֶף עַיִן גְּדוּדִים שְׁלֵמִים אָנוּ מוֹצְאִים בְּדִבְרֵי דָוִד הַמֶּלֶךְ, אַחֲרֵי הַכּוֹתוֹ אֶת הַפְּלִשְׁתִּים מַכָּה נִצַּחַת: „פָּרַץ ה׳ אֱלֹהִים אֶת אוֹיְבַי בְּיָדִי כְּפֶרֶץ מָיִם[3], וְכַמָּה פְּעָמִים נִסְמְכוּ בְּסֵפֶר תְּהִלִּים פַּחַד הָאוֹיֵב וְשִׁבֹּלֶת הַמַּיִם: „הַצִּילֵנִי מִטִּיט וְאַל אֶטְבָּעָה. אִנָּצְלָה מִשֹּׂנְאַי וּמִמַּעֲמַקֵּי מָיִם[4]“. „פְּצֵנִי וְהַצִּילֵנִי מִמַּיִם רַבִּים, מִיַּד בְּנֵי נֵכָר[5]“

[1] שׁוֹפְטִים ה׳.

[2] תנה״ק.

[3] דהי״ם א׳ י״ד.

[4] תְּהִלִּים ס״ט.

[5] שָׁם קמ״ד.

גַּם בְּנֵי הָאָרֶץ הָעַרְבִים יוֹדְעִים לְסַפֵּר לֹא מְעַט עַל אֲסוֹנוֹת בְּנֶפֶשׁ וּבְהֵמָה בְּצֵאת הַוָּאדִים מִגִּדְרָם. וְסִפּוּר מַעֲשֶׂה הַנִּקְרָא בְּשֵׁם „יְמֵי הַמִּלְוָה" רוֹוֵחַ מְאֹד בְּמָסֹרֶת הַבֶּדְוִים שֶׁל אַרְצֵנוּ, וְכֹה יְסַפְּרוּ: „לִפְנֵי שָׁנִים רַבּוֹת חָנָה בְּקִרְבַת וַאדִי מַחֲנֵה בֶּדְוִים. חָלְפָה תְּקוּפַת הַקֹּר, וְהַגְּשָׁמִים הָעַזִּים חָדֵלוּ. יָצָא גַּם רֹב שְׁבָט וּפְנֵי הָאֲדָמָה וְהַשָּׁמַיִם הִתְחִילוּ צוֹהֲלִים. יָצְאָה אִשָּׁה זְקֵנָה מִמַּחֲנֶה הַשּׁוֹכְנִים בְּאֹהָלִים וְקָרְאָה:

חָסַל יֶרַח שְׁבָט הַחַבָּט,
פָּנָה עָבַר,
לֹא גָזַר עֵז מֵעֵדֶר,
וְלֹא שֶׂה מִמִּכְלָא.
יָבֵשׁ הַנַּחַל, נִכְרְתוּ מֵימָיו,
חָלַף שְׁבָט הָלַךְ לוֹ,
וְנִתְחַב בְּגַבּוֹ מֵאָה מַחְבֵּט.

מֶה עָשָׂה אַלְלָה, יִשְׁתַּבַּח שְׁמוֹ? אוֹתָהּ שָׁעָה שְׁלֹשֶׁת יָמִים לִפְנֵי כְּלוֹת חֹדֶשׁ שְׁבָט הָיְתָה. פָּתַח הַחֹדֶשׁ שְׁבָט וְאָמַר לְחֹדֶשׁ אֲדָר שְׁכֵנוֹ: „הוֹי אֲדָר בֶּן דּוֹדִי, שְׁלֹשָׁה יָמִים מֵאִתִּי וְאַרְבָּעָה מֵאִתְּךָ—הָבָה נִשְׁטֹף וְנִסְחַף אֶת הַבֶּדְוִיָּה הַמִּתְלוֹצֶצֶת וְתָשִׁיר וְתִרַנֵּן בְּזֶרֶם הַנַּחַל הַגּוֹעֵשׁ." מִיָּד נִתְקַשְּׁרוּ הַשָּׁמַיִם בְּעָבִים וּמָטָר חָזָק נִתַּךְ שִׁבְעָה יָמִים וְשִׁבְעָה לֵילוֹת, עַד כִּי זֶרֶם הַנַּחַל נִסְחַף אֶת הַיְשִׁישָׁה וְאֶת אָהֳלָהּ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לָהּ וַיֹּאבֵדוּ.

מֵאָז אֵין הַבֶּדְוִים תּוֹקְעִים אֶת אָהֳלֵיהֶם בִּגְדוֹת הַנְּחָלִים, מִפַּחַד הַשִּׁטָּפוֹן, עַד סוֹף הַיּוֹם הָרְבִיעִי לְחֹדֶשׁ אֲדָר, הַיְנוּ עַד כְּלוֹת יְמֵי הַמִּלְוָה. מִכָּאן וְאֵילָךְ יֶחְדְּלוּ מִטְרוֹת הָעֹז לַחֲלוּטִין

וְאֵין לַחֲשֹׁשׁ עוֹד לְשֶׁטֶף הַנַּחַל"[1]. וְאַף עַל פִּי כֵן יֵשׁ שֶׁבְּאַחֲרוֹנֵי אֲדָר, וּפְעָמִים גַּם בְּרִאשׁוֹנֵי נִיסָן, יִגְעֲשׁוּ שׁוּב הַנְּחָלִים שָׁעָה קַלָּה וְיֶחְדָּלוּ. וְהָיָה מַעֲשֶׂה לְחוֹגְגִים בְּנַבִּי מוּסָה לִפְנֵי כִּי שָׁנִים בְּעֶרֶךְ—לְפִי עֵדוּתוֹ שֶׁל הַבֶּדְוִי חַג' עַבְּדְאַלְלַהּ מִשֵּׁבֶט תַּעֲמִירֶה, אֲשֶׁר סָח לִי אֶת הַמַּעֲשֶׂה, לֵאמֹר: „שְׁמַע נָא אֲדוֹנִי וְהֶחָרֵד, לִפְנֵי עֶשְׂרִים שָׁנָה הִגִּיעָה שַׁיָּרַת הַחוֹגְגִים, כְּדַרְכָּהּ מִיָּמִים יָמִימָה, אֶל הַבּוֹר מָלַכִּי אֲשֶׁר בְּוַאדִי מוּקְלִיק בּוֹאֲךָ נַבִּי מוּסָה. פִּתְאֹם לְפֶתַע נִפְתְּחוּ אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם וּמָטָר עַז שֶׁלֹּא הָיָה כָּמוֹהוּ לְמִיּוֹם בְּרֹא אַלְלַהּ אֶרֶץ וְשָׁמַיִם יָרַד שָׁעָה קַלָּה עַל פְּנֵי כָּל הַמִּדְבָּר. בַּתְּחִלָּה אָמְרוּ הַחוֹגְגִים „גֶּשֶׁם מַלְקוֹשׁ הוּא, עָנָן פּוֹחֵז וִימַהֵר לַחֲלֹף." אֲבָל מִשֶּׁרָאוּ אֶת פְּנֵי הַשָּׁמַיִם הוֹלְכִים וְקוֹדְרִים יוֹתֵר, מִהֲרוּ לְהֵחָבֵא בִּמְעָרוֹת וּבַחֲנָוֹת בַּאֲשֶׁר מָצָאוּ. הֵם עוֹשִׂים כֹּה וָכֹה וְזֶרֶם בַּלָּהוֹת הִבְעִיתָם. מֵי בְלִיַּעַל בָּאוּ כְּשׁוֹאָה פִּתְאֹם וַיִּגְרְפוּ גַם אֶת הָאָרֶץ מִתָּחַת. בָּגַד הַוַּאדִי בַּחוֹגְגִים, וַיִּפְרֹץ בְּזַעַף לְתוֹךְ כָּל נָקִיק, וְלֹא חָדַל עַד אֲשֶׁר שְׁטָפָם לְתוֹךְ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים שֶׁל „בַּחַר לוּט", הִיא יַמָּהּ שֶׁל סְדוֹם. כֻּלָּם עַד אֶחָד תַּמּוּ, הַמִּסְכֵּנִים. רְצוֹנוֹ שֶׁל אַלְלַהּ הָיָה, כַּנִּרְאֶה, בְּכָךְ"...

וַאֲשֶׁר לִשְׁטָפוֹנוֹת נַחֲלֵי הַמַּעֲרָב, אָבִיא כָּאן תֵּאוּר קָצָר שֶׁל בֶּן גְּדֵרָה אֶחָד, הַמֵּעִיד עַל סִבְלוֹת בְּנֵי הַמּוֹשָׁבָה בִּימֵי נְעוּרֶיהָ, בְּטֶרֶם הֱיוֹת גֶּשֶׁר עַל הַשּׂוֹרֵק הָעוֹבֵר בְּקִרְבַת הַמָּקוֹם:

„הַוַּאדִי, נַחַל שׂוֹרֵק, הַגּוֹבֵל עִם אַדְמוֹת הַמּוֹשָׁבָה וְהַכְּפָר הָעַרְבִי ,קַטְרָה'—מִצָּפוֹן—פָּרָשָׁה בִּפְנֵי עַצְמָהּ הִיא. פְּעָמִים הָיָה לִבְרָכָה לַמּוֹשָׁבָה: בְּטֶרֶם הֱיוֹת לָהּ בְּאֵר לְהַרְווֹת אֶת

[1] מִתּוֹךְ מַאֲמָרוֹ שֶׁל א. כֹּהֵן—„יְמֵי הַמְּלֵנָה" בְּמוּסַף „דָּבָר", י' אדר תרצ"ץ.

צִמְאוֹנָהּ הָיְתָה שׁוֹתָה מִמֵּימָיו; אֲבָל דַּף מְיֻחָד שֶׁל סֵבֶל וּתְלָאָה לוֹ בְּדִבְרֵי יָמֶיהָ שֶׁל גְּדֵרָה. בַּחֹרֶף, כְּשֶׁמֵּי הַגְּשָׁמִים שָׁטְפוּ בְּזַעַף, הָיוּ מֵי נַחַל שׂוֹרֵק בָּאִים בְּשֶׁצֶף קֶצֶף מֵהָרֵי יְהוּדָה. הַנַּחַל הָיָה מִתְמַלֵּא עַל גְּדוֹתָיו. גֶּשֶׁר לַעֲבֹר עָלָיו לֹא הָיָה, וּגְדֵרָה הָיְתָה סוֹגֶרֶת וּמְסֻגֶּרֶת. אֵין יוֹצֵא וְאֵין בָּא. רַק עַזֵּי הַנֶּפֶשׁ הָיוּ מְסַכְּנִים עַצְמָם לְעָבְרוֹ בִּרְכִיבָה אוֹ בִּשְׂחִיָּה (מֵעֵבֶר הַנַּחַל הָיוּ מוֹשְׁכִים אֶת הַשּׂוֹחֶה בְּחֶבֶל קָשׁוּר בְּמָתְנָיו). וְסַכָּנָה יְתֵרָה הָיְתָה צְפוּיָה לָעוֹבֵר בַּנַּחַל בִּשְׁעַת הַגְּשָׁמִים, בְּשָׁעָה שֶׁהַנַּחַל לֹא הָיָה מָלֵא אֶלָּא עַד מֶחֱצִיתוֹ. כִּי לְפֶתַע פִּתְאֹם הָיָה בָּא זֶרֶם מִן הֶהָרִים, מְמַלֵּא אֶת הַנַּחַל וְגוֹרֵף עִמּוֹ אֵת כָּל הַנִּמְצָא בְּעָרוּץ. לֹא פַּעַם אַחַת נִגְרְרוּ בְּדֶרֶךְ הַיָּם עֲרֵמוֹת קַשׁ, עֵצִים גְּדוּעִים, גָּמָל וְגַם בְּנֵי אָדָם[1]. נַחַל שֵׁנִי, קָטֹן מִמֶּנּוּ, עוֹבֵר חֲצִי קִילוֹמֶטֶר עַל יַד הַכְּפָר מוּעָר בְּקַו הַמַּקְבִּיל לְנַחַל שׂוֹרֵק. יֵשׁ שֶׁעוֹבְרֵי הַדְּרָכִים הָיוּ מַסְפִּיקִים לַעֲבֹר אֶת הַנַּחַל הָאֶחָד בַּיַּבָּשָׁה, וְעַד הַגִּיעָם לַשֵּׁנִי הָיוּ כְּבָר שְׁנֵי הַנְּחָלִים מְלֵאִים עַל גְּדוֹתֵיהֶם, וְהָעוֹבְרִים שְׁבוּיִים בֵּין שְׁנֵיהֶם, בְּאֵין מוֹצָא פָּנִים וְאָחוֹר. כְּשֶׁגָּדְלוּ הַבָּנִים הָיָה נַחַל שׂוֹרֵק עִנְיָן רַב לָהֶם לַעֲנוֹת בּוֹ. הָיוּ שֶׁהֶרְאוּ גְּבוּרוֹת לְעָבְרוֹ בִּרְכִיבָה אוֹ אֲפִילוּ בַּעֲגָלָה, בְּסַכָּנַת נְפָשׁוֹת. אוֹ שֶׁהָיוּ מַעֲבִירִים אֶת הָעוֹבְרִים וְשָׁבִים בְּסַלָּם שֶׁהֻשְׁלַךְ הַמַּיְמָה וְנִמְשַׁךְ בְּחֶבֶל הַקָּשׁוּר בְּמָתְנֵי הָאִישׁ. זְכוּרַנִי: יוֹם אֶחָד הֻבְהַל הַד"ר מַזְיָא מֵרִאשׁוֹן לְצִיּוֹן אֶל חוֹלֶה מְסֻכָּן. שְׁנַיִם מִבְּנֵי גְדֵרָה יָצְאוּ לְרִאשׁוֹן לְצִיּוֹן וֶהֱבִיאוּהוּ בַּמֶּרְכָּבָה הַיְחִידָה שֶׁנִּמְצְאָה אָז בְּרִאשׁוֹן לְצִיּוֹן.

[1] ד״ר מוֹסְקוֹבִיץ רוֹפֵא רִאשׁוֹן לְצִיּוֹן, וַאֲחֵרִים.

הָיָה לֵיל חֹרֶף, לֵיל סוּפָה וּסְעָרָה. הַוּאדִי הָיָה מָלֵא מַיִם עַד מַחֲצִיתוֹ. בְּסַכָּנַת נְפָשׁוֹת הִגִּיעוּ עַד לַוּאדִי, נִכְנְסוּ וְיָצְאוּ בְּשָׁלוֹם. אַךְ מַה הִתְפַּלְּאוּ הָרַכָּב וְהָעֶגְלוֹן בִּרְאוֹתָם אֶת סוּסֵיהֶם דּוֹהֲרִים חִישׁ קַל בְּצֵאתָם מֵהַוּאדִי. אַחֲרֵי עָבְרָם חֶלְקַת אֶרֶץ גְּדוֹלָה הִתְבּוֹנְנוּ לַאֲחוֹרֵיהֶם וְרָאוּ כִּי רַק מוֹשָׁבָם וּשְׁנֵי גַלְגַּלִּים מִן הַמֶּרְכָּבָה עִמָּהֶם, וּשְׁנֵי הַגַּלְגַּלִּים הָאֲחוֹרִיִּים וְהַמֶּרְכָּבָה אֵינָם. חָזְרוּ עַל עִקְּבוֹתֵיהֶם וּמָצְאוּ אֶת הַד"ר מַזְיָא עִם מַחֲצִיתָהּ הַשְּׁנִיָּה שֶׁל הַמֶּרְכָּבָה שְׁקוּעִים בַּוּאדִי, וְהַד"ר — כָּל עוֹד נַפְשׁוֹ בּוֹ.

יוֹם אֶחָד הָיָה לַמּוֹשָׁבָה מִשְׁפָּט סֶנְסַצְיוֹנִי עִם הַמֶּמְשָׁלָה הַתֻּרְכִּית בְּשֶׁל עֵסֶק מַעֲשֵׂר. מִטַּעַם חוֹבְבֵי צִיּוֹן בָּאוּ מִיָּפוֹ הַד"ר חַיִּים חִיסִין, וְעוֹד, לְהִוָּעֵץ בַּדָּבָר. וְהַיָּמִים יְמֵי חֹרֶף. הַד"ר חִיסִין וַחֲבֵרוֹ בָּאוּ בְּרֶגֶל לִגְדֵרָה. הֵם הָעֳבְרוּ עַל פְּנֵי הַוּאדִי עַל כְּתֵפוֹ שֶׁל עַרְבִי, וְהַמֶּרְכָּבָה עָבְרָה לְבַדָּהּ עִם עֶגְלוֹנָהּ. הָעֲגָלָה יָצְאָה וְחֵלֶק מֵאַדְמַת שְׂפַת הַוּאדִי נָפַל לְתוֹךְ הַוּאדִי וְהַמֶּרְכָּבָה עִמּוֹ. מָצָאנוּ אֶת הַסּוּסִים נְעוּצִים עַל גַּבָּם בַּוּאדִי, הַמֶּרְכָּבָה הֲפוּכָה וְהָעֶגְלוֹן זוֹעֵק מָרָה. אָנוּ הַצְּעִירִים מָצָאנוּ עִנְיָן רַב בִּמְשִׁיַּת הָעֶגְלוֹן, הַסּוּסִים וְהַמֶּרְכָּבָה מִתּוֹךְ הַוּאדִי[1]."

שְׁפִיעַת נַחֲלֵי הַמַּעֲרָב

רֹב נַחֲלֵי הַמַּעֲרָב כְּנַחֲלֵי הַמִּזְרָח הֵם וַאדִיִּים, הַיְבֵשִׁים בְּקִטְעָם הָעֶלְיוֹן הַהֲרָרִי בְּרֹב יְמוֹת הַשָּׁנָה, וְזוֹרְמִים בְּעָצְמָה רַק בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים. מַרְבִּית נַחֲלֵי הַמַּעֲרָב הַיְבֵשִׁים הַלָּלוּ, מִפְּנֵי מִדּוֹתֵיהֶם הַגְּדוֹלוֹת מוֹשְׁכִים מַיִם שֶׁלֹּא כַּנְּחָלִים הַמִּזְרָחִיִּים, אֶלָּא בְּשִׁעוּר מִדָּה גָּדוֹל

[1] אַמְנוֹן הוּרְבִּיץ — "מִן הַגְּשִׁיָּה" — "הָאָרֶץ" — ד' בֶּאֱלוּל, תרצ"ב.

יותר מֵאֲשֶׁר נַחֲלֵי בִּקְעַת הַיַּרְדֵּן, וּזְמַן שְׁפִיעָתָם גָּדוֹל הַרְבֵּה יוֹתֵר. פְּעָמִים שֶׁהֵם מוֹשְׁכִים מַיִם גַּם חֳדָשִׁים שְׁלֵמִים. רַבִּים מֵהֶם בְּקִטְעָם הַתַּחְתּוֹן הַסָּמוּךְ לְתוֹצְאוֹתֵיהֶם, נֶהְפָּכִים בְּהַשְׁפָּעַת מַעְיָן גָּדוֹל, אִם מְעַט וְאִם הַרְבֵּה, לִנְחָלִים לַחִים, הוּא הַ„מַּעְיָן הַמּוֹשֵׁךְ" אֲפִילוּ בְּכָל יְמוֹת הַשָּׁנָה.

בֵּין הַנְּחָלִים הַלַּחִים הַשּׁוֹפְעִים מַיִם בִּתְדִירוּת, יֵשׁ גַּם שֶׁמֵּימֵיהֶם בָּאִים בְּשֶׁפַע רַב, וְאַף מְחוּנָנִים הֵם כֹּחַ דִּינָמִי לֹא קָטָן, וְטוֹבִים הֵם לְשַׁמֵּשׁ כִּמְקוֹרוֹת לְאֶנֶרְגְּיָה דִּינָמִית לְשֵׁם סִפּוּק צְרָכֶיהָ שֶׁל הָאָרֶץ הַהוֹלְכִים וְגוֹבְרִים. שְׁאָר הַנְּחָלִים, אֲשֶׁר אֵין כֹּחַ זִרְמָתָם רַב, לְאַחַר שֶׁיַּתְקִינוּם לַדָּבָר כָּרָאוּי, יוּכְלוּ לְשַׁמֵּשׁ לְהַשְׁקָאַת פַּרְדֵּסִים וְגַנּוֹת בַּאֲזוֹרֵי שְׁפִיעָתָם. אֶחָד מֵהֶם, וְהוּא וַאדִי מֶפְגִּיר הַמְּהַלֵּךְ בְּקִרְבַת חֶפְצִי־בָּה, מְשַׁמֵּשׁ כְּבָר לְהַשְׁקָאַת הַפַּרְדֵּסִים.

סוּג זֶה שֶׁל נְחָלִים לַחִים אֲבָל בַּעֲלֵי זְרִימָה חַלָּשָׁה, מְחוּנָנִים מַעְיָן לֹא־אַכְזָב בַּעַל שְׁפִיעָה בֵּינוֹנִית הַנּוֹבֵעַ בְּסָמוּךְ לְחוֹף הַיָּם. הַלָּלוּ דּוֹמִים לְאַגְמֵי מַיִם מְיֻחָדִים בְּמִינָם, יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר יִדְמוּ לִנְחָלִים חַיִּים הַשּׁוֹפְעִים מָיִם. הֵם אָמְנָם רְחָבִים מְאֹד, צוּרָתָם הַחִיצוֹנִית פְּעָמִים תִּדְמֶה לְנָהָר רַב עֵרֶךְ, וְיֵשׁ שֶׁמֵּימֵיהֶם יְהַווּ בִּצּוֹת רְחָבוֹת. זִרְמָתָם כְּלַפֵּי הַיָּם הִיא אִטִּית מִפְּנֵי חוֹלוֹת הַיָּם הָעוֹמְדוֹת לָהֶם לְשָׂטָן בַּדֶּרֶךְ. מִטִּבְעָם שֶׁל „הַנְּהָרוֹת, כְּשֶׁהֵם מְהַלְּכִים עַל הָאָרֶץ הֵם טוֹבִים וּבְרוּכִים וּמְתוּקִים, וְיֵשׁ מֵהֶם הֲנָאָה לָעוֹלָם; נִכְנְסוּ לַיָּם הֵם רָעִים, מְאָרְרִים וּמְרוּרִים וְאֵין בָּהֶם הֲנָאָה לְעוֹלָם[1]" וְאִלּוּ הַלָּלוּ עַל

[1] פדר"א ס'.

יְדֵי שֶׁהֵם מִתְמַהְמְהִים סָמוּךְ לְמֵי הַיָּם הַמְּלוּחִים, נַעֲשִׂים, עוֹד בִּהְיוֹתָם עַל הָאָרֶץ, מְלוּחִים וּמְרִירִים, וּכְדֵי שֶׁיַּצְלִחוּ לְהַשְׁקָאַת שְׂדוֹת הַשְּׁלָחִין, זְקוּקִים הֵם, בִּימוֹת הַחַמָּה בְּעִקָּר, לְאַחַר סַעֲרַת הַיָּם, לְעֶזְרַת מִישֶׁהוּ, שֶׁיֵּלֵךְ וִיפַלֵּג תְּעָלָה בַּחוֹל לְמַעַן הַשְׁטֵף אֶת מֵימֵיהֶם אֶל הַיָּם.

אִם נִסְתַּכֵּל מִקָּרוֹב בַּנְּחָלִים הַהוֹלְכִים לַיָּם הַגָּדוֹל, מִנַּחַל עַזָּה בַּנֶּגֶב וְעַד נַחַל לִיטָנִים בַּצָּפוֹן, נִרְאֶה, כִּי דֶּרֶךְ כְּלָל, בְּמִדָּה שֶׁנִּפְנֶה צָפוֹנָה, בָּהּ בַּמִּדָּה יַקְטִינוּ הַנְּחָלִים אֶת גְּלִילוֹת מֵימֵיהֶם, עַד כִּי מִן הַקִּישׁוֹן וְאֵילָךְ צָפוֹנָה, דּוֹמִים הַנְּחָלִים הַמַּעֲרָבִיִּים לְנַחֲלֵי הַמִּזְרָח הַהוֹלְכִים לְיָם הַמֶּלַח או לְבִקְעַת הַיַּרְדֵּן קֵדְמָה.

כְּדֵי לְקַבֵּל מֻשָּׂג מַקִּיף מִשְּׁפִיעָתָם שֶׁל נַחֲלֵי הַמַּעֲרָב הַדּוֹמִים אִם מְעַט וְאִם הַרְבֵּה אִישׁ לְרֵעֵהוּ, נַעֲמִיד זֶה לְעֻמַּת זֶה אֶת הַשּׁוֹרֵק וְאֶת הַיַּרְקוֹן, שְׁנֵי נְחָלִים סְמוּכִים אֵלּוּ נְתוּנִים בִּתְנָאִים טוֹפּוֹגְרָפִיִּים דּוֹמִים, — תְּנָאִי רִאשׁוֹן וְעִקָּרִי לְהֶקֵּשָׁם. הַשּׁוֹרֵק בְּקִרְבַת מוֹצָא יָבֵשׁ הוּא בְּדֶרֶךְ כְּלָל עַד חֹדֶשׁ נוֹבֶמְבֶּר וְעַד בִּכְלָל. בַּמֶּה דְבָרִים אֲמוּרִים, אִם לֹא יָרַד גֶּשֶׁם חָזָק וְכַבִּיר, כְּפִי שֶׁאֵרַע בְּסוֹף שְׁנַת תרצ"ב. אוּלָם בְּדֶצֶמְבֶּר, לְאַחַר מְטַר עֹז, לְפָחוֹת בְּמֶשֶׁךְ שְׁלֹשָׁה יָמִים רְצוּפִים, יִשְׁטֹף הַנַּחַל בְּשֶׁצֶף רַב יוֹם תָּמִים. מֵימָיו עֲכוּרִים וּדְלוּחִים בְּמִדָּה רַבָּה, אוּלָם בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי לִזְרִמָתוֹ יִצְטַלְלוּ מֵימָיו, מְהִירוּתָם תִּפְחַת וְשִׁעוּרָם יָקְטַן. בְּיָנוּאַר דַּיּוֹ גֶּשֶׁם חָזָק אֲפִילוּ שֶׁל שְׁנֵי יָמִים בִּלְבַד כְּדֵי לְהָבִיא אֶת הַנַּחַל לִידֵי הַשְׁפִּיעָה שֶׁל הַחֹדֶשׁ הַקּוֹדֵם; וּבְפֶבְּרוּאַר, לְאַחַר שֶׁהָאֲדָמָה הִסְפִּיקָה לְהִתְלַחְלֵחַ בַּמִּדָּה הָרְצוּיָה, דַּיּוֹ גֶּשֶׁם שֶׁל יוֹם אֶחָד בִּלְבַד,

כְּדֵי לְהַזְרִים שׁוּב אֶת הַנַּחַל. פְּעָמִים, אִם מִשּׁוּם חֹסֶר גִּשְׁמֵי גְבוּרָה, וְאִם מִשּׁוּם שָׁנָה שְׁחוּנָה וּצְמֵאָה בְּיוֹתֵר, לֹא יִשְׁטֹף הַנַּחַל בְּמֶשֶׁךְ כָּל הַשָּׁנָה. מְדִידָה אֲמִדְנָתִית אֲשֶׁר נֶעֶשְׂתָה בְּמוֹצָא בְּעֵת שִׁפּוּעַ הַנַּחַל, הֶרְאֲתָה לָדַעַת, כִּי הַוַּדַּאי יָכֹל לִשְׁפֹּעַ 1300־1500 ממ״ע לְשָׁעָה. אוּלָם מְדִידָה אֲמִדְנָתִית וּבוֹדֶדֶת זוֹ אֵינָהּ מַסְפִּיקָה, כְּדֵי לְהַסִּיק מַסְקָנוֹת אַחֲרוֹנוֹת עַל שִׁעוּרָם שֶׁל הַמַּיִם הָעוֹבְרִים שָׁנָה שָׁנָה דֶּרֶךְ הַנַּחַל בְּדַרְכָּם אֶל הַיָּם הַגָּדוֹל.

בְּמָסִבֵּי הָרָטוּב, קִילוֹמֶטְרִים מִסְפָּר מַעֲרָבָה לְמוֹצָא, בְּסִבַּת שֶׁבֶר גֵּאוֹלוֹגִי גָּדוֹל הַחוֹצֶה אֶת הָהָר מִצָּפוֹן לְדָרוֹם, מְקַבֵּל נַחַל שׂוֹרֵק דְּמוּת חֲדָשָׁה וְאֹפִי חָדָשׁ. הוּא יוֹצֵא לוֹ מִן הָהָר וְנִכְנָס לַשְּׁפֵלָה, מַרְחִיב אֶת אֲפִיקוֹ, מִתְפַּתֵּל שָׁעָה קַלָּה בְּאֶרֶץ גְּבָעוֹת נְמוּכוֹת, עַד שֶׁנִּכְנָס לְאֵזוֹר הַחוֹלוֹת. בְּקִרְבַת הָרָטוּב אֵין הַמַּיִם נִרְאִים בַּנַּחַל אֶלָּא אַחֲרֵי עֲבֹר הָרְבִיעָה הָרִאשׁוֹנָה הַמְבֹרָכָה, אוּלָם יֵשׁ וְתֵרֵד גַּם רְבִיעָה שְׁנִיָּה עַזָּה וְהַנַּחַל בְּיָבְשׁוֹ עוֹמֵד, וְרַק לְאַחַר שֶׁנִּתְלַחְלְחָה הָאֲדָמָה כָּרָאוּי יָבוֹאוּ הַמַּיִם בְּרַעַשׁ וּבַהֲמֻלָּה רַבָּה. זְמַן מָה לְאַחַר מְטָרוֹת עֹז בֶּהָרִים יִשְׁטֹף הַנַּחַל בְּבַת־אַחַת וְעוֹבֵר וְעוֹלֶה עַל כָּל גְּדוֹתָיו וּמַשְׁחִית הַכֹּל בְּדַרְכּוֹ. זוֹרֵם הוּא 2־3 יָמִים, וְגֹבַהּ מֵימָיו אָז כְּמֶטֶר (פְּעָמִים גַּם יוֹתֵר) וְרָחְבּוֹ כְּ־25 מֶטֶר, מְהִירוּתוֹ עֲצוּמָה מְאֹד וְכֹחוֹתָיו אֵיתָנִים. בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לְזִרְמוֹ יִגְרֹף סוּס וְרוֹכְבוֹ, וַאֲפִילוּ עֲגָלָה טְעוּנָה מַשָּׂא לַעֲיֵפָה. בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי יִרְפֶּה כֹּחוֹ וְרוֹכְבִים מְנֻסִּים יַעַבְרוּהוּ לְאֵין חֲשָׁשׁ. וּבַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לְשִׁטְפוֹ יַעַבְרוּ בוֹ גַּם הַהוֹלְכִים בָּרֶגֶל. לְמָחֳרַת הַיּוֹם יִיבַשׁ, בְּדֶרֶךְ

כְּלָל, וְרַק הַגּוּמָאִיּוֹת הַמְּלֵאוֹת יָעִידוּ עַל הַמַּיִם הָרַבִּים אֲשֶׁר עָבְרוּ שָׁם תְּמוֹל־שִׁלְשֹׁם.

בְּנֵי הַמָּקוֹם מְסַפְּרִים, כִּי לֹא כָּל שָׁנָה זוֹכֶה הַנַּחַל לִשְׁנֵי שִׁטְפוֹנוֹת גְּדוֹלִים. פְּעָמִים לְאַחַר הַשִּׁטָּפוֹן הָרִאשׁוֹן לֹא יָשׁוּב לִשְׁטֹף אֶלָּא בְּעוֹנַת הַגְּשָׁמִים הַבָּאָה.

יֵשׁ לְצַיֵּן שֶׁוַּאדִי מוּטְלַק הַיּוֹרֵד לְנַחַל שׂוֹרֵק מִצָּפוֹן, שׁוֹטֵף לִפְעָמִים תְּכוּפוֹת יוֹתֵר. וְלֹא מִקְרֶה בּוֹדֵד הוּא שֶׁיְּשַׁלַּח אֶת מֵימָיו אֶל הַשּׂוֹרֵק הַיָּבֵשׁ. כָּמוֹהוּ כֵּן גַּם וַאדִי נָגִ'יל, הַבָּא מִדָּרוֹם, אֶלָּא שֶׁשִּׁטְפוֹ נָדִיר יוֹתֵר.

הִנֵּה כִּי כֵן רָאִינוּ שֶׁזִּרְמָתוֹ שֶׁל נַחַל שׂוֹרֵק בְּקִרְבַת הָרְטוּב אֵינָהּ הוֹלֶכֶת בַּד בְּבַד עִם זִרְמָתוֹ בְּלֵב הֶהָרִים קֵדְמָה. תַּצְפִּיּוֹת מוּעָטוֹת אֵלּוּ מְבִיאוֹת אוֹתָנוּ לַחֲשֹׁב, שֶׁנַּחַל שׂוֹרֵק, עַל כָּל פָּנִים בְּקֶטַע שֶׁל חֶלְקוֹ הַהֲרָרִי (וְאֶפְשָׁר גַּם בַּחֵלֶק שֶׁל קִטְעוֹ הַשְּׁפֵלָתִי), נִסְפָּג בַּקַּרְקַע, בְּסִבַּת שְׁבָרִים, פְּרָצִים וּסְדָקִים הַסְּמוּיִים מִן הָעַיִן, מִלְּבַד הַמַּיִם הַנִּבְלָעִים בַּעֲפַר הָאָרֶץ בְּדֶרֶךְ מְרוּצָתוֹ.

לְעֻמַּת הַשּׂוֹרֵק נִתְבּוֹנֵן בְּוַאדִי דִּיר בַּלּוּט (קִטְעוֹ הָעֶלְיוֹן שֶׁל הַיַּרְקוֹן). בִּכְפַר עַג'וּל, לְמָשָׁל, נִרְאֶה שֶׁבְּשָׁנִים כְּתִקּוּנָן זוֹרֵם הַנַּחַל כְּחָדְשַׁיִם שְׁלֵמִים, זוּלַת הַשָּׁנִים הַצְּמֵאוֹת, שֶׁהַנַּחַל שׁוֹפֵעַ מַיִם רַק כְּ־20 יוֹם וְלֹא יוֹתֵר. וְכֵיוָן שֶׁהַנַּחַל שׁוֹטֵף גַּם בְּיָמִים אֲשֶׁר אֵין מָטָר עַל הָאָרֶץ, יִתָּכֵן שֶׁהוּא נִזּוֹן מִשִּׁפְעַת מֵימֵי הַמַּעְיָנוֹת הַנִּבְקָעִים בְּאוֹתָהּ הָעוֹנָה. יֵשׁ לְצַיֵּן, שֶׁהָרְבִיעוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת נִבְלָעוֹת לְגַמְרֵי בַּקַּרְקַע; זוּלַת אִם הָיוּ אֵיתָנוֹת בְּיוֹתֵר, אָז יַגִּיעַ עֹדֶף מֵימֵיהֶם אֶל הַנַּחַל. בְּבֵית חֲסָנָה,

מַעֲרָבָה לְעָג'וּל, מְשַׁנֶּה הַנַּחַל בְּמִקְצָת אֶת תַּהֲלִיכוֹ וְדוֹמֶה לְשׁוֹרֵק בַּקֶּטַע אֲשֶׁר בֵּין מוֹצָא לְהַרְטוּב. לְפִי עֵדוּתָם שֶׁל בְּנֵי הַמָּקוֹם, שׁוֹפֵעַ הַנַּחַל מַיִם מֶשֶׁךְ 7־10 יָמִים לְאַחַר גֶּשֶׁם שׁוֹטֵף שֶׁל 3־4 יָמִים. לִידֵי שִׁטָּפוֹן כַּבִּיר הִגִּיעַ הַנַּחַל לִפְנֵי עֶשֶׂר שָׁנִים, בְּעֶרֶךְ, לְאַחַר הַפְשָׁרָתָם שֶׁל שְׁלָגִים גְּדוֹלִים, אֲשֶׁר רָבְצוּ עַל פְּנֵי כָּל הָרֵי הָאָרֶץ. הַנַּחַל הַזּוֹעֵף צָבָה מְאֹד וְרָחַב עַד כְּדֵי 50 מֶטֶר, בְּהַשְׁחִיתוֹ כַּרְמֵי זַיִת וָגֶפֶן אֲשֶׁר פָּגַע בְּדַרְכּוֹ.

אִם נְדַמֶּה אֶת יְמוֹת זְרִימָתָם שֶׁל שְׁנֵי הַנְּחָלִים הָאֲמוּרִים בֵּינֵיהֶם לְבֵין עַצְמָם, נִמְצָא שֶׁוַּאדִי דִיר בַּלּוּט שׁוֹפֵעַ מַיִם זְמַן אָרֹךְ כִּמְעַט פִּי חֲמִשָּׁה יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר נַחַל שׁוֹרֵק. הַהֶבְדֵּל הֶעָצוּם הַזֶּה בִּימוֹת הַזְּרִימָה, סִבָּתוֹ לֹא יְמוֹת הַגְּשָׁמִים, וְאַף לֹא מִבְנֵה הַקַּרְקַע וְשִׁפּוּעָהּ, אֶלָּא בְּעִקָּר מַעֲטֵה פְּנֵי הָאֲדָמָה הַמְכַסֶּה שִׁכְבַת עָפָר תָּחוּחַ, הָעוֹצֵר אֶת הַמַּיִם וְאֵינוֹ נוֹתְנָם לָרֶדֶת מַהֵר אֶל הַגֵּיאָיוֹת. הָרֵי יְהוּדָה חֲשׂוּפִים כִּמְעַט, מֵי הַגְּשָׁמִים גּוֹרְפִים וְגוֹרְשִׁים אֶת מְעַט הֶעָפָר אֲשֶׁר עוֹד שָׂרַד לִפְלֵטָה וּמוֹרִידִים אוֹתוֹ לָעֲמָקִים. לְעֻמָּתוֹ, אֵזוֹר וַאדִי דֵיר־בַּלּוּט נָטוּעַ יָפֶה וּרְבָדוֹת אֵיתָנוֹת מְגִנּוֹת עַל הֶעָפָר הַמְּשֻׁבָּח וְהַיָּקָר שֶׁלֹּא יְגֹרַשׁ אֶל הַגַּיְא. מִכָּאן אָנוּ לְמֵדִים, עַד כַּמָּה זְקוּקָה אַרְצֵנוּ לִנְטִיעוֹת וּלְהַתְקָנַת רְבָדוֹת בֶּהָרִים, אֲשֶׁר תַּחְגֹּרְנָה אֶת צַלְעוֹת הַגְּבָעוֹת וְתִהְיֶינָה לְמָגֵן וּלְמִסְתּוֹר בִּפְנֵי מֵי הַזֵּידוֹנִים הַמַּשְׁחִיתִים.

הַהֶבְדֵּל הֶעָצוּם הַזֶּה בְּתַהֲלִיכָם שֶׁל שְׁנֵי נְחָלִים סְמוּכִים וְדוֹמִים יָכֹל לְלַמְּדֵנוּ פֶּרֶק בְּהִלְכוֹת שְׁפִיעַת שְׁאָר הַנְּחָלִים, הַהוֹלְכִים בִּדְרוֹמָהּ שֶׁל הָאָרֶץ אוֹ בִּצְפוֹנָהּ. אֵין סָפֵק שֶׁבֵּרוּאָם

שֶׁל הַיְּעָרוֹת פּוֹתֵחַ דֶּרֶךְ לִשְׁפִיעָתָם הַפּוֹחֶזֶת שֶׁל הַנְּחָלִים וְגוֹרֵם לְהִתְגַּבְּרוּתוֹ שֶׁל הַתַּהֲלִיךְ הַחַרְדְּלִיתִי. הִנֵּה כִּי כֵן וַאדִי דֵּיר־בַּלּוּט בְּשֹׁמְרוֹן, וַאדִי צָרָר בִּיהוּדָה, מַבִּיעִים בְּאֹפִי שְׁפִיעוֹתֵיהֶם אֶת הַהֶבְדֵּל הַפִּיסִי הַקַּיָּם מֵעוֹלָם וְעַד הַיּוֹם בֵּין אֶרֶץ יְהוּדָה וְשֹׁמְרוֹן, וּמְשַׁמְּשִׁים אַסְפַּקְלַרְיָא לִדְמוּת דְּיוֹקְנָם שֶׁל הַשּׁוֹכְנִים בָּהֶן.

שְׁפִיעַת נַחֲלֵי הַמִּזְרָח. בְּאַחֲרוֹנֵי נוֹבֶמְבֶּר 1928 בִּהְיוֹתִי מְסַיֵּר בִּצְפוֹנוֹ שֶׁל מִדְבַּר יְהוּדָה, הִתְבּוֹנַנְתִּי וְרָאִיתִי שֶׁהַנְּחָלִים, מִפְּנֵי יֹבֶשׁ הַקַּרְקַע בְּמוֹצָאֵי קַיִץ, לֹא נִכְנְסוּ עַד אוֹתָהּ שָׁעָה לְפְעֻלַּת הַשְּׁפִיעָה, חֶרֶף שִׁבְעִים הַמִּילִימֶטְ־רִים מָטָר אֲשֶׁר יָרְדוּ כְּבָר עַד אוֹתָהּ עוֹנָה בְּכָל הַר יְרוּשָׁלָיִם. ט״ו יָמִים אַחַר כָּךְ, כְּלוֹמַר: בְּרִאשׁוֹנֵי דֶּצֶמְבֶּר, לְאַחַר רְבִיעָה אֵיתָנָה חֲדָשָׁה עַל הָהָר, רָאִיתִי שֶׁכָּל הַוָּאדִים, קְטַנִּים וּגְדוֹלִים, הָיוּ לַחִים לְגַמְרֵי, אוֹת וּמוֹפֵת לְשֶׁטֶף הַמַּיִם שֶׁעָבְרוּ בָּהֶם.

לְעֻמַּת עֲבוֹדָה זוֹ הִנְנִי לְסַמֵּן שֶׁבְּ־1932—12/9, הֵבִיא גֶּשֶׁם עַז, שֶׁנִּמְשַׁךְ שָׁעוֹת אֲחָדוֹת, אֵת כָּל נַחֲלֵי אַשְׁדּוֹת הַמִּזְרָח (לְרַבּוֹת גַּם נַחֲלֵי הַמַּעֲרָב), לִידֵי שִׁטָּפוֹן כַּבִּיר. מִכָּל מָקוֹם יֵשׁ לְצַיֵּן שֶׁשִּׁעוּרוֹ שֶׁל הַגֶּשֶׁם הַזֶּה הָיָה קָטֹן מֵחֲמִשִּׁים מִי־לִימֶטְרִים וְיָרַד עַל אֲדָמָה יְבֵשָׁה כְּחֶרֶס, לְאַחַר שָׁנָה שְׁחוּנָה וְרָעָה, וְאַף עַל פִּי כֵן הִזְרִים אֵת כָּל הַנְּחָלִים עַד כְּדֵי כָּךְ, שֶׁהַלָּלוּ גָּרְמוּ נְזָקִים נִכָּרִים בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה.

שְׁתֵּי עֲבוֹדוֹת אָפְיָנִיּוֹת אֵלּוּ מְדַבְּרוֹת בַּעֲדָן וּמְעִידוֹת עַל חֲשִׁיבוּתוֹ שֶׁל הַמָּטָר וְאָפְנֵי רִדְתּוֹ אַרְצָה. לְעִנְיָן זֶה הִנְנִי לְצַיֵּן תַּצְפִּית חֲשׁוּבָה אַחַת שֶׁנַּעַשְׂתָה בִּשְׁפִיעַת מַעְיְנוֹת יְרוּשָׁלַיִם, לְמַעַן גְּלוֹת אֶת עֶרְכָּהּ שֶׁל עָצְמַת הַגֶּשֶׁם וַחֲלֻקָּתוֹ. שְׁנֵי

גורמים אלו חֲשובים בְּמְאד מְאד לִשְׁפִיעָתוֹ שֶׁל הַמַּעְיָן (וּמִמֵּילָא גַם לִשְׁפִיעָתָם שֶׁל הַנְּחָלִים), וְלֹא מְצְעָרָה הִיא אֲפִילוּ מִן הַכַּמּוּת שֶׁל הַמִּשְׁקָעִים גּוּפָם. בָּדְקוּ וּמָצְאוּ, שֶׁאֵינָהּ דַּיָּהּ כַּמּוּת גְּדוֹלָה שֶׁל מָטָר בִּלְבָד כְּדֵי לְמַלֵּא אֶת אוֹצְרוֹתֵיהֶם שֶׁל הַמַּעְיָנוֹת. אָמְנָם גְּשָׁמִים דַּלִּים שֶׁל מִילִימֶטְרִים אֲחָדִים אֵינָם מוֹעִילִים וְלֹא כְּלוּם לֹא לַמַּעְיָנוֹת וְאַף לֹא לַנְּחָלִים, אוּלָם גַּם גְּשָׁמִים שׁוֹטְפִים, מָטָר טוֹרֵף, אֵין תּוֹעַלְתָּם גְּדוֹלָה אֶלָּא לְהַרְבּוֹת אֶת מֵי שִׁטְפוֹנָם שֶׁל הַנְּחָלִים בִּלְבָד, אֲבָל אֵינָהּ מוֹעִילָה בִּמְאוּמָה לְמַלֵּא אֶת אַמְבְּרֵי מַעְיְנוֹת הַמַּיִם, כְּפִי שֶׁאֶפְשָׁר הָיָה לְקַוּוֹת.

לְהֶאָרַת עִנְיַן הַשְּׁפִיעָה בְּאַשְׁדוֹת הַמִּזְרָח, הִנְנִי לְסַמֵּן כָּאן בִּקְצָרָה תַּצְפִּיּוֹת אֲחָדוֹת אֲשֶׁר אָסַפְתִּי בִּימֵי נְדוּדַי בְּמִדְבְּרוֹת יְהוּדָה: בְּ־30 לְנוֹבֶמְבֶּר 1928 נִקְרֵיתִי בְּקִטְעוֹ הַתַּחְתּוֹן שֶׁל וַאדִי נוּעֵמָה הַהוֹלֵךְ לַיַּרְדֵּן צָפוֹנָה לִירִיחוֹ. הַבֶּדְוִים תּוֹשָׁבֵי הָאֵזוֹר אָמְרוּ לִי, כִּי הַנַּחַל מוֹשֵׁךְ מַיִם כִּמְעַט לְאַחַר כָּל גֶּשֶׁם עַז בָּהָר. הַמַּיִם נִרְאִים בַּנַּחַל כַּחֲצִי יוֹם אוֹ יוֹם אַחֲרֵי הִכָּלֵא הַגֶּשֶׁם, וּזְרָמָם נִמְשָׁךְ מִיּוֹם וְעַד עֲשָׂרָה יָמִים, הַכֹּל לְפִי מִדַּת הַמָּטָר אֲשֶׁר יָרְדָה בְּהַר בֵּית־אֵל. וְאוּלָם הַנְּחָלִים הַמְקַבְּלִים אֶת מֵימוֹת מַעְיְנוֹתֵיהֶם הַנִּבְקָעִים בְּעוֹנַת הַגְּשָׁמִים וְנִמְשָׁכִים בַּאֲפִיקֵי הַנְּחָלִים הַסְּמוּכִים, וַדַּאי יִשְׁפְּעוּ מַיִם גַּם בְּמֶשֶׁךְ שְׁלֹשָׁה וּפְעָמִים גַּם אַרְבָּעָה חֳדָשִׁים רְצוּפִים, כְּמִקְרֵה הַנַּחַל כֶּלְתְּ הַמְקַבֵּל שִׁפְעַת נוֹזְלִים מֵעֵינוֹת פָּוַּאר וְאַל־כֶּלְתְּ.

דֻּגְמָא מְאַלֶּפֶת וַחֲשׁוּבָה מְאד לְשֵׁם הַעֲרָכַת תָּקְפָּם וְעָצְמָתָם שֶׁל הַשִּׁטְפוֹנוֹת הָעַזִּים בְּאַשְׁדוֹת הַמִּזְרָח, יְכֹלִים לְשַׁמֵּשׁ שִׁטְפוֹנוֹת וַאדִי אָקַטִּיף, הַזּוֹרֵם דָּרוֹמָה לְוַאדִי אַל כֶּלְתְּ.

דֶּרֶךְ־הַמֶּלֶךְ הַחֲדָשָׁה לִירִיחוֹ בְּצֵאתָהּ מִמַּן־סָלִיבָּה אֲשֶׁר בְּקִרְבַת עֵין אֶל כֶּלְת, עוֹבֶרֶת לְאָרְכּוֹ שֶׁל נַחַל אֶקְטֵיף. הַמִּדְרוֹן מְשֻׁפָּע בְּיוֹתֵר, וְהַמַּיִם הָעַזִּים הַשּׁוֹטְפִים בַּאֲפִיק הַנַּחַל הוֹרְסִים בְּבַת־אַחַת כִּמְעַט שָׁנָה שָׁנָה אֶת הַכְּבִישׁ הַבָּנוּי לְתִפְאָרָה. זֶרֶם הַבַּלָּהוֹת אֲשֶׁר פָּרַץ בְּנוֹבֶמְבֶּר 1932 הֵבִיא לִידֵי כִּלָּיוֹן וְהַשְׁמֵד קְטָעִים רַבִּים מִן הַכְּבִישׁ הַיָּפֶה. קִירוֹת הַמֶּלֶט הָאֵיתָנִים, אֲשֶׁר נִבְנוּ מִלְּכַתְּחִלָּה לְשֵׁם רִסּוּנָם שֶׁל מֵי הַבְּלִיַּעַל, נֶהֶרְסוּ אַף הֵם, וְרַק הַזֶּפֶת הוֹאִיל בְּמִקְצָת לַעֲצֹר בְּעַד כֹּחַ הַזֶּרֶם. אֲפִיק הַנַּחַל נָדַד בִּמְקוֹמוֹת אֲחָדִים וְגָרַף אֶת כָּל הַגִּזְרָה, חָצָץ וְחוֹל אֶל הַמְּקוֹמוֹת הַנְּמוּכִים בְּיוֹתֵר. עַכְשָׁו צֵא וּלְמַד מָהִי פְּעֻלַּת הַהֶרֶס וְהָעֶרְצוֹן שֶׁל הַנְּחָלִים הַלָּלוּ. גֶּשֶׁם זֶה, אֲשֶׁר הֵבִיא אֶת וַאדִי אֶקְטֵיף לִידֵי הַשְׁחָתַת הַכְּבִישׁ, גָּרַם נְזָקִים עֲצוּמִים לִבְרֵכוֹת שְׁלֹמֹה וּלְגַנּוֹת עֵיטָם, הַשּׁוֹכְנוֹת בְּבֵית קִבּוּלוֹ הָעֶלְיוֹן שֶׁל נַחַל עֲרָגְ׳ה הַגָּדוֹל, הַיּוֹצֵא בְּקִרְבַת עֵין־גֶּדִי. שֶׁטֶף הַמַּיִם פָּרַץ אַחַת מִקִּירוֹת הַבְּרֵכָה, חַדְרֵי הַמְּכוֹנוֹת וְהַסִּנּוּן נִשְׁטְפוּ מַיִם, וְאַף הַדְּרָכִים בְּקִרְבַת הַבְּרֵכוֹת נִזּוֹקוּ. קִבַּלְתִּי מִפִּי בֶּדְוִים תּוֹשָׁבֵי עֵין־גֶּדִי, שֶׁהַשִּׁטָּפוֹן אָרַךְ שְׁלשָׁה יָמִים; רַבִּים מֵהֶם לָקְטוּ עַגְבָנִיּוֹת וּשְׁאָר יְרָקוֹת אֲשֶׁר נִגְרְפוּ מִגַּנּוֹת עֵיטָם.

בַּ־15/4/32 נִקְרֵיתִי בְּתוֹצְאוֹת וַאדִי עֲרָגְ״ה. לְפִי עֵדוּתָם שֶׁל יוֹשְׁבֵי הַמָּקוֹם, עַד הַיּוֹם הַהוּא זָרַם הַנַּחַל בְּאוֹתָהּ שָׁנָה רַק פַּעַם אַחַת בִּלְבַד, וְשִׁטְפוֹנוֹ הָיָה עַז בְּיוֹתֵר. לְפִי דִבְרֵיהֶם, מוֹשֵׁךְ הַנַּחַל מַיִם 2־4 יָמִים מִדֵּי פַּעַם בְּפַעַם. מְהִירוּת הַזִּרְמָה וְעָצְמָתָהּ גְּדֵלוֹת בְּאֹפֶן מַבְהִיל. אוּלָם כְּשֵׁם שֶׁהִיא בָּאָה בִּבְעָתָה

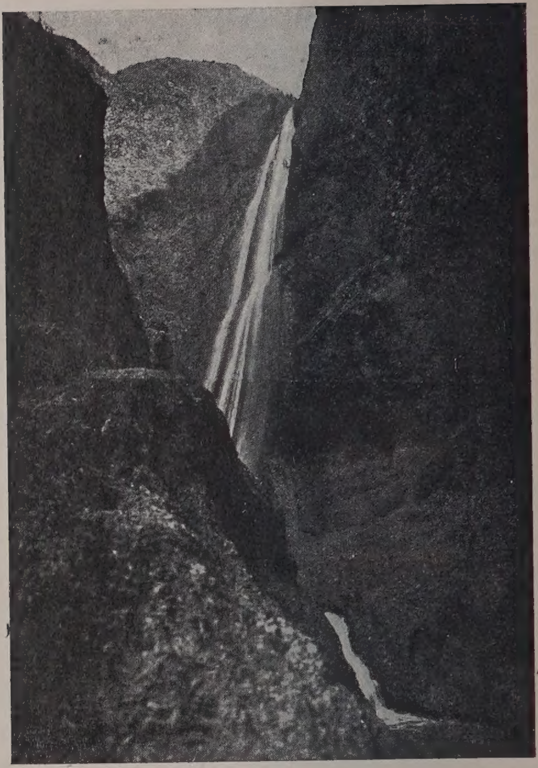

תַּנּוּר מְטוּלָה

כָּךְ הִיא כָּלָה בְּחִפָּזוֹן. וּלְמַעֲשֶׂה אֵין הַמַּיִם הָעַזִּים שׁוֹטְפִים אֶלָּא יוֹם אֶחָד בִּלְבָד.

הַיְדִיעוֹת אֲשֶׁר אָסַפְתִּי עַל שְׁפִיעָתוֹ שֶׁל וַאדִי עַרֶגָ"ה אֵינָן הוֹלְכוֹת בַּד בְּבַד עִם שְׁאָר שִׁטְפוֹנוֹת הַנְּחָלִים. בְּמִקְרִים אֲחֵרִים קִבַּלְתִּי מִפִּי הַבֶּדְוִים הַמְּקוֹמִיִּים, כִּי הַנַּחַל שׁוֹטֵף רַק שְׁתֵּי פְּעָמִים בַּשָּׁנָה, 5־10 יָמִים בְּכָל פַּעַם. אִם עֵדוּתָם אֵינָהּ מֻפְרֶזֶת וּמְסֹרֶסֶת, יִתָּכֵן שֶׁיֵּשׁ לְיַחֵס חֵלֶק מִמֵּימֵי עֵינוֹת הַסְּבִיבָה (עֵין־גֶּדִי, עֵין־אֶסְדֵר וְעֵין־עַרֶגָ'ה) לְמִקְצַת הַמַּיִם הַנִּבְלָעִים בַּקַּרְקַע בְּעֵת שִׁטְפוֹנָם שֶׁל הַנְּחָלִים.

שְׁפִיעוֹת הַנְּחָלִים הַלָּלוּ אֵינָן שׁוֹנוֹת בְּאֹפֶן נִכָּר אַחַת מֵרְעוּתָהּ. הַהֶבְדֵּלִים הַמּוּעָטִים הַקַּיָּמִים מִתְבָּאֲרִים עַל יְדֵי הַשְׁפָּעוֹת מְקוֹמִיּוֹת הַמַּתְאִימוֹת לְגֹדֶל הַנַּחַל, לְבֵית קִבּוּלוֹ וְלָאֵזוֹר אֲשֶׁר מִשָּׁם הוּא יוֹצֵא. רֻבָּם כְּכֻלָּם שׁוֹטְפִים וְעוֹבְרִים אַחֲרֵי גִּשְׁמֵי גְבוּרָה בֶּהָרִים, שֶׁלֹּא כְּנַחֲלֵי הַמַּעֲרָב הַצְּפוֹנִיִּים שֶׁאֵינָם רְגִישִׁים תָּדִיר לְכָל מָטָר וּמָטָר.

נִמְצֵאנוּ לְמֵדִים שֶׁנַּחֲלֵי הַמִּזְרָח מִצְטַיְּנִים בְּאָפְיָם הַחַרְדָּלִיתִי הַמֻּדְגָּשׁ, וּבְיוֹתֵר הַנְּחָלִים הַהוֹלְכִים לְיָם הַמֶּלַח. לְפִיכָךְ בְּבוֹאֵנוּ לַחְקֹר אֶת עִנְיַן שְׁפִיעָתָם עָלֵינוּ לִרְאוֹתָם כְּחַרְדָּלִיּוֹת טִפּוּסִיּוֹת, וּלְחָקְרָם עַל פִּי קְנֵה הַמִּדָּה שֶׁל נְחָלִים מִמִּין זֶה. בַּעְיָה זוֹ הַמְעַנְיֶנֶת בְּיוֹתֵר לַהֲלָכָה עֲלוּלָה לְהָבִיא תּוֹצָאוֹת לְמַעֲשֶׂה, כָּל שֶׁכֵּן בְּנוֹגֵעַ לְאֵזוֹרֵי מִדְבְּרוֹת יְהוּדָה, הַחֲסֵרִים מַיִם חַיִּים כִּמְעַט לַחֲלוּטִין, שֶׁכֵּן נִשְׁאֶלֶת תָּמִיד הַשְּׁאֵלָה: מַהִי סִבַּת דַּלּוּת הַמַּיִם בְּמִדְבְּרוֹת יְהוּדָה? רַבִּים סְבוּרִים שֶׁחֵלֶק מִן הַמַּיִם נִבְלָעִים בַּקַּרְקַע וְנוֹבְעִים אַחֲרֵי כֵן בְּתוֹךְ מֵימֵי יָם הַמֶּלַח,

בְּלִי שֶׁיִּוָּדְעוּ עִקְבוֹתֵיהֶם בְּכָל הָאֵזוֹר הַגָּדוֹל שֶׁל מִדְבְּרוֹת יְהוּדָה. וְאוּלָם חוֹשְׁשַׁנִי מְאֹד, אִם בֶּאֱמֶת קַרְקָעוֹ שֶׁל מִדְבַּר יְהוּדָה מֵכִיל מַיִם בְּאוֹתָהּ הַמִּדָּה הַנִּרְאֵית בְּעֵינֵי רַבִּים.

חֲבָל, שֶׁפִּתְרוֹן הַשְּׁאֵלָה הַזֹּאת לֹא תּוּכַל לְהֵעָשׂוֹת מַהֵר מֵחֲמַת חֹסֶר חֹמֶר לְמוּדִי שֶׁיְּהֵא רָצוּף תַּצְפִּיּוֹת מְדֻיָּקוֹת. אַף עַל פִּי כֵן עַל יְסוֹד נְדוּדַי הָרַבִּים בָּאֲזוֹרִים הַלָּלוּ בְּכָל עִתּוֹת הַשָּׁנָה, וַחֲקִירַת עִנְיַן הַשְּׁפִיעָה לְמַעֲשֶׂה בַּמָּקוֹם, אֲנִי לוֹקֵחַ לִי רְשׁוּת לְהַבִּיעַ אֶת דַּעְתִּי בְּנָדוֹן זֶה, וְאִם גַּם בְּתוֹרַת הַשְׁעָרָה.

מֵחֲמַת מִדְרוֹנָם הַמָּהִיר, יְדוּעוֹת הֵן הַחַרְדָּלִיּוֹת בְּכָל הָאֲרָצוֹת בַּאֲשֶׁר הֵן שָׁם, כְּמַקְוִיּוֹת אִידֵאָלִיּוֹת שֶׁל מַרְבִּית מֵי הַגְּשָׁמִים. בִּגְלַל מְהִירוּת הַיְרִידָה אֵין הָאוֹצָרוֹת שֶׁבַּקַּרְקַע יְכוֹלִים לְהִמָּלֵא, וּמַה גַּם כְּשֶׁצַּלְעוֹת הֶהָרִים הֵן עֲרֻמּוֹת לְגַמְרֵי וַחֲשׂוּפוֹת לֹא רַק מִמַּעֲטֵה הַצְּמָחִים אֶלָּא לְעִתִּים גַּם מִן הֶעָפָר הַתָּחוּחַ. לְכָךְ רוֹאִים אָנוּ שֶׁהַמִּדְרוֹן הַמִּזְרָחִי שֶׁל אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל רָאוּי מִכָּל הַבְּחִינוֹת לִיצֹר חַרְדָּלִיּוֹת טִפּוּסִיּוֹת.

חֲקִירַת עִנְיַן הַשְּׁפִיעָה עוֹסֶקֶת כַּיָּדוּעַ בְּבַקָּשַׁת הַגַּרְעוֹן שֶׁל הַשְּׁפִיעָה בְּאַגָּן יָדוּעַ לְעֻמַּת הַמָּטָר הַיּוֹרֵד בּוֹ. גֵּרָעוֹן זֶה בָּא בְּמִקְצָת מִפְּנֵי בְּלִיעַת הַמַּיִם בַּקַּרְקַע, וּבְמִקְצָת מִן הַהִתְאַדּוּת. בְּאַרְצוֹת אֵירוֹפָּה הוּא נֶעֱרָךְ מֵ־20—80, הַכֹּל לְפִי תְּנָאֵי הָאַקְלִים, תַּבְלִיט הַקַּרְקַע, הַטֶּבַע הַגֵּאוֹלוֹגִי שֶׁל הָאֵזוֹר וְאַף מַעֲטֵה הָאֲדָמָה. אֲשֶׁר לַגּוֹרֵם הָאַחֲרוֹן הַזֶּה—„מַעֲטֵה הָאֲדָמָה", הִנֵּה כְּבָר נָתְנוּ יוֹשְׁבֵי הַמַּעֲרָב אֶת לִבָּם לְיִעוּרָם שֶׁל קַרְקָעוֹת עַרְטִילָאִיִּים. מֵחֲמַת בֵּרוּאוֹ שֶׁל אֵזוֹר הַלּוּאָרָה, לְמָשָׁל, שׁוֹפַע הַנַּחַל

בִּימֵי גֵאוּתוֹ 312 פַּעַם. שִׁעוּר מַיִם יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר בִּימֵי מֵי הָאַפְסָיִם. לְעֻמַּת זאת קִטְעוֹ הָעֶלְיוֹן שֶׁל הָרֵינוּס הַנָּתוּן בִּתְנָאִים דּוֹמִים לַלּוּאָרָה, שׁוֹפֵעַ רַק 70 פַּעַם יוֹתֵר. אֵין סָפֵק כִּי הַהֶבְדֵּל הַיְסוֹדִי הַזֶּה בְּמִדַּת הַשְּׁפִיעָה בָּא מִסִּבַּת בֵּרוּא יְעָרוֹת לוּאָרָה.

לְפִי בִּנְיָנוֹ וּמַעֲמָדוֹ שֶׁל הַמִּדְרוֹן הַמִּזְרָחִי שֶׁל אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לְיַחֵס לְגוֹרֵם הַבְּלִיעָה בַּקַּרְקַע חֲשִׁיבוּת קְטַנָּה מְאֹד, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּנוֹגֵעַ לְגוֹרֵם הַהִתְאַדּוּת. אָמְנָם הָאֵזוֹר הַנָּדוֹן נָתוּן בִּתְנָאִים סוּבְּטְרוֹפִּיִּים טִפּוּסִיִּים, אֶפֶס לֹא בְּכָל יְמוֹת הַשָּׁנָה, כִּי יֵשׁ לְצַיֵּן שֶׁבִּימוֹת הַגְּשָׁמִים, בִּזְמַן שֶׁטִּפּוּנָם שֶׁל הַנְּחָלִים, אֵין הָאַקְלִים בְּאוֹתָם הָאֲזוֹרִים סוּבְּטְרוֹפִּיִּים כָּל עִקָּר, וַאֲפִילוּ בְּבִקְעַת הַיַּרְדֵּן גּוּפָהּ, בְּחוֹף יָם הַמֶּלַח, מְקוֹם שִׁלְטוֹנוֹ שֶׁל קַיִץ טְרוֹפִּיקָלִי. וַהֲרֵי יְדוּעִים הֵם הַשִּׁנּוּיִים הֶחָלִים בִּשְׁפִיעָתָם שֶׁל הַנְּחָלִים עִם בּוֹא תְּמוּרָתָן שֶׁל תְּקוּפוֹת הַשָּׁנָה, מְנָת הַשְּׁפִיעָה שֶׁל הַנְּחָלִים גְּדוֹלָה יוֹתֵר בַּחֹרֶף מֵאֲשֶׁר בַּקַּיִץ.

לְהָאָרַת דְּבָרַי אָבִיא אֶת הָעֻבְדּוֹת וְאֶת הַתַּצְפִּיּוֹת הַבָּאוֹת: בַּחֹרֶף 1931 שֶׁהָיִיתִי בְּמִדְבַּר יְהוּדָה יוֹתֵר מִשָּׁבוּעַ יָמִים, בַּעֲלוֹתִי יְרוּשָׁלַיְמָה, תְּקָפַנִי בְּדַרְכִּי מָטָר חָזָק. וְהִנֵּה כִּמְעַט הֵחֵל הַגֶּשֶׁם לָרֶדֶת אַרְצָה, וְהַקַּרְקַע נִתְלַחְלְחָה בְּמִקְצָת, וּכְבָר הֵחֵל נַאדִי תַּעֲמִירָה שׁוֹטֵף, רְאָיָה לְכָךְ שֶׁהָאֲדָמָה שָׁמְרָה עַל לַחוּתָהּ הַקּוֹדֶמֶת אֲשֶׁר בָּאָה לָהּ עִם בּוֹא הַגְּשָׁמִים שֶׁלִּפְנֵי שָׁבוּעוֹת אֲחָדִים. מִכָּאן יֵשׁ לְהַסִּיק מַסְקָנָה לְרִבּוּיָם שֶׁל מֵי הַשְּׁפִיעָה וּלְהִצְטַמְצְמוּתָהּ שֶׁל הַהִתְאַדּוּת.

בְּפוּרִים תרצ״ג (10/3/1933) נִקְרֵיתִי בִּמְסִבֵּי נַחַל אַמְעַז (קֶרֶן זָוִית דְּרוֹם־מַעֲרָב יָם הַמֶּלַח), וְרָאִיתִי כִּי גֶּשֶׁם עַז, שֶׁאָרַךְ

כַּחֲצִי שָׁעָה, הֵבִיא מִיָּד אֶת הַנַּחַל הַזָּעִיר שֶׁבְּקִרְבָתוֹ עָמַדְתִּי וּשְׁאָר הַנְּחָלִים שֶׁבָּאֵזוֹר, לִידֵי שִׁטְפוֹנוֹת. אָמַדְתִּי אֶת שְׁפִיעַת הַמַּיִם בַּנַּחַל הַסָּמוּךְ אֵלַי לְ־1000—2000 ממ"ע לְשָׁעָה. מִכָּאן קַל וָחֹמֶר לִשְׁאָר נְחָלִים גְּדוֹלִים הַמְלַקְּטִים מַיִם מִגְּלִילוֹתֵיהֶם הָעֶלְיוֹנִים הָרְחָבִים.

עוֹד זֹאת. לְפִי הַמְּדִידוֹת שֶׁנַּעֲשׂוּ בָּאָרֶץ לְשֵׁם חֲקִירָתָהּ שֶׁל הַהִתְאַדּוּת בָּאֲזוֹרִים הַשּׁוֹנִים וּבְעוֹנוֹת הַשּׁוֹנוֹת, יוֹצֵא שֶׁבְּאֵזוֹר יְרִיחוֹ יֵשׁ לְטוֹל כִּמְמֻצָּע 9,2 מ"מ לְיוֹם, וּבְחוֹף יָם הַמֶּלַח כ־10 מ"מ. בְּיָנוּאַר נִמְצְאָה הַהִתְאַדּוּת בְּאֵזוֹר יְרִיחוֹ (לְפִי מְמֻצָּעִים שֶׁבַּשָּׁנִים 25—1931), 4,7 מ"מ; בְּפֶבְּרוּאַר— 5,5 מ"מ; בְּמֶרְץ—7,3; בְּאַפְּרִיל—10,2; בְּמַאי—11,8; בְּיוּנִי—13,3; בְּיוּלִי—13,2; בְּאוֹגוּסְט—12,1; בְּסֶפְּטֶמְבֶּר— 10,8; בְּאוֹקְטוֹבֶּר—9,5; בְּנוֹבֶמְבֶּר—7,0; וּבְדֶצֶמְבֶּר—4,8. וְאִלּוּ בִּירוּשָׁלַיִם: בְּיָנוּאַר 2,3 מ"מ; בְּפֶבְּרוּאַר 3,2; בְּמֶרְץ— 4,1; בְּאַפְּרִיל—6,9; בְּמַאי—8,7; בְּיוּנִי—8,7 בְּיוּלִי—8,8; בְּאוֹגוּסְט—8,9; בְּסֶפְּטֶמְבֶּר—7,8; בְּאוֹקְטוֹבֶּר—5,7; בְּנוֹבֶמְבֶּר—3,9; וּבְדֶצֶמְבֶּר—2,6. בְּסַךְ הַכֹּל מְמֻצָּע שְׁנָתִי 6,0 מ"מ לְיוֹם. בִּימֵי חַמְסִין עַזִּים עוֹלָה הַהִתְאַדּוּת בְּבִקְעַת הַיַּרְדֵּן עַד כְּדֵי 25 מ"מ לְיוֹם וְיוֹתֵר. הִנֵּה כִּי כֵן נִרְאֶה בַּעֲלִיל שֶׁבְּפֶבְּרוּאַר (הַחֹדֶשׁ הֶעָשִׁיר בִּגְשָׁמִים וּמִמֵּילָא גַּם הֶעָשִׁיר בְּשִׁטְפוֹנוֹת) דַּלָּה הַהִתְאַדּוּת בְּיוֹתֵר לְעֻמַּת יְמוֹת הַחַמָּה.

עִקַּר הָעִקָּרִים בְּבַעְיָתֵנוּ הַחֲשׁוּבָה הִיא מְצִיאָתָהּ שֶׁל נֻסְחַת הַשְּׁפִיעָה. הִיא הַמָּנָה הַמְבַטֵּאת אֶת יַחַס הַשְּׁפִיעָה לְמִשְׁקְעֵי הָאֲוִיר; וְאִם מַחְסֹר תַּצְפִּיּוֹת אֵין בִּיכָלְתֵּנוּ בְּשָׁעָה זוֹ לְחַשְּׁבָהּ

דִּיּוּק, עַל כָּל פָּנִים. יֵשׁ לְהַעֲרִיךְ אוֹתָהּ וּלְאַמְּדָהּ בְּקֵרוּב
בְּכָל הָאֶפְשָׁר. לְצַעֲרֵנוּ, לֹא נַעֲשְׂתָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה אֲפִילוּ
מְדִידָה יְשָׁרָה אַחַת שֶׁל שְׁפִיעַת הַנְּחָלִים הַלָּלוּ, וְאַף מִדַּת
הַגֶּשֶׁם אֵינָהּ מְדוּדָה כַּהֲלָכָה. חָשׁוּב מְאֹד לְצַיֵּן שֶׁמְּנַת הַשְּׁפִיעָה
גְּדֵלָה לֹא רַק עִם גֹּדֶל כַּמּוּת הַגֶּשֶׁם, אֶלָּא גַּם אִם גֶּשֶׁם זֶה
יוֹרֵד בַּחֹרֶף וּבַאֲזוֹרֵי הֶהָרִים. שְׁנֵי תְּנָאִים חֲשׁוּבִים בְּיוֹתֵר
לְהַגְדָּלַת שְׁפִיעָתָם שֶׁל הַנְּחָלִים.

נַחֲלֵי הֶהָרִים הַגְּבוֹהִים הַנִּקְרָאִים „אַלְפִּינִים" נוֹתְנִים מְנַת
שְׁפִיעָה הַגְּדוֹלָה בְּדֶרֶךְ כְּלָל מִ־50%. אוּלָם יַחַס נַעֲלֶה זֶה
נוֹבֵעַ לֹא רַק מִן הָאֲשָׁרוֹת הַנִּשָּׂאוֹת אֶלָּא גַּם מִפַּרְנָסָתָם שֶׁל
הַשְּׁלָגִים. וַאֲשֶׁר לְחַרְדָּלִיּוֹת שֶׁלָּנוּ, אַף אִם אֵינָן נִזּוֹנוֹת מֵהַפְשָׁרַת
הַשְּׁלָגִים, מִכָּל מָקוֹם בְּהֶתְאֵם לַתְּנָאִים הָאֲמוּרִים שֶׁל קַרְקַע,
תַּבְלִית, גֵּאוֹלוֹגְיָה וּמַעֲטֵה הַצְּמָחִים, יֵשׁ לְהַעֲרִיךְ אֶת מְנַת
הַשְּׁפִיעָה לְמִסְפָּר לְ־15%.

בְּלִיק[1] הֶעֱרִיךְ אֶת הַמַּיִם הַלָּלוּ לְ־2% הַמַּתְאִימִים
לַעֲשָׂרָה מִילְיוֹן ממ"ע מַיִם (בְּיַחַס לְ־500 מִילְיוֹן ממ"ע)
הַנִּמְשָׁכִים בְּמֶשֶׁךְ עֲשָׂרָה יָמִים בַּשָּׁנָה, דֶּרֶךְ עֶשְׂרִים וָאדִיִּים
הַהוֹלְכִים בְּמִדְבְּרוֹת יְהוּדָה וְהַיּוֹצְאִים לְיָם הַמֶּלַח. לְפִי אֹמֶד
זֶה יוֹצֵא, שֶׁכָּל וָאדִי מִדֵּי זָרְמוֹ מוֹשֵׁךְ בְּעֵרֶךְ כְּ־2000 ממ"ע
מַיִם לְשָׁעָה, וְלֹא יִכּוֹן הַדָּבָר מִשּׁוּם כַּמָּה וְכַמָּה טְעָמִים:
מִדְבְּרוֹת יְהוּדָה אֵינָם שְׁפֵלַת חוֹף חוֹלִית וּשְׁטוּחָה, אֲשֶׁר
בִּיכָלְתָּהּ לְהַקְטִין אֶת הַשְּׁפִיעָה עַד הַמִּינִימוּם הָאֶפְשָׁרִי. וְנֶהְפַּךְ

[1] יְרוּשָׁלַיִם 1928 G. S. Blake — Geology and Water Resources of Palestine.

הוּא, אֵזוֹר זֶה נָתוּן בִּתְנָאִים נוֹחִים. כְּפִי אֲשֶׁר רָאִינוּ, כְּדֵי לְהַעֲלוֹת אֶת מְנָת הַשְּׁפִיעָה לְמִצְעָר לְמִינִימוּם שֶׁל 15%. וְאֵין סָפֵק בְּעֵינַי, שֶׁבִּרְבוּת הַיָּמִים, לִכְשֶׁיְּכֻּר הָאֵזוֹר הָאָמוּר יוֹתֵר, תֵּעָרֵךְ מְנָת הַשְּׁפִיעָה לְיוֹתֵר מִ־15%. הָא כֵּיצַד? נְצַיֵּן בָּרֹאשׁ וְרִאשׁוֹנָה, שֶׁמֵּי הַגְּשָׁמִים מִתְרַכְּזִים בְּעִקָּר בְּרָאשֵׁי הָרָמוֹת, הֱוֵה אוֹמֵר, בְּאוֹתָם הַמְּקוֹמוֹת שֶׁהַכַּמּוּת הַמְּמֻצַּעַת הִיא מִמַּעַל לְ־600 מ"מ מַיִם; מַיִם אֵלּוּ עַל יְדֵי שֶׁהֵם נִמְצָאִים בְּמָקוֹם רָם וְנִשָּׂא, וְשׁוּלֵי גִבְעוֹתָיו מְשֻׁפָּעִים לְמַדַּי, חֵלֶק חָשׁוּב מֵהֶם יוֹרְדִים בְּיָמִים מִסְפָּר לְיָם הַמֶּלַח, שֶׁכֵּן, אִם בַּעֲקֵב הַסְּלָעִים הַקֵּרְחִים וְאִם בִּגְלַל זְקִיפוּת הָאֲשֵׁרוֹת, אֵין שְׁהוּת לַמַּיִם לְהִתְמַהְמֵהַּ בְּיוֹתֵר בַּאֲזוֹרֵי הָהָר וּלְהִבָּלַע בַּקַּרְקַע; חוּץ מִן הַגּוֹרְמִים הַלָּלוּ יֵשׁ לְצַיֵּן, שֶׁגִּשְׁמֵי א"י אֵינָם דּוֹמִים לַגְּשָׁמִים בְּאֵירוֹפָּה, הַלָּלוּ בָּאִים בְּעִקָּרָם בַּקַּיִץ, וְאִלּוּ בְּאֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל הֵם יוֹרְדִים בַּחֹרֶף, כְּשֶׁהַטֶּמְפֶּרָטוּרָה שֶׁבָּאַטְמוֹסְפֵרָה קְטַנָּה וְהַלֵּחוּת שֶׁבָּאֲוִיר מְרֻבָּה. וְעוֹד זֹאת, בָּעֵת שֶׁגִּשְׁמֵי אַרְצוֹת אֵרוֹפָּה מִתְפַּזְּרִים כִּמְעַט בְּכָל יְמוֹת הַשָּׁנָה, הִנֵּה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל גִּשְׁמֵי הַנְּדָבָה, גִּשְׁמֵי הַבְּרָכוֹת — הוּא הַמָּטָר הַמְמַלֵּא אֶת בּוֹרוֹת הַמַּיִם—יוֹרְדִים רַק בְּמֶשֶׁךְ יָמִים מִסְפָּר בַּשָּׁנָה. הִנֵּה כִּי כֵן בְּדֶרֶךְ זוֹ מִתְרַבִּים מֵי הַשְּׁפִיעָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּאֵירוֹפָּה שֶׁהַמַּיִם מֻחְזָרִים לָאֲוִיר קִמְעָה קִמְעָה, בְּהַתְאֵם לִירִידַת הַמָּטָר אַרְצָה טִפִּין טִפִּין.

וַאֲשֶׁר לִמְהִירוּתָם שֶׁל הַמַּיִם הַנִּמְרָצִים הַלָּלוּ, הִנֵּה הַיְדִיעוֹת בְּעִתּוֹנֵי הָאָרֶץ, לְרַבּוֹת שְׁמוּעוֹת הַבֶּדְוִים וְהַפַּלָּחִים עַל שִׁטְפוֹנוֹתֵיהֶם שֶׁל הַוָּאדִים, חוּץ מִן הַהִסְתַּכְּלֻיּוֹת בִּשְׂרִידֵי

הַשְׁמָּפוּנוֹת הָעַזִּים הַלָּלוּ, לְמְדוּנֵי לָדַעַת, שֶׁהַמְּהִירוּת הַמַּקְסִי־מָלִית מַגִּיעָה עַד כְּדֵי 3־4 מ׳ בִּשְׁנִיָּה, וּפְעָמִים גַּם 5 מ׳, וַאֲשֶׁר לְרָחְבּוֹ שֶׁל הַנַּחַל הַמּוֹשֵׁךְ וּלְגֹבַהּ מֵימָיו, הִנֵּה חוּץ מִסִּפּוּרֵי הַבֶּדְוִים יָעִידוּ גְּבוֹהָה גַּם הַקַּשׁ וְהַגְּבָבָא וְגֶלְלֵי הַצֹּאן וּשְׁאָר חֲמָרִים צָפִים, אֲשֶׁר נוֹתְרוּ כְּעֵדִים נֶאֱמָנִים בְּגִדְרוֹת הַנְּחָלִים.

כְּדֵי שֶׁלֹּא לְהַפְרִיז עַל הַמִּדָּה, הִנְנִי לִבְחֹר רַק בַּחֲמִשָּׁה נְחָלִים גְּדוֹלִים: תַּעֲמִירָה־דָרְגֶ׳ה, חֶבְרָה, עַרְגָ׳ה סֶיָאל, וְנַחַל הַקִּדְרוֹן־וּמוּקִילִיק, וְלִבְחֹר כְּמִינִימוּם שֶׁל אָפִיק לַח בְּשִׁעוּר שֶׁל 20 מֶטֶר. בְּקַחְתֵּנוּ מְהִירוּת שֶׁל לֹא יוֹתֵר מִ־2 מ׳ בִּשְׁנִיָּה, וְרַק לִשְׁלֹשָׁה יָמִים בַּשָּׁנָה, נְקַבֵּל: 52 מִילְיוֹן ממ״ע מָיִם. וְאִם נוֹסִיף לָהֶם עוֹד 23 מִילְיוֹן לִשְׁאָר נְחָלִים, נְקַבֵּל בְּסַךְ הַכֹּל 75 מִילְיוֹן, דְּהַיְנוּ 15% (בְּיַחַס לְ־500 מִילְיוֹן ממ״ע שֶׁל מֵי הַמָּטָר).

לֶעָתִיד לָבוֹא

„אַתָּה הוֹבַשְׁתָּ נַהֲרוֹת אֵיתָן[1]" הוּא הָרֶשֶׁם הָאֲמִתִּי שֶׁל מַרְבִּית נַחֲלֵי אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל הַגְּדוֹלִים וְהַיְבֵשִׁים. לְפִיכָךְ אֵין פֶּלֶא אִם נְבִיאֵינוּ בְּכָל הַזְּמַנִּים סִמְּלוּ אֶת פְּרִיחַת הָאָרֶץ, אֶת הַגְּאֻלָּה הַשְּׁלֵמָה, אֶת מְרוֹם הָאשֶׁר, רַק כַּאֲשֶׁר „כָּל אֲפִיקֵי יְהוּדָה יֵלְכוּ מָיִם, וּמַעְיָן מִבֵּית ה׳ יֵצֵא וְהִשְׁקָה אֶת נַחַל הַשִּׁטִּים[2]" אוֹ גַּם כַּאֲשֶׁר „יֵצְאוּ מַיִם חַיִּים מִירוּשָׁלַיִם, חֶצְיָם אֶל הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי וְחֶצְיָם אֶל הַיָּם הָאַחֲרוֹן, בַּקַּיִץ וּבָחֹרֶף יִהְיֶה[3]".

[1] תְּהִלִּים ע״ד.

[2] יוֹאֵל ד׳.

[3] זְכַרְיָה י״ד.

וְאַף יְשַׁעְיָהוּ הַקּוֹרֵא לְיִשְׂרָאֵל לָצֵאת מִבָּבֶל אֵינִי מְאוּשְׁשָׁם אֶלָּא בִּדְבָרִים כְּגוֹן אֵלּוּ: „צְאוּ מִבָּבֶל... אִמְרוּ: גָּאַל ה׳ עַבְדּוֹ יַעֲקֹב, וְלֹא צָמְאוּ בֶּחֳרָבוֹת הוֹלִיכָם, מַיִם מִצּוּר הִזִּיל לָמוֹ, וַיִּבְקַע צוּר וַיָּזוּבוּ מָיִם...[1]" „אָז יְדַלֵּג כְּאַיָּל פִּסֵּחַ וְתָרֹן לְשׁוֹן אִלֵּם כִּי נִבְקְעוּ בַמִּדְבָּר מַיִם וּנְחָלִים בָּעֲרָבָה..." וְכוּ׳ וְכוּ׳[2].

יְחֶזְקֵאל הַנָּבִיא הֵיטִיב לָתֵת תֵּאוּר מְפֹרָט וָחַי, כְּאִלּוּ חָזָה אֶת הַדָּבָר בְּמוֹ עֵינָיו, לַתְּמוּרָה הַגְּדוֹלָה הָעוֹמֶדֶת לְהִתְרַחֵשׁ בְּמִדְבְּרוֹת יְהוּדָה הַחֲרֵרִים:

„וַיְשִׁבֵנִי אֶל פֶּתַח הַבַּיִת וְהִנֵּה מַיִם יֹצְאִים מִתַּחַת מִפְתַּן הַבַּיִת קָדִימָה... וְהַמַּיִם יֹרְדִים מִתַּחַת... וַיּוֹצִאֵנִי דֶּרֶךְ שַׁעַר צָפוֹנָה וַיְסִבֵּנִי דֶּרֶךְ חוּץ אֶל שַׁעַר הַחוּץ דֶּרֶךְ הַפּוֹנֶה קָדִים וְהִנֵּה מַיִם מְפַכִּים מִן הַכָּתֵף הַיְמָנִית. בְּצֵאת הָאִישׁ קָדִים וְקַו בְּיָדוֹ וַיָּמָד אֶלֶף בָּאַמָּה וַיַּעֲבִרֵנִי בַמַּיִם מֵי אָפְסָיִם. וַיָּמָד אֶלֶף וַיַּעֲבִרֵנִי בַמַּיִם מַיִם בִּרְכָּיִם. וַיָּמָד אֶלֶף וַיַּעֲבִרֵנִי מֵי מָתְנָיִם. וַיָּמָד אֶלֶף, נַחַל אֲשֶׁר לֹא אוּכַל לַעֲבֹר, כִּי גָאוּ הַמַּיִם מֵי שָׂחוּ, נַחַל אֲשֶׁר לֹא יֵעָבֵר. וַיֹּאמֶר אֵלַי: הֲרָאִיתָ בֶן אָדָם? וַיּוֹלִכֵנִי וַיְשִׁבֵנִי שְׂפַת הַנָּחַל. בְּשׁוּבֵנִי וְהִנֵּה אֶל שְׂפַת הַנַּחַל עֵץ רַב מְאֹד מִזֶּה וּמִזֶּה, וַיֹּאמֶר אֵלַי: הַמַּיִם הָאֵלֶּה יוֹצְאִים אֶל הַגְּלִילָה הַקַּדְמוֹנָה וְיָרְדוּ עַל הָעֲרָבָה וּבָאוּ הַיָּמָּה, אֶל הַיָּמָּה הַמּוּצָאִים וְנִרְפְּאוּ הַמָּיִם. וְהָיָה כָל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר יִשְׁרֹץ אֶל כָּל אֲשֶׁר יָבוֹא שָׁם נַחֲלַיִם יִחְיֶה. וְהָיָה הַדָּגָה רַבָּה מְאֹד, כִּי בָאוּ שָׁמָּה הַמַּיִם הָאֵלֶּה וְיֵרָפְאוּ וָחָי כֹּל אֲשֶׁר יָבוֹא שָׁמָּה הַנָּחַל. וְהָיָה וְעָמְדוּ עָלָיו דַּוָּגִים מֵעֵין גֶּדִי עַד עֵין עֶגְלַיִם

[1] יְשַׁעְיָהוּ מ״ח. [2] יְשַׁעְיָהוּ ל״ה.

מִשְׁטוֹחַ לַחֲרָמִים יִהְיוּ, לְמִינָהּ תִּהְיֶה דְגָתָם כִּדְגַת הַיָּם הַגָּדוֹל רַבָּה מְאֹד. בִּצֹּאתָו וּגְבָאָיו וְלֹא יֵרָפְאוּ לְמֶלַח נִתָּנוּ. וְעַל הַנַּחַל יַעֲלֶה עַל שְׂפָתוֹ מִזֶּה וּמִזֶּה כָּל עֵץ מַאֲכָל לֹא יִבּוֹל עָלֵהוּ וְלֹא יִתֹּם פִּרְיוֹ לָחֳדָשָׁיו יְבַכֵּר כִּי מֵימָיו מִן הַמִּקְדָּשׁ הֵמָּה יוֹצְאִים וְהָיוּ פִרְיוֹ לְמַאֲכָל וְעָלֵהוּ לִתְרוּפָה"[1].

נִשְׁאֶלֶת אֵפוֹא הַשְּׁאֵלָה: מַהוּ בֶּאֱמֶת שִׁעוּר הַמָּטָר הַדָּרוּשׁ לָאָרֶץ, כְּדֵי שֶׁהַנְּחָלִים יִהְיוּ מוֹשְׁכִים מַיִם חַיִּים בְּכָל עִתּוֹת הַשָּׁנָה?

רָאָה רָאִינוּ שֶׁהַדָּבָר תָּלוּי בְּגוֹרְמִים רַבִּים: בְּאַקְלִימָהּ שֶׁל הָאָרֶץ, בְּטֶבַע קַרְקָעָהּ, בְּתַבְלִיתָהּ וְאַף בְּמַעֲטֵה אַדְמָתָהּ. לְפִיכָךְ נִמְנוּ וְגָמְרוּ הַחוֹקְרִים שֶׁדַּיִּם 25 סֶנְטִימֶטֶר בָּאֲרָצוֹת הַמְמֻזָּגוֹת, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה שְׁפִיעָה בִּלְתִּי פּוֹסֶקֶת, וְאִלּוּ בָּאֲרָצוֹת הַסּוּבְּטְרוֹפִּיּוֹת דְּרוּשִׁים לֹא פָּחוֹת מִ־50 ס"מ מַיִם. בַּמֶּה דְבָרִים אֲמוּרִים — אוֹמְרִים הַלָּלוּ — אִם אֲרָצוֹת אֵלּוּ אֵינָן יוֹצְרוֹת חַרְדָּלִיּוֹת עַרְטִילָאִיּוֹת וּתְלוּלוֹת מְאֹד. בָּאֲרָצוֹת הַחַמּוֹת בְּיוֹתֵר יֵשׁ לְהַעֲלוֹת אֶת מְנַת הַמָּטָר עַד כְּדֵי 100 ס"מ. אֵין תֵּמַהּ אֵפוֹא אִם בְּאֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל אֵין הַנְּחָלִים מוֹשְׁכִים מַיִם אֶלָּא יָמִים מוּעָטִים בַּשָּׁנָה. אָמְנָם אִם נַעֲצֹר אֶת מֵי הַחַרְדָּלִיּוֹת הָעַזּוֹת עַל יְדֵי יִעוּרָן שֶׁל צַלְעוֹת הֶהָרִים וּבְנִיַּת הַרְבָּדוֹת וְכָל כַּיּוֹצֵא בָּהֶם, יִשְׁקְטוּ הַרְבֵּה מֵי הַבְּלִיַּעַל וְלֹא יָחִישׁוּ לִגְרֹף אֶת הָאֲדָמָה הַתְּחוּחָה וְהַמַּיִם יִהְיוּ שׁוֹפְעִים מִסְפַּר יָמִים יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר בְּיָמֵינוּ, כְּמוֹ שֶׁרָאִינוּ רֶמֶז לְכָךְ בְּהַקִּישֵׁנוּ אֶת שְׁפִיעָתוֹ שֶׁל נַחַל שׂוֹרֵק לַיַּרְקוֹן, אֲבָל לִידֵי מְשִׁיכַת מַיִם בְּמֶשֶׁךְ שס"ה

[1] פֶּרֶק מ"ז.

יָמִים בִּשְׁנַת לֹא נִגִּיעַ עַל יְדֵי כָּךְ. אוּלָם אֵין סָפֵק שֶׁהוֹלֵךְ וְקָרֵב הַיּוֹם שֶׁמַּפְתֵּחַ הַמַּיִם יִמָּסֵר בִּידֵי אָדָם; וְלֹא תִּרְחַק הַשָּׁעָה שֶׁבָּהּ יִתְגַּשְּׁמוּ חֲלוֹמוֹת חוֹזֵינוּ בְּהַפְּתַּת עַל שְׂפָתַיִם נְהָרוֹת, וּבְשִׂימֵנוּ מִדְבָּרוֹת לַאֲגַמֵּי מַיִם עַל יְדֵי שֶׁנִּמְשֹׁךְ אֶת מֵימֵי הַיַּרְדֵּן, הַיַּרְקוֹן וּשְׁאָר נְחָלִים וּמַעְיָנוֹת מוֹשְׁכִים, אֶל מִדְבְּרוֹת אַרְצֵנוּ וְאֶל הַגְּבָעוֹת הַחֲרֵרוֹת הַנִּשָּׂאוֹת.

ג. אַפְּי גְאָיוֹת אַשְׁדּוֹת הַמִּזְרָח.

הַגֵּאָיוֹת הַיּוֹצְאִים אֶל הַבְּרֵכָה הַפְּנִימִית יַרְדֵּן—יָם הַמֶּלַח מִצְטַיְּנִים בְּאָפְיָם הַמְיֻחָד. רֻבָּם כְּכֻלָּם הֵן חַרְדָּלִיּוֹת פּוֹתְווֹת, וּבְקִטְעֵיהֶם הַשּׁוֹנִים הֵם נַחֲלֵי אֵיתָן אוֹ קַנְיוֹנִים טְהוֹרִים, בַּעֲלֵי צוּרָה מוֹרְפוֹלוֹגִית יְדוּעָה שֶׁאֵין אַתָּה מוֹצֵא כָּמוֹהָ בַּנְּחָלִים הַמְּהַלְּכִים בְּאַשְׁדוֹת הַמַּעֲרָב. הַמִּתְבּוֹנֵן בְּדֶרֶךְ רִפְרוּף, הָרוֹאֶה אֶת הַקַּנְיוֹנִים הַלָּלוּ בְּאַקְרַאי, יֵרָאֶם פְּזוּרִים וּמְפֻזָּרִים בְּלִי סֵדֶר וּמִשְׁטָר, כְּאִלּוּ הָשְׁלְכוּ מִתּוֹךְ קַפְּרִיזָה שֶׁל יוֹצְרֵיהֶם. אֶפֶס אִם נִסְתַּכֵּל בָּהֶם מִקָּרוֹב נִרְאֶה שֶׁנִּתָּנִים הֵמָּה לְהֵחָלֵק לִשְׁלֹשָׁה סוּגִים:

א. קַנְיוֹנִים עֶלְיוֹנִים אוֹ פִּסְגָּתִיִּים, הֵם הַקַּנְיוֹנִים הַסְּמוּכִים לְקַו פָּרָשַׁת הַמַּיִם וְהַמַּתְאִימִים לְבָתֵּי קִבּוּלָם הָעֶלְיוֹנִים, הָעֲמֻקִּים שֶׁל הַגֵּאָיוֹת; הֵם נִרְאִים יָפֶה בְּכָל הַוָּאדִים הַגְּדוֹלִים, וּבְיוֹתֵר בְּנַחֲלֵי מִדְבְּרוֹת יְהוּדָה.

ב. קַנְיוֹנִים אֶמְצָעִיִּים אוֹ טֶכְטוֹנִיִּים, הֵם קִטְעֵי וָאדִים קַנְיוֹנִיִּים הַמּוֹפִיעִים לְפֶתַע בְּלֵב הַמִּדְבָּרוֹת. הוֹפָעָתָם הַפִּתְאוֹמִית וְהָאַקְרָאִית מִתְבָּאֶרֶת עַל יְדֵי הַפְּרָעוֹת טֶכְטוֹנִיּוֹת.

ג. קַנְיוֹנִים תַּחְתּוֹנִים אוֹ חוֹפִיִּים, הֵם הַקַּנְיוֹנִים הַפּוֹתְחִים אֶת שַׁעֲרֵיהֶם בְּשׁוּלֵי בִּקְעַת הַיַּרְדֵּן אוֹ בִּשְׂפַת יָם הַמֶּלַח. עָצְמָתָם הוֹלֶכֶת וְגוֹבֶרֶת מִן הַצָּפוֹן כְּלַפֵּי הַדָּרוֹם בְּהַתְאֵם לְהֶבְדֵּל הַגֹּבַהּ שֶׁבֵּין הָהָר וְהַבִּקְעָה וּמִשְׁקְעֵי הָאֲוִיר הַמְרֻבִּים יוֹתֵר בַּדָּרוֹם מֵאֲשֶׁר בַּצָּפוֹן. גֵּיאָיוֹת צָרִים וּגְדוּדִים אֵלּוּ, פּוֹנִים בְּדֶרֶךְ כְּלָל בְּכִוּוּן מִזְרָח־מַעֲרָב אוֹ בְּכִוּוּן דּוֹמֶה לוֹ, כְּפִי דֶּרֶךְ הִלּוּכוֹ שֶׁל הַנַּחַל; אוּלָם מִלְּבַדָּם מִשְׂתָּרֵעַ לְאֹרֶךְ שְׂפַת יָם הַמֶּלַח וְאֵילָךְ צָפוֹנָה קִיר זָקוּף וְנִשָּׂא, וְהוּא כְּעֵין חוֹמָה בְּצוּרָה הַנִּפְסֶקֶת רַק בִּנְקֻדּוֹת מְעַטּוֹת קַלּוֹת עֵרֶךְ. אֶפֶס, הַהַפְסָקָה הַנִּרְאֵית בִּצְפוֹנוֹ שֶׁל הַיָּם וְהַמַּגִּיעָה עַד לִגְדוֹת נַחַל אֶל כֶּלֶת הַזְּקוּפוֹת, הִיא חֲשׁוּבָה בְּיוֹתֵר. הִיא תּוֹלֶדֶת הִתְמוֹטְטוּת קַרְקְעוֹת הַקִּרְטוֹן וּגְלִישָׁתָן אֶל הַבִּקְעָה. הַפְסָקָה זוֹ הִיא שֶׁגָּרְמָה לְהִתְפַּתְּחוּתָהּ שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם הַמַּעֲטִירָה, כִּי לוּלֵא הִיא לֹא הָיְתָה יְרוּשָׁלַיִם מַגִּיעָה בְּשׁוּם פָּנִים לִפְרִיחָתָהּ הַגְּדוֹלָה. בּוֹא וּרְאֵה שֶׁהַמּוֹרָד הַיְחִידִי וְהַחָפְשִׁי לְבִקְעַת הַיַּרְדֵּן מִכָּל הַר יְהוּדָה אֵינוֹ אֶלָּא מוֹרָדוֹ שֶׁל מִדְבַּר יְרִיחוֹ, הוּא הַמּוֹרָד הַמְקַשֵּׁר אֶת יְרוּשָׁלַיִם וִירִיחוֹ וּמִמֶּנָּה גַּם לְכָל בִּקְעַת הַיַּרְדֵּן וּלְעֶבְרָהּ הַמִּזְרָחִי.

פְּעֻלָּתוֹ הָרֶגְרֶסִיבִית שֶׁל עֶרְצוֹן הַנְּחָלִים נִרְאֵית בְּגֵיאָיוֹת מִדְבְּרוֹת יְהוּדָה בְּאֹפֶן מַזְהִיר בְּיוֹתֵר, וְיוּכְלוּ לְשַׁמֵּשׁ הֲגְמָאוֹת קְלַסִּיּוֹת לְהוֹרָאַת הַדִּינָמִיקָה שֶׁל הַנְּחָלִים בִּכְלָל. פְּעֻלָּה אָפְיָנִית זוֹ נִרְאֵית בְּעָלִיל מִתּוֹךְ יְצִירָתָם שֶׁל נַחֲלֵי בֶּתֶר הָאֲמוּרִים. בְּרִאשׁוֹנָה מַתְחִיל הַגַּיְא שֶׁהִגִּיעַ בְּעֶרְצוֹנוֹ עַד גְּבוּלוֹת קַרְקְעוֹת טוּרוֹן־צְנוֹמָן, לַחֲרֹץ חָרִיץ קַל בְּאֶבֶן הַקִּרְטוֹן הַקָּשָׁה. וְכֹה

דַּרְכֵּי פְּעֻלָּתוֹ: זוֹרְמִים נוֹהֲרִים לָהֶם הַמַּיִם בָּאָפִיק הַנַּחַל וְגוֹרְפִים חָצָץ וְחוֹל הַרְבֵּה. בַּעֲקֹב פִּתּוּלֵי הַדֶּרֶךְ יֵשׁ וּמַיִם אֵלּוּ יַקְטִינוּ אֶת עָצְמַת זִרְמָתָם בְּקֶרֶן זָוִית יְדוּעָה, וַיַּגְדִּילוּהָ בַּזָּוִית שֶׁכְּנֶגֶד. הֶכְרֵחַ לַמַּיִם לִיצֹר מַעַרְבֹּלִים הַהוֹלְכִים סְחוֹר סְחוֹר וּמַעֲמִיקִים בַּסֶּלַע הָלֹךְ וְהָעֲמֵק בְּעֶזְרַת הַחוֹל הַנִּגְרָף. גֻּמָּמִיּוֹת עֲגֻלּוֹת אֵלּוּ „ג׳וּבָּאיָה" בְּפִי הָעַרְבִים (גֻּבִּים!), מַרְחִיבִים אֶת קָטְרָן שָׁנָה שָׁנָה, וְהֵן־הֵן „קְלָחוֹת הָעֲנָקִים" אֲשֶׁר בְּפִי הַגֵּיאוֹלוֹגִים. שִׁעוּר קוֹמָתָן נִמְצָא בְּיַחַס יָשָׁר לְשִׁעוּר הִתְרַחֲקוּתָהּ שֶׁל הַחַרְדָּלִית מִן הָהָר. בְּמִדָּה שֶׁהַחַרְדָּלִית תַּגִּיעַ לְתוֹצְאוֹתֶיהָ, בָּהּ בְּמִדָּה תִּרְחַבְנָה הַגֻּמָּמִיּוֹת וְתַעֲמֵקְנָה. חֹק זֶה הוֹלֵם אֶת כָּל סוּגֵי הַקַּנְיוֹנִים הַשּׁוֹרְרִים בְּמִדְבְּרוֹת יְהוּדָה: בֵּין שֶׁאֵלֶּה חוֹפִיִּים וּבֵין שֶׁאֵלֶּה פְּסָגָתִיִּים אוֹ טֶכְטוֹנִיִּים. הֶבְדֵּלֵיהֶם נִכָּרִים לֹא בְּאֵיכוּתָם אֶלָּא בְּכַמּוּתָם.

בִּמְרוּצַת הַזְּמַנִּים מַרְחִיבוֹת גֻּמָּמִיּוֹת אֵלּוּ בְּמִדָּה רַבָּה אֶת בָּתֵּי קִבּוּלָן, וְהֵן נוֹגְעוֹת אָז אַחַת בִּרְעוּתָהּ; וּמִשֶּׁנִּשְׁתַּלְּבוּ גְּדוֹתֵיהֶן, הֵן הוֹלְכוֹת וּמַפְסִידוֹת אֶת עַצְמִיּוּתָן, עַד שֶׁהֵן נֶהְפָּכוֹת לְמִין עֲרֵבָה מְאֻרֶכֶת הַהוֹלֶכֶת וּמַעֲמִיקָה שָׁנָה שָׁנָה, וְעַד הֵעָשׂוֹתָהּ לְחַיִץ צַר וְעָמֹק, הוּא עֻבָּרוֹ שֶׁל הַקַּנְיוֹן—הוּא נַחַל אֵיתָן אוֹ גֵּיא־צַלְמָוֶת—הֶעָתִיד לָבוֹא. כָּךְ נוֹצָרִים הַקַּנְיוֹנִים הַיָּפִים בְּאֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל, הַנִּרְאִים בְּכָל הַוָּאדִים הַיּוֹרְדִים לְיָם הַמֶּלַח מֵעֵבֶר מִזֶּה וּמֵעֵבֶר מִזֶּה שֶׁל הַיָּם.

לְמַרְאֵה כָּל חָרִיץ וְעָרוּץ בְּנַחֲלֵי בֶּתֶר הַלָּלוּ, מִתְפָּרְצִים הַמְסַיְּרִים, הַמּוּעָטִים בִּמְקוֹמוֹת הנ"ל, בְּקוֹלוֹת שִׂמְחָה וְצָהֳלָה, כִּי מֵעוֹלָם לֹא נִזְדַּמֵּן לָהֶם לְקַפֵּץ וּלְדַלֵּג בֵּינוֹת לְצוּקֵי סַלְעֵי סָגוֹר, הַמַּכְנִיסִים רֶטֶט וָזִיעַ בָּאֵבָרִים, כְּמוֹ הַפַּעַם.

בְּמִדָּה שֶׁהַבִּתָּרוֹן הוֹלֵךְ וּמַעֲמִיק, בָּהּ בְּמִדָּה הוּא הוֹלֵךְ וְצַר, וְיוֹצֵר בָּהּ בְּשָׁעָה פָּרָשִׁיּוֹת מְיֻחָדוֹת שֶׁל נְתוּרִים וְדִלּוּגִים, שֶׁל טִפּוּסִים וְהַעְפָּלוֹת בְּסַלְעֵי הַגַּיְא וּבְכֵפָיו הָאֵיתָנִים. הִנֵּה עוֹמְדִים הַמַּעְפִּילִים בִּפְנֵי שְׁלַב סֶלַע הַגָּבֹהַּ מֶטְרִים אֲחָדִים וְהַמִּסְתַּיֵּם בְּגֻמָּמִית גְּדוֹלָה מְלֵאָה מַיִם. יֵשׁ לִפְשֹׁט אֶת הַכֻּתֹּנֶת וּלְקַפֵּץ לְתוֹךְ הַמַּיִם, שֶׁאִם לֹא כֵן, אֵין מוֹצָא. וְכַעֲבוֹר שָׁעָה קַלָּה, מִתְיַצְּבִים הַהוֹלְכִים בְּרוּמוֹ שֶׁל כֶּבֶשׁ מְזֻדְקָף, וּמַחֲלִיקִים עָלָיו כְּמוֹ עַל מִגְרֶרֶת שְׁלָגִים. וְרֶגַע מִשְּׁנֵהוּ וְהַדֶּרֶךְ נֶחְסְמָה לַחֲלוּטִין בִּפְנֵיהֶם. אֵין לָצֵאת וְאֵין לָבוֹא. סֶלַע עֲנָק שֶׁנִּתַּק מֵחוֹמוֹת שְׂפַת הַנַּחַל סָתַם אֶת פִּי הַגַּיְא. רַק בְּקַרְקָעִיתוֹ נִרְאֶה פֶּתַח קָטָן הַיּוֹרֵד בִּזְקִיפָה אֶל גֻּמָּמִית עֲמֻקָּה. הַמַּיִם הַנִּידוֹנִים הַזּוֹרְמִים שָׁנָה שָׁנָה, צָבְרוּ תִּלֵּי תִּלִּים שֶׁל אֲלוּבְיוֹנִים עַל גַּבּוֹ, גַּרְגַּר הָעוֹמֵד וְתָלוּי בְּנֵס, וַאֲשֶׁר כָּל נְגִיעַת כַּף רֶגֶל בּוֹ, מִדַּרְדֵּר וְנוֹפֵל בְּשֶׁצֶף רַב אֶל הַתְּהוֹם. בְּדֶרֶךְ נֵס עוֹבֶרֶת הַשַּׁיָּרָה, אוּלָם לֹא יֶאֶרְכוּ הָרְגָעִים וְהִנֵּה מַעֲצוֹר! אֶשֶׁד גָּדוֹל וְגָבֹהַּ עֲשָׂרָה מֶטְרִים יַקְצִיר אֶת כֹּחַ הַמַּעְפִּילִים מִלְּקַפֵּץ לְתוֹכוֹ, וְאַף הַחֲבָלִים וּשְׁאָר תַּשְׁמִישֵׁי הָעְפָּלָה לֹא יוֹעִילוּ בִּמְאוּמָה. גֻּמָּמִיּוֹת הַנַּחַל עֲמֻקּוֹת, כְּפוּלוֹת וַחֲלַקְלַקּוֹת בְּמִדָּה רַבָּה. סָגַר הַגַּיְא עַל הַהוֹלְכִים בּוֹ...

חָדְלֵי אוֹנִים יֵשְׁבוּ עַל הָאָרֶץ וִיטַכְּסוּ עֵצָה. עַל רָאשָׁם תַּכְחִיל רַק רְצוּעַת שָׁמַיִם צָרָה, וּמִסָּבִיב, שׁוּר, רַק סַלְעֵי מָגוֹר זְקוּפִים וּגְבוֹהִים, וְהִנֵּה הַצָּלָה! מִשְׁעוֹל צַר וּמְעוּט, מִשְׁעוֹל הַצֹּאן הַבּוֹדֵד הָרוֹעֶה כָּאן בִּזְמַן הָ„רְבִיעַ“. מִתְפַּתֵּל בָּהָר וְהוֹלֵךְ וְסוֹבֵב צָפוֹנָה. אֵיזוֹהִי הַדֶּרֶךְ לְעֶדְרֵי הַצֹּאן? מַה קֶּטַע הוּא

כָּאן הָאָדָם, מָה אֶפֶס אוֹנוֹ הַדַּל לְעֻמַּת מוֹרָאֵי הַטֶּבַע הַגְּדוֹלִים וְהָאַדִּירִים... הֲיֵשׁ מִפְלָט מֵעֲנָקֵי שַׁדַּי אֵלּוּ? וּבְאוֹתָהּ שָׁעָה, כְּהֵד עַתִּיק יוֹמִין יַעֲלֶה בְּזִכְרוֹנְךָ מִזְמוֹר רַךְ וְעֹנֶג שֶׁל נְעִים זְמִירוֹת יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר בְּנָטְשׁוֹ אֶת צֹאנוֹ בְּמִדְבְּרוֹת יְהוּדָה, בְּגֵיאָיוֹת צַלְמָוֶת הַלָּלוּ, הָיָה רָגִיל לִפְנוֹת לֵאלֹהֵי מִשְׂגַּבּוֹ: „ה׳ רֹעִי, לֹא אֶחְסָר. בִּנְאוֹת דֶּשֶׁא יַרְבִּיצֵנִי, עַל מֵי מְנֻחוֹת יְנַהֲלֵנִי נַפְשִׁי יְשׁוֹבֵב, יַנְחֵנִי בְמַעְגְּלֵי צֶדֶק לְמַעַן שְׁמוֹ. גַּם כִּי אֵלֵךְ בְּגֵיא צַלְמָוֶת לֹא אִירָא רָע, כִּי אַתָּה עִמָּדִי שִׁבְטְךָ וּמִשְׁעַנְתֶּךָ הֵמָּה יְנַחֲמֻנִי[1].“

וּרְאֵה, יֵשׁ בִּרְצוֹנוֹ שֶׁל הָאָדָם לִשְׁאֹף דַּוְקָא לִמְקוֹמוֹת הַמְבֻדָּדִים הַלָּלוּ וְהַמְרֻחָקִים מִכָּל יִשּׁוּב. וּכְמִקְצָת הָאִסִּיִּים בְּיָמִים מִקֶּדֶם, כָּךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה דָּבְקוּ הַנְּזִירִים בְּחוֹמוֹת גֵּיאָיוֹת אֵלּוּ; כִּי מִלְּבַד מִנְזָר „דֵיר דוֹסִי“ (עַל שֵׁם תֵּיאוֹדוֹ־סְיוּס) הַסָּמוּךְ לִירוּשָׁלַיִם וַאֲשֶׁר נִבְנָה בִּתְנָאִים מְיֻחָדִים וּלְשֵׁם מַטָּרוֹת מְיֻחָדוֹת, כָּל שְׁאָר הַמִּנְזָרִים שֶׁבְּמִדְבְּרוֹת יְהוּדָה נוֹסְדוּ אַךְ וְרַק בְּלֵב הַקַּנְיוֹנִים. הַנְּזִירִים הִשְׁתַּמְּשׁוּ בְּכָל הַבַּתְרוֹנִים שֶׁבְּמִדְבְּרוֹת יְהוּדָה, הָחֵל מִבַּתְרוֹנֵי הַפִּסְגָּה (עֵין פָּרָת, כָּרִיטוּן), וְכַלֵּה בַּבַּתְרוֹנִים הַטֶּכְטוֹנִיִּים שֶׁבְּלֵב הַמִּדְבָּרוֹת (מַר סַבָּא, מוּקִילִיק) וּבְבַתְרוֹנֵי הַחוֹף (תּוֹצָאוֹת הַקִּדְרוֹן, קַרַנְטַל, אֶל כֶּלְתְּ). בְּצוּקֵי סְלָעִים אֵלּוּ מָצָא הַמִּתְבּוֹדֵד הֵד לְהַרְהוּרֵי לִבּוֹ, כָּלָא עַצְמוֹ בָּהֶם וּפָרַשׁ מִן הָעוֹלָם. הַבַּתְרוֹנִים הַלָּלוּ הֵגֵנּוּ עַל הַמִּתְבּוֹדְדִים בִּפְנֵי שׁוֹדְדֵי הַמִּדְבָּר. מְעָרוֹתֵיהֶם־חוֹחֵיהֶם הָרַבִּים הָיוּ לְמַחֲסֶה וּלְמִסְתּוֹר בִּפְנֵי כָּל חוֹמֵס (אִם כִּי לֹא

[1] תְּהִלִּים כ״ג.

תָּמִיד). בָּהֶם הֵגֵן עַל עַצְמוֹ גַם מֵחַרְבוֹנֵי הַקַּיִץ וְשָׁתָה מִמֵּימֵי הַגֵּבִים בְּעוֹנַת הַגְּשָׁמִים. מַה שֶּׁאֵין כֵּן בִּשְׁאָר אֲזוֹרִים שֶׁבַּמִּדְבָּרוֹת. מִרְבְּצֵי הַקִּרְטוֹן הָרַךְ שֶׁל הַסְּנוֹן, הַתּוֹפְשִׂים אֶת רֻבָּם שֶׁל מִדְבְּרוֹת יְהוּדָה, אֵינָם יוֹצְרִים מְעָרוֹת וְנִקְרוֹת צוּרִים. וּמִשּׁוּם כָּךְ הַחַיִּים בָּהֶם אֵינָם אֶפְשָׁרִיִּים כָּל עִקָּר, מִלְּבַד אִם לֹא יִהְיוּ הַלָּלוּ קְבוּעִים, אֶלָּא נוֹדְדִים כִּבְנֵי הַבֶּדְוִים.

הַקַּנְיוֹנִים הָעַזִּים בְּיוֹתֵר הֵם הֵם הַנְּתוּנִים לְשִׁלְטוֹנָם שֶׁל הַנְּחָלִים הַמִּתְגַּבְּרִים לְמֶחֱצָה, שֶׁכֵּן אָז רְשָׁמֵיהֶם נִכָּרִים וּמַפְתִּיעִים הַרְבֵּה. בֵּין הַגּוֹרְמִים יֵשׁ לְצַיֵּן אֶת שִׁפּוּעֵי הָהָר הַמְּהִירִים, אֶת הַיֹּבֶשׁ הַגָּדוֹל הַשּׁוֹרֵר בְּכָל הָאֵזוֹר כֻּלּוֹ כִּמְעַט בְּכָל יְמוֹת הַשָּׁנָה, וּבְיִחוּד אֶת הָעִדָּנִים שֶׁבֵּין תְּקוּפַת מַבּוּל אַחַת לַחֲבֶרְתָּהּ. שֶׁכֵּן אָז וְרַק אָז, בְּשִׁפֹּל פָּנָיו שֶׁל יָם הַמֶּלַח, שָׁבוּ לִתְחִיָּה הַכֹּחוֹת הַדִּינָמִיִּים הָעַרְצוֹנִים וּפָעֲלוּ כַּאֲשֶׁר פָּעָלוּ.

כָּל מַדְרֵגוֹת הָעַרְצוֹן הָאֲמוּרִים יֵשׁ לִרְאוֹתָם יָפֶה בַּגֵּאָיוֹת הַיּוֹצְאִים לְיָם הַמֶּלַח. לְעִתִּים יֵשׁ וּלְרַגְלֵי חוֹמוֹת הַנַּחַל הַגְּדוּרוֹת, נִפְתָּחִים אֲבוּלִים מֵעֵין „שְׁעָרִים" מְיֻחָדִים. מִקְצָתָם נוֹצְרוּ בִּדְרָכִים שׁוֹנוֹת וּמַרְבִּיתָם שְׂרִידִים עַתִּיקִים שֶׁל תְּעָלוֹת הַמַּיִם הָעֶלְיוֹנִים שֶׁבֶּעָבָר. מֵאָז וְעַד הַיּוֹם הָלַךְ אֲפִיק הַנַּחַל וְהֶעֱמִיק, וְהָאֲבוּלִים נִשְׁאֲרוּ תְּלוּיִים וְעוֹמְדִים בְּכָתְלֵי שְׂפוֹת הַנַּחַל. שַׁעֲרֵי נַחַל מוּקְלִיק, לְמָשָׁל, בְּנִגּוּד לִשְׁאָר שְׁעָרִם הַנִּרְאִים בְּנַחַל דַרְגָ׳ה, הַקִּדְרוֹן, נַחַל פַּרְעָה וְדוֹמֵיהֶם, הַמִּתַּמְּרִים וְעוֹלִים לְרוּמָם שֶׁל הַכְּתָלִים, הֵם שְׁפָלִים. לְכָל הַיּוֹתֵר יִתְנַשְּׂאוּ אַמּוֹת אֲחָדוֹת מֵעֶרֶשׂ הַנַּחַל, וְאִלּוּ בִּנְחָלִים אֲחֵרִים יַגִּיעַ גָּבְהָם עַד לְעֶשֶׂר וְעֶשְׂרִים אַמּוֹת וְיוֹתֵר.

אֲפִיקֵי הַנְּחָלִים. יֵשׁ וְיִהְיוּ מְמֻלָּאִים בִּסְלָעִים גְּדוֹלִים שֶׁנִּתְּקוּ מִן הַכְּתָלִים, בְּיִחוּד בִּימוֹת זְוָעוֹת. וְיֵשׁ וְיִהְיוּ מְכֻסִּים בְּחַלּוּקֵי נַחַל גַּסִּים, וּפְעָמִים גַּם בְּחָצָץ וְאַף בְּחוֹל דַּק. חָמְרֵי גִּיר וְצוּר אֵלּוּ, וּבִגְלִיל אַף צְרוֹרוֹת בַּזֶּלֶת, מְרַפְּדִים אֶת עֶרֶשׁ הַנַּחַל בְּלִי סֵדֶר קָבוּעַ וּמִשְׁתַּנִּים חֲלִיפוֹת בְּהַתְאָמָה לְזָוִית כְּפִיפָתוֹ וּלְמַדְרֵגַת עֶרְצוֹנוֹ, לֵאמֹר, בְּהֶתְאֵם לַטֶּכְטוֹנִיקָה שֶׁל הָאֵזוֹר, חֻקֵּי עֶרְצוֹן הַנְּחָלִים וְכָל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה.

מַפְלִיאִים הֵם הָאֲלוּבְיוֹנִים הַמְּרֻבִּים שֶׁבְּקִרְבַת בָּבוֹת הַנַּחַל. תֹּהוּ וָבֹהוּ גָּמוּר: גּוּשֵׁי אֶבֶן עֲנָקִיִּים סְמוּכִים לְחַלּוּקֵי נַחַל וּרְסִיסֵי אֲבָנִים בְּלִי סֵדֶר וּמִשְׁטָר. מִשְּׁנֵי הָעֲבָרִים מִזְדַּקְּפִים וְעוֹלִים קוֹנְגְּלוֹמֶרָטִים הַתְּלוּיִים עַל בְּלִימָה, וְרַבִּים מֵהֶם הָעוֹמְדִים בְּנֵס מַמָּשׁ.

וַאֲשֶׁר לַאֲזוֹרֵי יְצִירָתָם שֶׁל הַקַּנְיוֹנִים הָאֲמוּרִים יֵשׁ לְצַיֵּן, שֶׁהַלָּלוּ אֵינָם נוֹצָרִים בְּכָל הַסְּלָעִים. מַרְבְּצֵי הַסְּנוֹן לְמָשָׁל הַמֻּרְכָּבִים כִּמְעַט רַק מִסֶּלַע קִרְטוֹנִי רַךְ בִּמְעַט אוֹ בְּרַב, אֵינוֹ מְסֻגָּל לִיצִירַת חוֹמוֹת גְּדוּדוֹת, לְנַחֲלֵי אֵיתָן. לְעֻמָּתָם, מַרְבְּצֵי הַצְּנוֹמָן וְהַטּוּרוֹן הַמֻּרְכָּבִים בְּעִקָּר מִשִּׁכְבוֹת גִּיר עָבוֹת וְקָשׁוֹת, הֵם עֲלוּלִים בִּמְאֹד מְאֹד לִיצִירַת הָעֲרוּצִים הָעֲמֻקִּים וְהַזְּקוּפִים.

בְּהֶתְאֵם לְדַלּוּת הַגְּשָׁמִים בְּמִדְבַּר יְהוּדָה, הִתְמַסְמְסוּת הַקַּרְקַע בְּדֶרֶךְ כִּרְסוּם הִיא נְדִירָה בְּיוֹתֵר. הִנֵּה כִּי כֵן הַמּוֹרְפוֹלוֹגְיָה שֶׁל קַרְקְעוֹת הַסְּנוֹן בַּאֲזוֹרִים הַנְּדוֹנִים הָעַרְטִילָאִיִּים מִן הַצִּמְחִיָּה הַמְּרַפֶּדֶת, הִיא רְתוּקָה בְּעִקָּר לָעֶרְצוֹן הַחַרְדַּלִּיתִי. לְפִיכָךְ אָפְיָם הָעִקָּרִי מִתְגַּלֶּה בִּיצִירַת מַדְרוֹנוֹת שְׁקַעֲרוּרִים הָרוֹוְחִים כָּל כָּךְ בְּמִדְבְּרוֹת יְהוּדָה. וּלְעֻמָּתָם בְּאַשְׁדוֹת הַמַּעֲרָב,

הוֹאִיל וְהַקַּרְקָעוֹת הַלָּלוּ נְתוּנוֹת בִּתְנָאֵי אַקְלִים שׁוֹנִים, מִתְגַּלֵּית צוּרָתָם בְּמַדְרוֹנוֹת נִּבְנוּנִיִּים, שֶׁכֵּן הַמִּטְמוּט תָּלוּי גַּם בְּגֶשֶׁם עַצְמוֹ הַפּוֹעֵל בְּהַצְלָחָה עַל הַחֲלָקִים הַבּוֹלְטִים בְּיוֹתֵר שֶׁל הָאֵזוֹר.

כְּשֶׁנִּתְבּוֹנֵן מִקָּרוֹב לְבִתְרוֹ שֶׁל גֵּיא יָדוּעַ לְרָחְבּוֹ, נִרְאֶה שֶׁהָאֵזוֹר הָעֶלְיוֹן הַסְּגוֹנִי, מֵחֲמַת הִתְנַגְּדוּתוֹ הַקְּטַנָּה, נוֹפֵל מִיָּד בְּמִטְמוּט הָעֶרְצוֹן בְּיָצְרוֹ גְּבָעוֹת בַּעֲלוֹת מַדְרוֹנוֹת רַבִּים. אוּלָם בְּהַגִּיעַ הָעֶרְצוֹן לַמַּרְבָּצִים אֲשֶׁר מִתַּחַת, לְשִׁכְבוֹת הַגִּיר שֶׁל הַטּוּרוֹן וְהַצִּנּוֹמָן, שִׁכְבוֹת קָשׁוֹת וְאֵיתָנוֹת, נִתְקַל בְּהִתְנַגְּדוּת עֲצוּמָה וְנֶאֱלַץ לִיצוֹר לוֹ עֵמֶק צַר בַּעֲלֵי גְּדוֹת זְקוּפוֹת, לְפִיכָךְ מַרְבִּית בִּתְרֵי הַנְּחָלִים בְּאַשְׁדוֹת הַמִּזְרָח, מַרְאִים עַל שְׁנֵי גֵיאָיוֹת הָרוֹבְצִים הָאֶחָד עַל גַּבֵּי רֵעֵהוּ; הָעֵמֶק הָעֶלְיוֹן רָחָב וְגַבְנוּנִי, וְהַתַּחְתּוֹן — עָמֹק וְצַר, נַחַל אֵיתָן, חוּלְיַת הַמַּעֲבָר בֵּינוֹתָם נִתָּן עַל יְדֵי אֵזוֹר מְיֻחָד וְהוּא כְּעֵין עִישׁוּנִית, טַבְלָה הַרְחָבָה בְּהֶתְאֵם לְעָצְמַת הָעֶרְצוֹן וְלִשְׁאָר תְּנָאִים (ר׳ צִיּוּר, ע׳ 124):

גֵיאָיוֹת אֵלּוּ רֻבָּם כְּכֻלָּם אֵינָם מְבֻגָּרִים עֲדַיִן. וַאֲפִילוּ הַקִּשִּׁישִׁים וְהָעֲמֻקִּים שֶׁבָּהֶם רְחוֹקִים הֵמָּה עֲדַיִן בִּמְאֹד מְאֹד מִלְּהַגִּיעַ לְקַו שֶׁל שִׁוּוּי מִשְׁקָל כְּיָאוּת לְנַחַל יָשִׁישׁ וָשָׂב. תְּנוּדוֹתָיו הַבִּלְתִּי־פּוֹסְקוֹת שֶׁל יָם הַמֶּלַח הֵבִיאוּ בְּהֶכְרֵחַ לִידֵי תְּחִיָּתָם שֶׁל הַוָּאדִים וְעֵרוּתָם הַמִּתְמִידָה, כְּגוֹן לְהַפְרָעָה תְּדִירָה בִּפְעֻלַּת הִתְפַּתְּחוּתָם הַשּׁוֹאֶפֶת לְהַגִּיעַ לְקַו שֶׁל שִׁוּוּי מִשְׁקָל הָרָצוּי. וְהִנֵּה כִּי כֵן לֹא שָׁכְכָה עֲדַיִן מִלְחֶמֶת נַחֲלֵי הַמַּעֲרָב בְּנַחֲלֵי הַמִּזְרָח לִרְכִישַׁת גְּלִילוֹת הַמַּיִם שֶׁל הַגַּפּוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת. וְהַמִּלְחָמָה נְטוּשָׁה בְּכָל אָרְכּוֹ שֶׁל קַו פָּרָשַׁת הַמַּיִם הָרָאשִׁי הַמַּבְדִּיל בֵּין מַיִם לְמָיִם.

בְּלוֹקְדִיאַגְרַמָּה בְּאֵזוֹר וַאדִי דַרְגַ׳ה בְּמִדְבְּרוֹת יְהוּדָה.

בְּלוֹקְדִיאַגְרַמָּה זוֹ מֻצֶּגֶת בְּדֶרֶךְ סְכֵימָתִית אֶת תְּצוּרוֹת הַקִּרְטוֹן שֶׁבְּהַר הָאָרֶץ. מֵרְכִּבָיו הָעֶלְיוֹנִים הָרַכִּים שֶׁל גִּיל הַסֶּנוֹן (הַמֻּקָּף בְּדָפְנוֹת הַחֲתָךְ. בְּנִקּוּד זָעִיר), מְהַוִּים קַרְקַע גַּלְגַּלֵּי סְפוֹסִי כַּקַּרְקָעוֹת הַמְּצוּיִים בְּיוֹתֵר בְּמִדְבְּרוֹת יְהוּדָה. מֵי הַנְּחָלִים הָעַזִּים בְּהַגִּיעָם לְשִׁכְבוֹת הַצֶּנוֹמָן הַקָּשִׁים הָרוֹבְצִים מִתַּחַת לְרִבְדֵי הַסֶּנוֹן הַלָּלוּ, יוֹצְרִים אֶת הָעֲרוּצִים הָעֲמֻקִּים אֲשֶׁר גְּדוֹתֵיהֶם מְדֻרְגּוֹת וּגְדוּדוֹת דֻּגְמַת וַאדִי דַרְגַ׳ה אֲשֶׁר לְפָנֵינוּ.

עִישׁוֹנִית סְפוֹסִית הַנִּמְשֶׁכֶת לְאֹרֶךְ הַנַּחַל וּמִמַּעַל לוֹ, חוֹשֶׂפֶת אֶת הַמַּעֲבָר מִן הַקַּרְקַע הַגַּלְגַּלִּי הָעֶלְיוֹן וְהַקַּרְקָעוֹת הַגְּדוּדִים שֶׁמִּתַּחְתָּיו.

בְּדָפְנוֹת הַחֲתָךְ מֻצָּג בְּדֶרֶךְ סְכֵימָתִית גַּם דֶּרֶךְ הִלּוּכָם שֶׁל מֵי הַתְּהוֹם בְּקַרְקָעוֹת הַקִּרְטוֹן.

וּלְכַּסֵּף אֲסַמֵּן שֶׁמֵּחֲמַת הַמַּדְרֵגוֹת הַנִּשָּׂאוֹת הַנִּצָּבוֹת לְעִתִּים בַּאֲפִיקֵי הַגֵּיאָיוֹת הַגְּדוּדִים בְּעַרְשֵׁי נַחֲלֵי אֵיתָן, לֹא נִתְּנוּ הַלָּלוּ עַד הַיּוֹם הַזֶּה לְמַעֲבַר הַבְּהֵמָה וְהָאָדָם עַד תּוֹצְאוֹתֵיהֶם הַבִּקְעָתָה. וַהֲרֵי יָדוּעַ שֶׁהַנְּחָלִים וְהָעֲמָקִים יָצְרוּ בְּכָל הַזְּמַנִּים אֶת הַדְּרָכִים הַמְּשֻׁבָּחוֹת וְהַנּוֹחוֹת בְּיוֹתֵר לְמַעֲבַר הָאֻכְלְסִין מִן הָהָר לָעֵמֶק וּלְהֶפֶךְ. גֵּיאָיוֹת יָם הַמֶּלַח יָצְרוּ בְּכָל הַזְּמַנִּים אֶת הַמַּעֲצוֹר הַגָּדוֹל בְּיוֹתֵר לַחֲדִירַת הַשְּׁבָטִים לִפְנִים הָאָרֶץ. הַמַּעֲבָר מִיָּם הַמֶּלַח אֶל הָהָר וּלְהֶפֶךְ, נִתַּן רַק בְּדֶרֶךְ „מַעְבָּרוֹת" פְּשׁוּטִים, מוּעָטִים אֲחָדִים, הַמִּתְפַּתְּלִים בְּצַלְעָהּ שֶׁל אַחַת הַחַרְדָּלִיּוֹת הַזְּעִירוֹת הַסְּמוּכוֹת לַגַּיְא הָאָרֹךְ וְהַגָּדוֹל, וְהַמִּתְקֶנֶת כַּמּוּבָן, דַּיָּהּ לְמַעֲבַר הַבֶּדְוִים הַמְּעַטִּים הַבָּאִים לְעִתִּים רְחוֹקוֹת עִם עֶדְרֵי צֹאנָם לְהַשְׁקוֹתָם בְּמֵי הַמַּעְיָנוֹת הַנִּבְקָעִים בְּסָמוּךְ לְחוֹף הַיָּם. לְכָל אָרְכָּהּ שֶׁל חוֹמָה זוֹ רַק אַרְבַּע עֶשְׂרֵה כְּנִיסוֹת זְעִירוֹת, אוֹ „נְקָבִים", כְּפִי שֶׁשָּׁגוּר בְּפִי הַבֶּדְוִים הַמְּעַטִּים הַנֶּאֱלָצִים לַעֲבֹר מִכָּאן לִפְעָמִים, הָחֵל מִנֶּקֶב „פֶּשְׁחָה" בַּצָּפוֹן, וְכַלֵּה בְּ„נֶקֶב אֶל־אַמְעַז" בַּדָּרוֹם. וְהַהֵלֶךְ אֲשֶׁר עָבַר בְּנַפְשׁוֹ אוֹ עִם מִקְנֵהוּ לְאֹרֶךְ אַחַד הַנְּחָלִים בְּמִדְבְּרוֹת יְהוּדָה, בְּהִתְקָרְבוֹ לְיָם הַמֶּלַח, הֻכְרַח לוֹ לָלֶכֶת בַּעֲקִיפִין וְלַעֲבֹר בְּמִשְׁעוֹל צַר; כִּי בִּמְקוֹם הַזֶּה יֶחֶשְׂפוּ כְּרָגִיל יְסוֹדוֹת אֲפִיק הַנַּחַל, יֵעָלְמוּ הֶחָצָץ וְהַחוֹל בְּהִגָּרְרוֹ לְפָנִים וּבְהִצְטַבְּרוֹ בַּנְּקֻדּוֹת שֶׁנְּטִיָּתָן מִצְעָרָה הִיא בְּיוֹתֵר. גַּבֵּי הַמַּיִם וְהַגֻּמָּמִיּוֹת יֵעָשׂוּ מְצוּיִים יוֹתֵר, וּמַדְרְגוֹת הָאֶבֶן הַגְּבוֹהוֹת אַמּוֹת רַבּוֹת, יִסְגְּרוּ בְּעַד הָעוֹבֵר אֶת הַמַּעֲבָר. בְּחֶרְדַּת קֹדֶשׁ יָשִׂים אָז הַהֵלֶךְ אֶת פְּעָמָיו לְדֶרֶךְ חֲדָשָׁה, יְטַפֵּס וְיֵרֵד דֶּרֶךְ מִשְׁעוֹל פֶּרֶא עַתִּיק יוֹמִין, הַמִּתְפַּתֵּל

לְאָרְכּוֹ שֶׁל יוּבַל זָעִיר אֲשֶׁר לַמְרוֹת פִּגְעֵי הַזְּמַן הַמְרֻבִּים, נוֹחַ הוּא עֲדַיִן לְמַעֲבַר הָאָדָם וְהַצֹּאן הָרוֹעָה לִפְרָקִים בִּסְבִיבָהּ. וּמִי סְלָלוֹ? אַף הַבֶּדְוִים בְּנֵי הַמָּקוֹם לֹא יִמְצְאוּ מַעֲנֶה לִשְׁאֵלָה זוֹ. וּרְאֵה, כַּמָּה מֶרֶץ וְסַבְלָנוּת, וְאוּלַי גַּם קָרְבָּנוֹת אָדָם הִצְרִיכָה סְלִילַת מִשְׁעוֹלִים בִּנְקֻדּוֹת עֲזוּבוֹת וְשׁוֹמְמוֹת כָּאֵלּוּ, נְתִיבוֹת הַחֲצוּבִים בְּסַלְעֵי הַמָּגוֹר הָאֲיֻמִּים וְהַתְּלוּיִים עַל בְּלִי־מָה. אוּלַי חֵלֶק מֵהֶם נִסְלְלוּ בִּתְקוּפַת הָרוֹמִיִּים לְצֹרֶךְ הַתְּנוּעָה שֶׁל לִגְיוֹנוֹתֵיהֶם וּלְכִידַת הַמַּיִם בַּמִּדְבָּרוֹת הַלָּלוּ, אוֹ גַּם יֵשׁ וִיסוֹדָם בְּתוֹשָׁבֵי הָאָרֶץ הַקַּדְמוֹנִים? מִכָּל מָקוֹם, לְפִי עֵדוּתָם שֶׁל תִּלֵּי אֲבָנִים צְעִירִים אוֹ קוֹרוֹת וּקְרָשִׁים חֲדָשִׁים הַנִּרְאִים זְעֵיר כָּאן וּזְעֵיר כָּאן בְּכָל הַמַּעְבָּרוֹת הָאֲמוּרִים, אֵין סָפֵק שֶׁתִּקּוּנִים קַלִּים נַעֲשִׂים בִּתְמִידוּת עַל יְדֵי הָרוֹעִים, הַנִּתְקָלִים בִּמְקוֹמוֹת קָשִׁים הַמְסַכְּנִים אֶת נֶפֶשׁ מִקְנָם וּבְעִירָם.

מְעַנְיְנִים הֵם הַנְּחָלִים הַיּוֹצְאִים אֶל הַיָּם בִּצְפוֹן יָם הַמֶּלַח. נְחָלִים אֵלּוּ בְּהִכָּנְסָם לְעוֹ״ר, תַּחַת לְהַמְשִׁיךְ אֶת הִלּוּכָם קֵדְמָה בְּדֶרֶךְ אֶל הַיַּרְדֵּן, כּוֹפִים עַצְמָם וּפוֹנִים דָּרוֹמָה הַיָּשָׁר הַיָּמָּה. גָּרְמוּ לְכָךְ, חוּץ מִנְּטִיָּתָהּ שֶׁל בִּקְעַת הָעֲרָבָה כְּלַפֵּי הַדָּרוֹם, גַּם גִּבְעוֹת הַחַרְסִיד — הֵם מִשְׁקְעֵי יָם הַמֶּלַח הָעַתִּיק, הַמַּרְאוֹת הִתְנַגְּדוּת יְתֵרָה מִמְּרֻבְּצֵי הַזּוֹר, הֵם הָאַלּוּבְיוֹנִים שֶׁל הַיַּרְדֵּן וְיָם הַמֶּלַח.

ד. הַ יַּ רְ דֵּ ן

הַיַּרְדֵּן, אֲבִי עוֹרְקֵי אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל, אִם גַּם מִבְּחִינָה הִידְרוֹלוֹגִית לֹא נֶחְקַר עֲדַיִן כָּל צָרְכּוֹ, מִכָּל מָקוֹם הוּא אַחַד הַנְּהָרוֹת שֶׁל אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל שֶׁטִּיבוֹ יָדוּעַ מִכַּמָּה בְּחִינוֹת אֲחֵרוֹת.

בְּעִקְּב תִּשְׁמוּלָהּ שֶׁל אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל וְהָרַעְיוֹן עַל דְּבַר הַשְׁקָאָתָהּ שֶׁל בִּקְעַת הַיַּרְדֵּן, הֵחֵלּוּ בַּשָּׁנִים הָאַחֲרוֹנוֹת לַעֲסֹק בַּעֲבוֹדוֹת הֲכָנָה לְשֵׁם הַכָּרַת שְׁפִיעָתוֹ הַמְּמֻצַּעַת שֶׁל הַיַּרְדֵּן וְיוּבָלָיו, וְהַגְדָּרַת טִיבוֹ שֶׁל הָאֵזוֹר, עַל פִּי שִׁיטָה קְבוּעָה.

עַל צַד הָאֱמֶת אֵין לִרְאוֹת אֶת הַיַּרְדֵּן כְּנָהָר אֲמִתִּי וְטִפּוּסִי, אֶלָּא יֵשׁ לִרְאוֹתוֹ כְּאַגַּן מַיִם מְיֻחָד בְּמִינוֹ, אֲשֶׁר מֵחֲמַת הַיֹּבֶשׁ הַנּוֹרָא הַשּׁוֹרֵר בָּאָרֶץ, אֵינוֹ מָלֵא מַיִם עַל כָּל גְּדוֹתָיו. הַיַּרְדֵּן הוּא שָׂרִיד הַיַּמָּה הַמְּאֻרֶכֶת אֲשֶׁר הִשְׂתָּרְעָה לְפָנִים מִן נַחַל הָעֲרָבָה מִנֶּגֶב וְעַד יָם כִּנֶּרֶת מִצָּפוֹן.

בִּימֵי שַׁלְוָתָהּ וּפְרִיחָתָהּ שֶׁל הָאָרֶץ, בְּעֵת שֶׁשְּׁנֵי עֶבְרֵי הַיַּרְדֵּן הָיוּ זְרוּעִים יְשׁוּבִים צְפוּפִים וְהַתְּנוּעָה הָיְתָה רַבָּה, הָיוּ סִירוֹת רַבּוֹת שָׁטוֹת עַל פְּנֵי מֵי הַיַּרְדֵּן וְנוֹשְׂאוֹת אֶת תְּנוּבַת הָאָרֶץ מִמָּקוֹם לְמָקוֹם. סִירוֹת אֵלּוּ, אִם מִשּׁוּם צוּרָתָן הַמְיֻחֶדֶת, וְאִם מִשּׁוּם רִבּוּיָן עַל פְּנֵי מֵימֵי הַיַּרְדֵּן, נִקְרְאוּ „עֲרֵבוֹת הַיַּרְדֵּן": „עֲרֵבַת הַיַּרְדֵּן שֶׁמְּמַלְּאִים אוֹתָהּ פֵּרוֹת וּמוֹלִיכִים אוֹתָהּ מִן הַיָּם לַיַּבָּשָׁה וּמִן הַיַּבָּשָׁה לַיָּם[1]". עֲרֵבוֹת אֵלּוּ, כַּנִּרְאֶה, הָיוּ מַזְכִּירוֹת בִּדְמוּתָן אֶת הַ„נְדִידְיָא דְּאַשְׁקְלוֹן" — „שֶׁמִּקְצָתָן בַּיָּם וּמִקְצָתָן בַּיַּבָּשָׁה[2]"; כִּי מִפְּנֵי חֹסֶר נְמֵלִים רְאוּיִם לַדָּבָר הָיוּ סִירוֹת־שַׁיִט קַלּוֹת אֵלּוּ מְקַלּוֹת אֶת עֲבוֹדַת הַפְּרִיקָה וְהַטְּעִינָה. בָּהֶן הָיָה גַּם נוֹחַ יוֹתֵר לְהוֹרִיד וּלְהַעֲלוֹת אֶת הַנּוֹסְעִים, כְּפִי שֶׁנָּהוּג עַד הַיּוֹם הַזֶּה בְּיָם הַמֶּלַח וּבִשְׁאָר מְקוֹמוֹת.

אֶפֶס כִּי לֹא רַבִּים הִשְׁתַּמְּשׁוּ בָּ„עֲרֵבוֹת" הָאֲמוּרוֹת כְּדֵי לַעֲבֹר

[1] יְרוּשַׁלְמִי, שַׁבָּת פי"ג, ב'.
[2] יְרוּשַׁלְמִי, שַׁבָּת ד'.

אֶת הַיַּרְדֵּן. רֹב הוֹלְכֵי דֶרֶךְ עֲבָרוּהוּ בְּרֶגֶל. וְאִם תִּשְׁאֲלוּ אֶת פִּי תּוֹשָׁבֵי בִּקְעַת הַיַּרְדֵּן—הֵם הָעֲוַרְנִיִּים—וְיַגִּידוּכֶם: „יוֹתֵר מֵחֲמִשִּׁים ‚מוּחֶדֶת', מַעְבָּרוֹת, יֵשׁ בַּיַּרְדֵּן". „מוּחָדוֹת" אֵלּוּ הַנּוֹשְׂאִים עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת צִמְחֵי הָאֵזוֹר וּבַעֲלֵי הַחַיִּים הַמְּצוּיִם בּוֹ, שְׁמוֹת אִישִׁים וּמְאֹרָעוֹת הִסְטוֹרִיִּים, אֵין מִסְפָּרָם שָׁוֶה בְּכָל מָקוֹם. בַּיַּרְדֵּן הָעֶלְיוֹן, בִּגְלַל בִּצַּת חוּלָה, אֵין מַעְבָּרוֹת כְּלָל, וְאִלּוּ בַּיַּרְדֵּן הַתִּיכוֹן, כְּלוֹמַר, מִיָּם סוּמְכִי וְעַד כִּנֶּרֶת, אֶפְשָׁר לַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן רַק בִּשְׁלֹשָׁה־אַרְבָּעָה מְקוֹמוֹת בִּלְבָד. וּמִכָּאן וְאֵילָךְ עַד אֵזוֹר בֵּית־שְׁאָן אַתָּה מוֹצֵא בּוֹ כַּעֲשֶׂרֶת מַעְבָּרוֹת. אֵזוֹר בֵּית שְׁאָן נָתוּן כֻּלּוֹ לְמַעֲבַר הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה. צֵא וּרְאֵה שֶׁיּוֹתֵר מִשְּׁנֵי שְׁלִישֵׁי הַמַּעְבָּרוֹת מְצוּיִים בְּנָפָה זוֹ, וּלְעֻמָּתוֹ הָאֵזוֹר הָאָרֹךְ הַסָּמוּךְ אֵלָיו, הַמִּשְׁתָּרֵעַ מִן הַיַּבּוֹק וְעַד תּוֹצְאוֹת וָאדִי מַלְחָה, אֵין הַהֵלֶךְ יָכֹל לְעָבְרוֹ אֶלָּא בִּשְׂחִיָּה וּבְסַכָּנַת נְפָשׁוֹת מַמָּשׁ. וַאֲשֶׁר לְקִטְעוֹ הָאַחֲרוֹן שֶׁל הַיַּרְדֵּן, מִוָּאדִי מַלְחָה וְאֵילָךְ עַד יָם הַמֶּלַח, אֶפְשָׁר לְעָבְרוֹ בָּרֶגֶל רַק בִּנְקֻדּוֹת מִסְפָּר. הַדְּרוֹמִיּוֹת שֶׁבָּהֶן, הַסְּמוּכוֹת לְיָם הַמֶּלַח, הוֹלְכוֹת וְנַעֲשׂוֹת קָשׁוֹת יוֹתֵר וְיוֹתֵר לְמַעֲבַר הָאָדָם.

חֲלֻקָּה שְׁלָשׁוֹנִית זוֹ שֶׁל הַמַּעְבָּרוֹת מִתְבָּאֶרֶת יָפֶה עַל יְדֵי הַחַרְדָּלִיּוֹת הַנִּכְנָסוֹת לַיַּרְדֵּן. וְהָא רְאָיָה: הַמַּעְבָּרוֹת הַלָּלוּ מְצוּיוֹת בְּקִרְבַת תּוֹצְאוֹתֵיהֶם שֶׁל נַחֲלֵי הַמַּיִם; נָקֵל אֵפוֹא לְהָבִין שֶׁאֵזוֹר בֵּית שְׁאָן, לְעֻמַּת הָאֵזוֹר יַבּוֹק־מַלְחָה, הוּא הַקֶּטַע הַנּוֹחַ בְּיוֹתֵר לְמַעֲבָר.

מִכָּל הַמַּעְבָּרוֹת הָאֲמוּרִים מַזְכִּיר הַמִּקְרָא רַק שְׁלֹשָׁה בִּלְבָד. חֲשִׁיבוּתָם שֶׁל מַעְבָּרוֹת אֵלּוּ הָיְתָה נוֹדַעַת בְּעָבָר מְאֹד, שֶׁכֵּן

נִמְצָאוּ עַל דֶּרֶךְ מְסִלּוֹת חֲשׁוּבוֹת, אֲשֶׁר אִחֲדוּ אֶת בִּקְעַת הַיַּרְדֵּן לִשְׁנֵי עֲבָרֶיהָ, וְאַף אֶת אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל גּוּפָהּ לַאֲרָצוֹת הַסְּמוּכוֹת.

מַעְבְּרוֹת בֵּית שְׁאָן הָיוּ הַחֲשׁוּבִים שֶׁבְּכֻלָּם. בָּהֶם עָבְרוּ הַשְּׁבָטִים הַשּׁוֹנִים לְמַסְּעֵיהֶם גַּם בְּעֵת שָׁלוֹם וְגַם בְּעֵת מִלְחָמָה וְקָשְׁרוּ אֶת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לַאֲרָצוֹת הַשְּׁכֵנוֹת.

מַעְבְּרוֹת אָדָם הָעִיר (הַיּוֹם „אֶד־דַמְיָה"), אִחֲדוּ אֶת שְׁכֶם, הוּא מֶרְכַּז שֹׁמְרוֹן, לְעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַתִּיכוֹן.

מַעְבְּרוֹת גִּלְגָּל, אֲשֶׁר בְּקִרְבַת יְרִיחוֹ, חִבְּרוּ אֶת יְרוּשָׁלַיִם בִּירַת הָאָרֶץ לְאַרְצוֹת עַמּוֹן וּמוֹאָב. בְּיָמֵינוּ אֵין מַעֲבָר זֶה מְשַׁמֵּשׁ יוֹתֵר; וּלְפִי עֵדוּתוֹ שֶׁל יָשִׁישׁ יְוָנִי אֶחָד אֲשֶׁר פְּגַשְׁתִּי בְּאֶחָד מִמַּסְעוֹתַי הָאַחֲרוֹנִים בְּקִרְבַת גִּלְגָּל, אֵין מַעֲבָר זֶה רָאוּי עוֹד לַדָּבָר, מִשּׁוּם שֶׁהַתּוּרְכִּים, בִּרְצוֹתָם לְהִפָּטֵר מִן הַבֶּדְוִים הַבּוֹזְזִים, הֶחֱרִיבוּ אֶת הַמַּעֲבָר וְטִשְׁטְשׁוּהוּ לִצְמִיתוּת. לְדְבָרָיו שֶׁל הַזָּקֵן, הָיָה אֲפִיק הַיַּרְדֵּן בִּמְקוֹם הַמַּעֲבָר מְרֻצָּף אֲבָנִים גְּדוֹלוֹת (רֶמֶז לְי"ב הָאֲבָנִים אֲשֶׁר הִנִּיחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּשַׁעְתָּם בְּמֵי הַיַּרְדֵּן), וּמִנְהָגוֹ הָיָה בִּהְיוֹתוֹ עוּל יָמִים, לְעָבְרוֹ בָּרֶגֶל.

וַאֲשֶׁר לַגְּשָׁרִים, יֵשׁ לְצַיֵּן, שֶׁעַד הַשָּׁנִים הָאַחֲרוֹנוֹת הָיוּ עַל הַיַּרְדֵּן רַק גְּשָׁרִים מוּעָטִים. תּוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַקַּדְמוֹנִים, כְּנַעֲנִים וְיִשְׂרְאֵלִים, לֹא נָתְנוּ דַעְתָּם בְּיוֹתֵר עַל כָּךְ. רַק הַכּוֹבְשִׁים הַגְּדוֹלִים שֶׁל אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל, וּבִפְרָט הַפַּרְסִים וְהָרוֹמָיִים, הֶעֱשִׁירוּ אֶת הָאָרֶץ בִּגְשָׁרִים בְּנוּיִים עַד לְהַפְלִיא. הָעָם אֲשֶׁר הָיָה עוֹבֵר עַל פְּנֵיהֶם, יֵשׁ שֶׁחִיְּבוּהוּ לְשַׁלֵּם מַס מְיֻחָד קָטָן (לִפְרַע

חֵלֶק מֵהוֹצָאוֹת הַבִּנְיָן). הַדָּבָר לֹא הָיָה רָצוּי בְּעֵינֵי חֲכָמֵינוּ. רְמָזִים לְתַשְׁלוּם זֶה יֵשׁ לִרְאוֹת בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת בְּסִפְרוּתֵנוּ. וְאַף בְּעִנְיַן דַּיָּנֵי סְדוֹם הָעֲרוּמִּים מָצִינוּ שֶׁהַלָּלוּ הָיוּ טוֹעֲנִים אַרְבָּעָה זוּזִים מֵאֵת מִי שֶׁעָבַר אֶת הַנָּהָר בַּגֶּשֶׁר, וּשְׁמוֹנָה זוּזִים מֵאֵת מִי שֶׁעָבְרוּ בַּמַּיִם.

בִּשְׁנַת 1112 בָּנוּ הַצַּלְבָנִים בִּדְרוֹם יָם סוּמְכֵי גֶּשֶׁר אֲבָנִים גָּדוֹל, הוּא גֶּשֶׁר בְּנוֹת יַעֲקֹב עַד הַיּוֹם הַזֶּה. בִּדְרוֹם יָם כִּנֶּרֶת נִצָּבִים עַל מֵימֵי הַיַּרְדֵּן שְׁנֵי גְשָׁרִים, סְמוּכִים אֶחָד לְרֵעֵהוּ, וְהֵם ג׳יסר מינת כנטיר הָאֶחָד, וְג׳יסר אם־סיד הַשֵּׁנִי. כְּמוֹ כֵן בְּקִרְבַת הַנָּהָר יַרְמוּק יָדוּעַ הוּא לִתְהִלָּה ג׳יסר אל מג׳אמיע, חוּץ מֵאֵלֶּה, בְּנוּיִים עוֹד שְׁנֵי גְשָׁרִים עַל הַיַּרְדֵּן, בִּמְקוֹמוֹת הַמַּעְבָּרוֹת הַמְפֻרְסָמִים, בְּקִרְבַת אָדָם הָעִיר וְהַגִּלְגָּל.

הִנֵּה כִּי כֵן רָאִינוּ שֶׁמְּעַטִּים הֵם בְּכָל זֹאת הַגְּשָׁרִים הַבְּנוּיִים עַל גְּדוֹל נַהֲרוֹת אַרְצֵנוּ. מִסְפָּרָם הַזָּעוּם מֵעִיד עַל עֲזוּבַת הָאֵזוֹר וְדַלּוּת יוֹשְׁבֶיהָ. וְעַתָּה צֵא וּרְאֵה מַה דְּמוּת תִּהְיֶה לְבִקְעַת הַיַּרְדֵּן הָעֲתִידָה לָבוֹא, וּמַה יִּרְבֶּה מִסְפַּר גְּשָׁרָיו, אִם בָּאֵזוֹר מִפְעַל רוּטֶנְבֶּרְג בִּלְבַד נִצָּבִים כְּבָר שִׁשָּׁה גְשָׁרִים עַל מֵימֵי הַיַּרְדֵּן וְהַיַּרְמוּךְ.

אֲפִיקוֹ שֶׁל הַיַּרְדֵּן מְכֻנָּס בְּתוֹךְ עֶרֶשׁ עֹמֶק הַחוֹצֶה אֶת הַבִּקְעָה לְאָרְכָּהּ; לְפִיכָךְ אֵין מֵימָיו הַמְבֹרָכִים וְהַמְּתוּקִים נִתָּנִים לְהַשְׁקָאַת הַסְּבִיבָה בְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע. לָזֹאת יֵשׁ לְצַיֵּן שֶׁמִּתּוֹךְ רְמָזִים שׁוֹנִים אֲשֶׁר בָּאוּ בַּסִּפְרוּת הָעִבְרִית וְהָעַרְבִית, יֵשׁ לְהַסִּיק שֶׁבַּמֵּאָה הַשְּׁמִינִית נַעֲשָׂה, כַּנִּרְאֶה, נִסָּיוֹן לְהַטּוֹת אֶת מֵי הַיַּרְדֵּן לְמַעַן הַשְׁקוֹת בָּהֶם אֶת הַבִּקְעָה.

וָלִיד הַשֵּׁנִי מֵאַחֲרוֹנֵי בְּנֵי אוּמָאיָה הָיָה הוֹגֶה הָרַעְיוֹן הַגָּדוֹל הַזֶּה. אוּלָם לְפִי עֵדוּתוֹ שֶׁל מְחַבֵּר הַסֵּפֶר „נִסְתְּרוֹת דַּרְכֵי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי", גָּרַם הָאָסוֹן וּמַשָּׂא נַפְשׁוֹ הַגָּדוֹל שֶׁל הַמֶּלֶךְ עָלָה בַּתֹּהוּ. וְכֹה דִבְרֵי הַמְחַבֵּר: „וַיַּעֲמֹד מֶלֶךְ אַחֵר וַיְבַקֵּשׁ לִכְרֹת מֵימֵי הַיַּרְדֵּן וַיָּבִיא רְחוֹקִים מֵאַרְצוֹת נָכְרִיּוֹת לַחְפֹּר וְלַעֲשׂוֹת נַחַל וְלַעֲלוֹת מֵי הַיַּרְדֵּן לְהַשְׁקוֹת הָאָרֶץ; וַתִּפֹּל עֲלֵיהֶם חֲפִירַת הָאָרֶץ וַיֵּהָרְגֵם. וַיִּשְׁמְעוּ נְשִׂיאֵיהֶם וַיַּעַמְדוּ עַל הַמֶּלֶךְ וַיַּהַרְגוּהוּ[1]."

אַף טַבָּארִי הָעַרְבִי מֵעִיד עַל כָּךְ: „אָמַר מוּתָאנָה: בָּאתִי אֶל וָלִיד וְנִכְנַסְתִּי מֵאֲחוֹרֵי אָהֳלוֹ. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה קָרְאוּ לִסְעֻדַּת עַרְבִית... וַיִּפֶן וָלִיד אֶל הָאִישׁ הַיּוֹשֵׁב לְצִדּוֹ וַיְדַבֵּר אִתּוֹ דְּבָרִים אֲשֶׁר לֹא יָכֹלְתִּי לְשָׁמְעָם. וָאֵפֶן אֶל אַחַד הָאֲנָשִׁים הַיּוֹשְׁבִים בֵּינִי וּבֵינוֹ וָאֶשְׁאָלֵהוּ: מַה הִגִּיד הַמֶּלֶךְ? וַיַּעֲנֵנִי הַלָּז: הַמֶּלֶךְ שָׁאַל אֶת שְׁכֵנוֹ עַל דְּבַר הַנָּהָר אֲשֶׁר חָפַר בַּיַּרְדֵּן וּמַה נִּשְׁאַר מִמֶּנּוּ[2]?".

כְּמוֹ כֵן רֶמֶז מַה לְמַעֲשֵׂה וָלִיד מָצִינוּ גַם בִּנְאוּם הַכְתָּרָתוֹ שֶׁל יָזִיד אֲשֶׁר יָשַׁב עַל כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ אַחֲרֵי וָלִיד הַשֵּׁנִי, לֵאמֹר: „לֹא אָנִיחַ אֶבֶן עַל אֶבֶן וּלְבֵנָה עַל לְבֵנָה וְלֹא אֶחְפֹּר נָהָר[3]".

[1] רְאֵה „בֵּית הַמִּדְרָשׁ" ב׳, ג׳ דַּף 80.

[2] טַבָּארִי, דַּף 1083.

[3] רְאֵה מַאֲמָרוֹ שֶׁל י. בְּרַסְלַבְסְקִי: „הַאִם רָצָה וָלִיד הַשֵּׁנִי לְהַטּוֹת אֶת מֵי הַיַּרְדֵּן"? Journal of the Palestine Oriental Society; Vol. XIII, 1933.

מֵי הַיַּרְדֵּן רֻבָּם כֻּלָּם יוֹרְדִים לַיָּם הַמֶּלַח וְנַעֲשִׂים מָרִים וּמְאָרְרִים וְאֵין בָּהֶם הֲנָאָה לְעוֹלָם. אוּלָם מִשֶּׁהֵחֵלּוּ מַשְׁאֲבוֹת הַמַּיִם לְהוֹפִיעַ בָּאָרֶץ, הוֹלְכוֹת חֲלָקוֹת חֲרֵרוֹת וְהוֹפְכוֹת יָרוֹק. דַּלִּים וּפְעוּטִים הֵם לְפִי שָׁעָה שְׂדוֹת הַשְּׁלָחִין שֶׁל בִּקְעַת הַיַּרְדֵּן, מִקְצָתָם נוֹשָׁנִים וּמַרְבִּיתָם חֲדָשִׁים. הִנֵּה כִּי כֵן מִמֵּימֵי יָם סוּמְכִי מַשְׁקִים אֶת בֻּסְתְּנֵי יְסוּד הַמַּעֲלָה, בְּנֵי מִשְׁמַר הַיַּרְדֵּן, וּבְנֵי דְגַנְיָה וְהַכְּפָר אוּם ג׳וּנִי הַסָּמוּךְ אֵלָיו, וְאַף תּוֹשָׁבֵי גֶּשֶׁר נְחָלִים וְכָל כַּיּוֹצֵא בָּהֶם, שׁוֹלְחִים אֶת מֵימֵי הַיַּרְדֵּן לִשְׂדוֹתֵיהֶם. בִּימֵי שִׁלְטוֹן תּוּגַרְמָה בָּאָרֶץ הָיְתָה חֶלְקַת אֲדָמָה בְּעַרְבוֹת יְרִיחוֹ מֻשְׁקָה עַל יְדֵי מֵי הַיַּרְדֵּן, וּבְיָמֵינוּ יֵשׁ וְנִרְאָה מֵעֵבֶר מִזֶּה שֶׁל גֶּשֶׁר אֲלֶנְבִּי שְׂדוֹת שְׁלָחִין נָאִים— צְעִירוֹת אֲחֻזּוֹתָיו שֶׁל הָאֲמִיר עַבְדְּאַלָּלָה.

כְּמוֹ כֵן הִשְׁתַּמְּשׁוּ עוֹד מִימֵי קֶדֶם בְּמֵי הַיַּרְדֵּן, יוּבָלָיו וְנַּמּוֹתָיו, לְהַשְׁקָאַת הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה, וּבַשָּׁנִים הָאַחֲרוֹנוֹת הֵחֵלּוּ שׁוֹאֲבִים מַיִם אֵלּוּ גַּם לְצָרְכֵי הַתַּעֲשִׂיָּה, כְּגוֹן בְּמִפְעַל הַמֶּלַח אֲשֶׁר בִּצְפוֹנָהּ שֶׁל יַמַּת לוֹט. וְאַף עַל פִּי כֵן מַה פְּעוּטִים הֵם נְקוּדֵי יֶרֶק אֵלּוּ בְּתוֹךְ עַרְבוֹת הַיַּרְדֵּן הָרְחָבוֹת וְהַכְּמֵהוֹת לְלַחְלוּחִית. וְעֵינֵי הַיִּשּׁוּב כָּלוֹת וּתְלוּיוֹת בְּמִפְעַל הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּנְּהָרִים, כִּי מִמֶּנּוּ תּוֹצְאוֹת חַיִּים לְכָל הָאָרֶץ כֻּלָּהּ—מַיִם וּמֶרֶץ לְיוֹשְׁבֶיהָ. וְאַל יְהִי הַדָּבָר הַזֶּה קַל בְּעֵינֵינוּ. כִּי שְׁפִיעָתוֹ הַמְּמֻצַּעַת שֶׁל הַיַּרְדֵּן הִיא כְּ־70—90 ממ״ע לְשָׁנִיָּה. אָמְנָם שְׁלֹשֶׁת עֵינוֹת הַיַּרְדֵּן הַחֲשׁוּבוֹת אֵינָן שׁוֹפְעוֹת יַחְדָּיו יוֹתֵר מִ־12—15 ממ״ע לִשְׁנִיָּה. אוּלָם רַבּוֹת הֵן הָעֲיָנוֹת וְנַחֲלֵי הַמַּיִם הַיּוֹרְדִים אֶל הַיַּרְדֵּן, אַשְׁדּוֹת הַמַּעֲרָב שֶׁל בִּקְעַת הַיַּרְדֵּן בִּלְבַד שׁוֹלְחִים אֶל

הַיַּרְדֵּן שֶׁעוֹר מַיִם עָצוּם. צֵא וַחֲשֹׁב: עֵינוֹת הַמַּעֲרָב שֶׁל אֵזוֹר הַחוּלָה שׁוֹפְעוֹת 4000 ממ"ע מַיִם לְשָׁעָה. עֵינוֹת טַבְחָה אֲשֶׁר בִּצְפוֹן יָם כִּנֶּרֶת שׁוֹלְחוֹת לַיָּם 7000—8000 ממ"ע מַיִם (10/6/32) וּמִלְּבַד מַעְיְנוֹת מִגְדָּל שׁוֹפְעִים כְּ־1000 ממ"ע לְשָׁעָה; עֵינוֹת בֵּית שְׁאָן כְּ־16000 ממ"ע. וּבְכִכַּר הַיַּרְדֵּן הַדְּרוֹמִי יוֹתֵר מִ־13000 ממ"ע לְשָׁעָה; וְעַתָּה צֵא וּרְאֵה כַּמָּה מַיִם בָּאִים לַיַּרְדֵּן מֵעֶבְרוֹ הַמִּזְרָחִי הֶעָשִׁיר בְּנַחֲלֵי מַיִם גְּדוֹלִים כְּגוֹן נְהַר הַיַּרְמוּךְ וְהַיַּבּוֹק. וְרָאִיתָ שֶׁבִּקְעַת הַיַּרְדֵּן יְכֹלָה לִהְיוֹת לֹא רַק כֻּלָּהּ מַשְׁקֶה כְּגַן עֵדֶן אֲשֶׁר בֵּרֲכוֹ אֱלֹהִים, אֶלָּא לְהַאֲצִיל בְּרָכָה גַּם לַגְּבָעוֹת הַצְּחִיחוֹת הַמִּשְׁתָּרְעוֹת מִשְּׁנֵי עֲבָרֶיהָ.

אֲשֶׁר לִדְמוּתוֹ שֶׁל הַיַּרְדֵּן, הֲרֵי יָדוּעַ הוּא מִזְּמָן כְּנָהָר פְּתַלְתֹּל. עֲקַמּוּמִית זוֹ מַאֲרִיכָה אֶת דַּרְכּוֹ כִּמְעַט פִּי שְׁלֹשָׁה מִן הַקַּו הַיָּשָׁר, עֲדֵי הֵעָשׂוֹתוֹ לְאַחַד הַנְּהָרוֹת הָעֲקַלִּים בְּיוֹתֵר שֶׁבְּכָל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ. אֶפֶס, אֵין רִבּוּי פִּתּוּלִים זֶה מֵעִיד עַל יְשִׁישׁוּתוֹ שֶׁל הַנָּהָר. הַתּוֹפָעָה הַזּוֹ מִתְבָּאֶרֶת יָפֶה בְּהַשְׁפָּעָתָם שֶׁל הַנְּחָלִים הַיּוֹצְאִים אֵלָיו מִשְּׁנֵי עֲבָרָיו בְּמִדָּה יְתֵרָה מֵאֲשֶׁר בְּנָהָר אַחֵר. עָרְצוֹן יוּבָלָיו הָעַזִּים וְהַגְּרָר הַנִּגְרָף מַטִּים אֶת הַנָּהָר מִמַּסְלוּלוֹ וּמוֹשְׁכִים אוֹתוֹ אֲלֵיהֶם. עֵזֶר רַב מוֹצֵאת לָהּ סְטִיָּה זוֹ בְּקַרְקַע הַתְּחוּחָה שֶׁל הַבִּקְעָה וּבְנִטְיָּה דָרוֹמָה, הַמַּרְכִּינָה אֶת הַהִתְדַּלְּיוּת בְּלִי הֶרֶף כְּלַפֵּי הַדָּרוֹם, לְאַחַר הַנִּיחָם עִקְבוֹת בְּרוּרִים בְּכָל תַּחֲנָה וְתַחֲנָה שֶׁבְּמַסְלוּלָם. הַגְמָה יָפָה — הַיַּבּוֹק.

לְגוֹרְמִים אֵלּוּ יֵשׁ לְצָרֵף גַּם אֶת הַשְּׁבִיּוֹת הַגְּדוֹלוֹת הַמִּתְהַוּוֹת בְּלִי הֲפוּגָה עַל יְדֵי נַחֲלֵי הָאֵזוֹר הַנְּעִירִים, הַמַּטִּים אֶת הַהִתְדַּלְּיוּת צְפוֹנָה בְּיִצְרָן תּוֹצָאוֹת חֲדָשׁוֹת וּפֵיוֹת חֲדָשִׁים. הַגְמָאוֹת יָפוֹת

לַמִּקְרֶה הָאַחֲרוֹן יְשַׁמְּשׁוּ הַנְּחָלִים אֶל־לוּוַיְה מִדָּרוֹם לְיַם סוּסְכִי וְנַחַל פֶּנְ׳אַם בִּדְרוֹם יַם טְבֶרְיָה; נַחַל יְהוּדִי בְּמִזְרַח לְאֵזוֹר בֵּית־שְׁאָן, וְאַחֲרוֹן אַחֲרוֹן, וַאדִי אַבּוּ סִידְרִי הַיּוֹצֵא בִּצְפוֹן וַאדִי פַּרְעָה אֲשֶׁר בְּקִרְבַת תּוֹצְאוֹת הַיַּבּוֹק. נַחַל זֶה יוֹצֵא בְּאֶחָד מִקִּמְרוֹנָיו שֶׁל הַיַּרְדֵּן כְּלַפֵּי שְׂמֹאל; וּבְהַתְאֵם לְסִבּוּכֵי קַוָּיו: שֶׁפַע פִּתּוּלִים, אִיִּים זְעִירִים, טַבָּעוֹת וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, יֵשׁ לְהַנִּיחַ שֶׁכָּאן הָיוּ תּוֹצְאוֹתָיו הָעַתִּיקוֹת שֶׁל הַיַּבּוֹק, כִּי אֵלּוּ בְּיָמֵינוּ יוֹצֵא הוּא בִּפְאַת נֶגֶב לְאַחַר שׁוֹטְטוֹ בְּבִקְעַת הָעֲרָבָה עַל פְּנֵי חֶלְקוֹת אֶרֶץ אֲרֻכּוֹת לְמַדַּי.

הִנֵּה כִּי כֵן הַנְּחָלִים יַבּוֹק וּפַרְעָה מַרְאִים בַּעֲלִיל אֶת הַהַשְׁפָּעָה הַכַּבִּירָה שֶׁל נַחֲלֵי הַמַּיִם עַל הִלּוּכוֹ שֶׁל הַיַּרְדֵּן, וּסְטִיָּתוֹ בִּמְעַט אוֹ בְּרַב כְּלַפֵּי הַחַרְדָּלִית הַבָּאָה אֵלָיו.

בִּשְׁעַת גֵּאוּתָם הַגְּדוֹלָה שֶׁל נַחֲלֵי הַיַּרְדֵּן הַגְּדוֹלִים, כְּגוֹן הַיַּבּוֹק, הַיַּרְמוּק וְדוֹמֵיהֶם, הַשּׁוֹפְעִים מַיִם רַבִּים עֲשֶׂרֶת מוֹנִים יוֹתֵר מִשִּׁפְעָתוֹ שֶׁל הַיַּרְדֵּן, יֵשׁ וְתִפָּרַע זִרְמָתוֹ, וְהַמַּיִם יִכָּרְתוּ לְשָׁעָה קַלָּה, וְיַעַמְדוּ וְיָקוּמוּ נֵד אֶחָד. תּוֹפָעָה זוֹ הִיא רַבַּת עֵרֶךְ לְבֵאוּרָם שֶׁל כַּמָּה סִפּוּרִים הִסְטוֹרִיִּים הַנִּרְאִים בְּעֵינֵי רַבִּים כְּנֵס מִן הַשָּׁמַיִם אוֹ כְּאַגָּדָה בְּעָלְמָא. מִקְרֶה רָגִיל הוּא שֶׁהַיַּרְדֵּן יִגְאֶה בְּבַת־אַחַת עִם הַיַּבּוֹק אוֹ שְׁאָר נְחָלִים הַיּוֹרְדִים אֵלָיו מִן הָרָמוֹת הַסְּמוּכוֹת; וּבְהַתְאֵם לַחֹק הַיָּדוּעַ הָאוֹמֵר: כַּאֲשֶׁר שְׁנֵי נְחָלִים (הַיַּרְדֵּן וְהַיַּבּוֹק לְמָשָׁל) הַנִּמְצָאִים בְּגֵאוּתָם בְּעֵת וּבְעוֹנָה אַחַת וְנִפְגָּשִׁים, הַמָּהִיר בְּיוֹתֵר זוֹרֵם תְּחִלָּה; הִלְכָּךְ נְטִיַּת הַשֶּׁטַח שֶׁל הַנַּחַל הַנֶּעֱצָר מִתְמַתֶּנֶת, וְהַנַּחַל מַתְחִיל אָז מַשְׁקִיעַ אֶת הַחֳמָרִים הַתְּלוּיִם בְּמֵימָיו וְיוֹצֵר

טיט יָוֵן רב הַכַּמּוּת. פְּעָמִים יֵשׁ וְיִקְרֶה שֶׁמִּרְבַּץ טִיט כָּזֶה יִתְלַקֵּט בְּשִׁעוּר רַב עַד כְּדֵי סְתִימַת עַרְאַי שֶׁל אֲפִיק הַיַּרְדֵּן. הַמַּיִם קָמִים בְּאוֹתָהּ שָׁעָה נֵד אֶחָד, אַחַר הֵם נִשְׁפָּכִים לַצְּדָדִים וּמְצִיפִים אֶת הָאֵזוֹר.

יוֹדְעֵי דָבָר צִיְּנוּ הַפְרָעָה מִמִּין זֶה בְּקִרְבַת אָדָם הָעִיר בְּ־8 לְדֶצֶמְבֶּר 1266, וְהַמַּיִם תַּמּוּ נִכְרְתוּ בַּיַּרְדֵּן בְּמֶשֶׁךְ עֶשֶׂר שָׁעוֹת רְצוּפוֹת. כֹּה הִיא עֵדוּתוֹ שֶׁל הַחוֹקֵר דַלְמַן, הַמּוֹסִיף וְאוֹמֵר שֶׁבְּאוֹקְטוֹבֶּר 1914 עָמְדוּ מֵי הַיַּרְדֵּן בְּקִרְבַת גֶּשֶׁר יְרִיחוֹ יוֹם תָּמִים.

„עֲמִידוֹת" מֵי הַיַּרְדֵּן הַלָּלוּ הַבָּאוֹת בַּעֲקֵב גְּאוּתוֹ שֶׁל הַנָּהָר, אוֹ בִּגְלַל סִבָּה אַחֶרֶת, מַעֲלוֹת עַל הַדַּעַת אֶת מַעֲבַר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הַיַּרְדֵּן. לְפִי עֵדוּתוֹ שֶׁל הַמִּקְרָא „וּכְבוֹא נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן עַד־הַיַּרְדֵּן, וְרַגְלֵי הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן נִטְבְּלוּ בִּקְצֵה הַמָּיִם, וְהַיַּרְדֵּן מָלֵא עַל־כָּל־גְּדוֹתָיו כֹּל יְמֵי קָצִיר, וַיַּעַמְדוּ הַמַּיִם הַיֹּרְדִים מִלְמַעְלָה קָמוּ נֵד־אֶחָד הַרְחֵק מְאֹד מֵאָדָם הָעִיר (בִּכְתִיב: „בְּאָדָם הָעִיר"—הִיא אֶד־דַמְיֶה בְּיָמֵינוּ), אֲשֶׁר מִצַּד צָרְתָן וְהַיֹּרְדִים עַל יָם הָעֲרָבָה יָם־הַמֶּלַח תַּמּוּ נִכְרָתוּ, וְהָעָם עָבְרוּ נֶגֶד יְרִיחוֹ. וַיַּעַמְדוּ הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן בְּרִית ה׳ בֶּחָרָבָה בְּתוֹךְ הַיַּרְדֵּן הָכֵן וְכָל יִשְׂרָאֵל עֹבְרִים בֶּחָרָבָה עַד אֲשֶׁר־תַּמּוּ כָּל־הַגּוֹי לַעֲבוֹר אֶת הַיַּרְדֵּן[1]".

[1] יְהוֹשֻׁעַ ג׳.

ה. נְחָלֵי עֵבֶר הַיַּרְדֵּן

הַרְבֵּה מִנַּחֲלֵי עֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַהוֹלְכִים אֶל הַבִּקְעָה הֵם גְּדוֹלִים וְלַחִים. אוּלָם רֻבָּם כְּכֻלָּם לֹא נֶחְקְרוּ עֲדַיִן כָּל צָרְכָּם, כָּל שֶׁכֵּן שִׁעוּר שְׁפִיעָתָם הַמְּמֻצַּעַת, הַדּוֹרֶשֶׁת תַּצְפִּיּוֹת מְיֻחָדוֹת וּמְדִידוֹת מְדֻיָּקוֹת וּתְכוּפוֹת, כְּפִי שֶׁהִתְחִילוּ לַעֲשׂוֹת זֶה עַתָּה בְּקִרְבַת תּוֹצְאוֹתָיו שֶׁל הַיַּרְמוּךְ.

בִּסְקִירָתֵנוּ הַקְּצָרָה הַזֹּאת נַזְכִּיר אֶת נַחֲלֵי הַמַּיִם הַחֲשׁוּבִים בְּיוֹתֵר מִבְּחִינָה הִדְרוֹלוֹגִית, שֶׁהֵם בָּה בְּשָׁעָה יְקָרֵי עֵרֶךְ גַּם מִבְּחִינָה הִיסְטוֹרִית. בְּרַם קֹדֶם שֶׁנְּסַמֵּן אֶת קַוֵּיהֶם הָאָפְיָנִיִּים נִרְאֶה תְּחִלָּה מַהִי דְּמוּתָם שֶׁל קַוֵּי פָּרָשַׁת הַמַּיִם הָרָאשִׁיִּים שֶׁל אֵזוֹר רְחַב יָדַיִם זֶה, וּמַהֵם יַחֲסֵיהֶם הַטֶּכְטוֹנִיִּים כְּלַפֵּי הַנְּחָלִים הַיּוֹרְדִים אֶל כִּכַּר הָעֲרָבָה, אִם לַחִים וְאִם יְבֵשִׁים.

עֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִצְטַיֵּן בְּקַו שֶׁל פָּרָשַׁת מַיִם פְּנִימִי, כָּלוּא בְּתוֹךְ אֵזוֹר אַחֵר, רְחַב יָדַיִם, הַמִּשְׂתָּרֵעַ קֵדְמָה אֶל מִדְבְּרוֹת סוּרְיָה. הַלָּז, לְעֻמַּת קַו פָּרָשַׁת הַמַּיִם הָאֶרֶץ־יִשְׂרְאֵלִי, הוּא פָּשׁוּט בְּיוֹתֵר, קַשְׁתִּי, וּכְאִלּוּ שׁוֹמֵר עֲדַיִן עַל צוּרָתוֹ הַקְּדוּמָה הָרִאשׁוֹנָה. הַיַּרְמוּךְ וְהָאַרְנוֹן מְחַלְּקִים אוֹתוֹ לְאַרְבַּע קְשָׁתוֹת מְאֻרָכוֹת שֶׁנְּטוּיוֹת בְּהַקְבָּלָה לִסְעִיפֵיהֶם הָרָאשִׁיִּים. וְנִרְאֵית אֵפוֹא הַשְׁפָּעַת הַגּוֹמְלִין שֶׁל הַנְּחָלִים הַקְּדוּמִים וְהָעֲמָקִים הַלָּלוּ עַל הִלּוּכוֹ שֶׁל קַו פָּרָשַׁת הַמַּיִם וּמִדַּת כְּפִיפָתָם שֶׁל אַשְׁדוֹתָיו וְכִוּוּנָם, כְּשֵׁם שֶׁנִּכָּרִים רִשְׁמֵיהֶם שֶׁל הַקַּו הַנָּדוֹן עַל מַהֲלָכָם שֶׁל יוּבְלֵי גְּלִילוֹת נַחֲלֵי הַמַּיִם הַיּוֹרְדִים אֶל הַבִּקְעָה לְאֹרֶךְ כָּל הָאֵזוֹר.

בֵּין נַחֲלֵי עֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַחֲשׁוּבִים יֵשׁ לְהַזְכִּיר בַּתְּחִלָּה אֶת נַאדִי קֶרְחִי (רֶמֶז לִבְנֵי קֹרַח?), אֲשֶׁר רְגִילִים לְזַהוֹתוֹ עִם נַחַל זֶרֶד אוֹ עִם „נַחַל הָעֲרָבָה" הַנִּזְכָּר בַּמִּקְרָא. נַחַל זֶה הוּא אַחַד הַיָּפִים וְהַגְּדוֹלִים שֶׁבָּאָרֶץ. הוּא מוֹשֵׁךְ מַיִם בְּכָל יְמוֹת הַשָּׁנָה. גְּדוֹתָיו אֵיתָנוֹת וּתְלוּלוֹת כִּשְׂפוֹתֵיהֶם שֶׁל הַנְּחָלִים הַקַּנְיוֹנִיִּים אֲשֶׁר בְּמִדְבְּרוֹת יָם הַמֶּלַח. נַחַל אֵיתָן זֶה מֵחֲמַת הֱיוֹתוֹ רָחוֹק מִן הַיִּשּׁוּב, וּבִזְכוּת הַמַּיִם וְהַמִּחְיָה הַנִּמְצָאִים בְּחֶלְקוֹ הַתַּחְתּוֹן בְּשֶׁפַע, מְשַׁמֵּשׁ עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּמְקוֹם מִקְלָט לְכָל שׁוֹדֵד וּבוֹזֵז אֲשֶׁר נִמְלַט מִפְּנֵי רוֹדְפָיו בִּיהוּדָה וּמוֹאָב. לְפִי אַחַת הַמְּדִידוֹת שֶׁנַּעֲשְׂתָה בְּקִרְבַת תּוֹצְאוֹתָיו לְיָם הַמֶּלַח, שׁוֹפֵעַ נַאדִי קֶרְחִי כְּ־1000 ממ"ע מַיִם לְשָׁעָה. אוּלָם בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים אֵין סָפֵק שֶׁשְּׁפִיעָתוֹ גְּדוֹלָה יוֹתֵר.

הֶעָ'וַרְנִים הַשּׁוֹכְנִים בִּפְאַת דְּרוֹם־מִזְרַח יָם הַמֶּלַח מִשְׁתַּמְּשִׁים בְּמֵי נַחַל קֶרְחִי וּבִשְׁאָר מֵי מַעְיָנוֹת הַסְּמוּכִים לְהַשְׁקָאַת שְׂדוֹת שְׁלָחִין שֶׁלָּהֶם.

מִנַּאדִי קֶרְחִי וְעַד הָאַרְנוֹן הוֹלְכִים לְיָם הַמֶּלַח גֵּאָיוֹת וּנְחָלִים, מִקְצָתָם לַחִים וּמִקְצָתָם יְבֵשִׁים. לְעֻמַּת מִדְבְּרוֹת יְהוּדָה הַצְּחִיחִים בְּיוֹתֵר, נִרְאִים מִדְבְּרוֹת מוֹאָב אֵלּוּ מְרֻבָּצִים זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם בְּמַעְיָנוֹת הַמּוֹשְׁכִים, קְטַנִּים וּגְדוֹלִים, הַיּוֹצְרִים כִּתְמֵי יֶרֶק רַעֲנַנִּים, פִּרְאִים, מְשַׂמְּחִים עֵין הָרוֹאֶה הַמְשׁוֹטֵט בָּרֶגֶל, אוֹ הַמַּפְלִיג בִּסְפִינָה בְּסָמוּךְ לְחוֹף הַיָּם וְרוֹאֶה אֶת יַרְקָם הַמְּפוּסִּי, אֶת דִּקְלֵי הַבָּר, הֵם הַ„צִּנִּים שֶׁל עֵבֶר הַיַּרְדֵּן" הַמְפֻרְסָמִים, הַשּׁוֹלְחִים אֶת כַּפּוֹתֵיהֶם אֶל רְקִיעַ הַתְּכֵלֶת, וְגִזְעָם עוֹלֶה וּמְטַפֵּס בֵּינוֹת לְנִקְרוֹת צוּרִים, בְּלִוְיַת קָנֶה וָסוּף

וּשְׁאָר שִׂיחֵי בָּר, הַמְּהַוִּים תַּסְבִּיךְ פְּלוֹרִיסְטִי מוּזָר, כְּעֵין אוֹאָזִיסִים זְעִירִים מְיֻחָדִים בְּמִינָם.

שְׁלֹשֶׁת הַנְּחָלִים הַגְּדוֹלִים שֶׁל עֵבֶר הַיַּרְדֵּן: הָאַרְנוֹן, הַיַּבּוֹק וְהַיַּרְמוּךְ, מְהַלְּכִים בְּמֶרְחַקִּים כִּמְעַט שָׁוִים אִישׁ מֵרֵעֵהוּ וּמַקִּיזִים אֶת מַרְבִּית מֵימֵי רָמוֹת מוֹאָב, עַמּוֹן, גִּלְעָד, גּוֹלָן וְכַדּוֹמֶה, לְמִשְׁכָּם לְבִקְעַת הַיַּרְדֵּן.

הַדְּרוֹמִי שֶׁבָּהֶם, הָאַרְנוֹן, הַיּוֹצֵא לְיָם הַמֶּלַח, הוּא הַיָּפֶה, הַנֶּהְדָּר וְהַמַּקְסִים בְּיוֹתֵר שֶׁבְּכָל נַחֲלֵי אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל. בְּקִרְבַת תּוֹצְאוֹתָיו הַיָּמָּה הוּא מִתְכַּנֵּס בְּתוֹךְ נַרְתִּיק צַר וְעָמֹק הַמֵּבִיא לִידֵי הִתְפַּעֲלוּת גַּם אֶת הַוָּתִיקִים שֶׁבֵּין הַתַּיָּרִים הַזָּרִים, הַמְּצוּיִים אֵצֶל מַרְאוֹת טֶבַע שֶׁבַּאֲרָצוֹת הַשּׁוֹנוֹת.

אַחַד הַמְּשׁוֹטְטִים בָּאָרֶץ, אֲשֶׁר בִּקֵּר בְּחֶלְקוֹ הַתַּחְתּוֹן שֶׁל הַנַּחַל בְּחוֹל הַמּוֹעֵד פֶּסַח תרצ״ב, מְתָאֵר:

חֶדְוַת הַטְּבִילָה בְּמֵי הָאַרְנוֹן הֵקִימָה אֶת מַחֲנֵה הַמְּטַיְּלִים עַל רַגְלָיו עִם עֲלוֹת הַשָּׁחַר. אַחֲרוֹנֵי הַכּוֹכָבִים עוֹדָם מַבְהִיקִים בָּרָקִיעַ הַהוֹלֵךְ וּמַבְהִיר. בְּרֶטֶט קְדֻשָּׁה מְיַחֵל כָּל אֶחָד לְמַעֲבַר פַּלְגֵי הַמַּיִם וּמַפְלֵיהֶם. הִנְנוּ בַּדֶּלְתָּה שֶׁל הָאַרְנוֹן. מֵחֲמַת הַשִּׂרְטוֹנוֹת הָרַבִּים שֶׁבְּקִרְבַת הַשֶּׁפֶךְ, הָלַכְנוּ בַּעֲקִיפִין וְעָלִינוּ אֶל הַיַּבָּשָׁה מִדָּרוֹם. מִשָּׁם אָחַזְנוּ אֶת דַּרְכֵּנוּ דֶּרֶךְ תְּעָלוֹת שֶׁל מֵי מְנוּחוֹת מְלוּחִים לְמֶחֱצָה, כִּשְׁיָרֵי הַשִּׁטְפוֹנוֹת הָאַחֲרוֹנִים שֶׁל הַנָּהָר, עַד הִגַּעְנוּ לִשְׁעָרָיו. גֹּבַהּ הַמַּיִם הַשּׁוֹטְפִים לַיָּם 5—15 ס״מ, וְהֵם צְלוּלִים וְצוֹנְנִים וּטְעִימִים לְחֵךְ שׁוֹתֵיהֶם. בִּגְלַל הַסַּחַף הָרַב אֲשֶׁר נִגְרַף מִן הָהָר וְהִצְטַבֵּר בְּפִי הַנַּחַל, אֵין הַמַּיִם מַגִּיעִים בְּאַמַּת מַיִם אַחַת אֶל הַיָּם, אֶלָּא הֵם

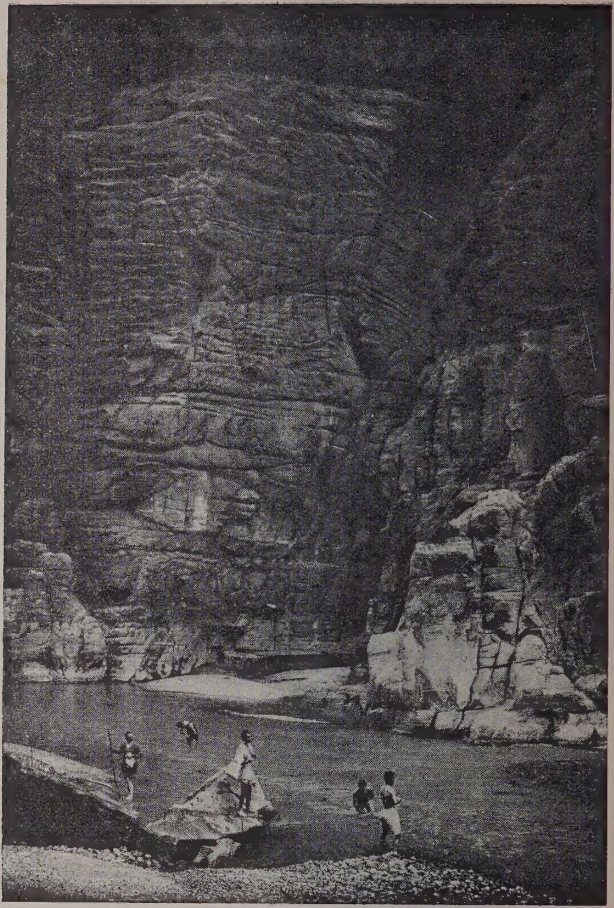

נַחַל אַרְנוֹן

מִסְתָּעֲפִים לִסְעִיפִים, וְכָל סָעִיף וּזְרוֹעַ מוֹשֵׁךְ אֶת מֵימָיו בִּיחִידוּת. אֶפֶס כִּי לֹא תָּמִיד יֶאֱרַע כָּכָה. פְּעָמִים יִתְנַשְּׂאוּ מֵי הַנָּהָר כְּדֵי אַמָּה וְאַמָּתַיִם, וּתְנוּעָתָם בְּאוֹתָהּ שָׁעָה מְרֻשֶּׁלֶת וּפַגְרָנִית — עֵדוּת נֶאֱמָנָה לְגֵאוּת יָם הַמֶּלַח הַדּוֹחֵק אֶת מֵי הָאַרְנוֹן אֲחוֹרַנִּית.

„הָבוּ כָּבוֹד לְשַׁעֲרֵי הָאַרְנוֹן!" קוֹרְאִים הַמַּסְיִּרִים הַוָּתִיקִים, „אֵלּוּ הַשְּׁעָרִים הַנּוֹשְׂאִים רָאשֵׁיהֶם לַשָּׁמַיִם בְּהוֹד רוֹמְמוּת. טוֹבְלֵי שַׁחֲרִית! הַזּוּ עַל גֵּוְכֶם מַיִם טְהוֹרִים וְהִטָּהֲרוּ!"

מַחֲנֵה הַכּוֹבְשִׁים צוֹעֵד בִּטּוּחוֹת בַּנַּחַל. הוֹלֵךְ וְטוֹפֵף לְנֹכַח זִרְמַת הַמַּיִם הַגּוֹעֲשִׁים.

„עֲמֹד עַל עֶבְרֵי פִּי פַּחַת מֵעֵבֶר מִזֶּה," אָמַר מִישֶׁהוּ לַחֲבֵרוֹ, „קְפֹץ קְפִיצָה קַלָּה, וְהִנֵּה אַתָּה מֵעֵבֶר מִזֶּה שֶׁל הַנַּחַל."

„וְלֹא הִיא," עָנָה לוֹ הַלָּז, „וּכְבָר אָמְרוּ חז"ל: „נַחַל אַרְנוֹן אָדָם עוֹמֵד לוֹ עַל הָהָר מִזֶּה וּמְדַבֵּר עִם חֲבֵרוֹ בָּהָר מִזֶּה, וְהוּא רָחוֹק מִמֶּנּוּ שִׁבְעָה מִילִין[1]".

„תֵּדְעוּ," מַכְרִיז מְנַהֵל הַשַּׁיָּרָה: „מִי שֶׁלֹּא רָאָה אֶת מַפְּלֵי הַמַּיִם, לֹא רָאָה דָבָר יָפֶה מִיָּמָיו. לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְבָשָׂר וָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ שְׁנֵי עֲקָלִים שֶׁל זֵיתִים, כָּבַשׁ עֲלֵיהֶם אֶת הַקּוֹרָה, וְהַשֶּׁמֶן יוֹרֵד מִלְּמַטָּה. כָּךְ הָהָר מִכָּאן וְהָהָר מִכָּאן כְּבוּשִׁים עַל הַנַּחַל הַמַּקְטִיעַ וְיוֹצֵא מִבֵּין הֶהָרִים."

שַׁעֲרֵי הָאַרְנוֹן רָחְבָּם כְּעֶשְׂרִים מֶטֶר וְגָבְהָם כְּשִׁשִּׁים. קִירוֹת סְלָעָיו זְקוּפִים וְרַבִּים הַתְּלוּיִים בְּנֵס. אֲפִיקוֹ זָרוּעַ חָצָץ

[1] תנהי"ק.

שָׁנוּן הַמֵּעִיד עַל שִׁטְפוֹ הֶחָזָק. אוּלָם בְּמִדָּה שֶׁמַּעְפִּילִים וְעוֹלִים אֶל מְקוֹרוֹתָיו, חֲלוּקֵי הַנַּחַל נַעֲשִׂים גְּדוֹלִים.

הַמּוֹרְפוֹלוֹגְיָה שֶׁל הַקַּנְיוֹן הַטִּפּוּסִי הַזֶּה שׁוֹנָה בְּמַשֶּׁהוּ מִשְּׁאָר קַנְיוֹנִים שֶׁבְּחוֹפֵי יָם הַמֶּלַח, וּבְעִקָּר מִן הַמַּעֲרָבִיִּים. הַמַּיִם הַגּוֹעֲשִׁים הַשּׁוֹטְפִים בְּלִי הֲפוּגוֹת עָרְצוּ וּבִתְּרוּ אֶת הַסֶּלַע בְּאֹפֶן מְיֻחָד, כְּאִלּוּ בָּא אֶחָד מִבְּנֵי הַנְּפִילִים וּבְחַרְבּוֹ הַקָּשָׁה בִּתֵּר אֶת הָהָר לִשְׁנַיִם, כִּי רֹחַב הַנַּחַל לְעֻמַּת גֹּבַהּ קִירוֹתָיו הַזְּקוּפִים כְּאַיִן וּכְאֶפֶס הוּא.

אֲשֶׁר לְשִׁעוּר שְׁפִיעָתוֹ שֶׁל הַנַּחַל הִנְנִי לְצַיֵּן שֶׁבְּאַפְּרִיל 1906 מָדַד זֶנְגֶּל וּמָצָא 7200 ממ״ע לְשָׁעָה, וּבִשְׁנַיִם לְאוֹקְטוֹבֶּר 1931 מָדַדְתִּי אֲנִי וּמָצָאתִי 7722 ממ״ע לְשָׁעָה. אוּלָם בְּ־1932, מִפְּנֵי שְׁנַת הַבַּצֹּרֶת הַכְּבֵדָה, פָּחֲתוּ הַמַּיִם בְּמִדָּה רַבָּה, בְּאֹפֶן שֶׁבְּט״ז בְּאַפְּרִיל קִבַּלְתִּי רַק 5806 ממ״ע לְשָׁעָה, וְאִלּוּ בְּכ״ח בְּמַאי פָּחַת הַשִּׁעוּר עוֹד יוֹתֵר וְיָרַד עַד כְּדֵי 5352 ממ״ע לְשָׁעָה. מִכָּאן אַתָּה מְשַׁעֵר, כַּמָּה הָיְתָה דַלָּה הַשְּׁפִיעָה הַזֹּאת, אִלּוּ נִמְדְּדָה גַם בְּחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה הָאַחֲרוֹנִים.

הָאַרְנוֹן, הוּא וַאדִי מוּגִ׳יבּ, נֶחְשָׁב בְּצֶדֶק לְגָדוֹל נַחֲלֵי יָם הַמֶּלַח (חוּץ מִן הַיַּרְדֵּן). הוּא מְבַתֵּר אֶת אֶרֶץ מוֹאָב וְחוֹשֵׂף אֶת כָּל הַפוֹרְמַצְיוֹת הַגֵּאוֹלוֹגִיּוֹת לְמִן הַבַּזֶּלֶת הָרְבִיעוֹנִית וְעַד אֶבֶן הַחוֹל הַנּוּבִּית, וְיוֹצֵר בְּמַעֲלֵה הָרָמָה גַּיְא עָמֹק מֵאוֹת מֶטְרִים, וְהוּא הָעֹמֶק שֶׁבְּכָל גֵּאָיוֹת הָאָרֶץ. לְפִיכָךְ הִשְׁתַּמְּשׁוּ בּוֹ בְּנֵי הַמָּקוֹם מֵאָז וּמִקֶּדֶם כִּגְבוּל טִבְעִי. תְּחִלָּה שִׁמֵּשׁ כִּגְבוּל בֵּין מוֹאָב וְאֶרֶץ סִיחוֹן הָאֱמוֹרִי וְאַחַר כָּךְ כִּגְבוּל מוֹאָב וּמַטֵּה רְאוּבֵן.

לְאֹרֶךְ הָאַרְנוֹן בְּרָמַת מוֹאָב הִתְפַּתְּלָה הַמְּסִלָּה הָרוֹמִית הַיְדוּעָה, אוּלָם קֹדֶם לָהּ דַּרְכּוֹ שֶׁל מֵישַׁע מֶלֶךְ מוֹאָב, שֶׁהִתְפָּאֵר בְּמַצֵּבָתוֹ אֲשֶׁר הִשְׁאִיר אַחֲרָיו לֵאמֹר: „אֲנִי בָּנִיתִי אֶת עֲרוֹעֵר וְסָלַלְתִּי אֶת מְסִלַּת אַרְנוֹן." מָקוֹם זֶה הָיָה תָּמִיד מוּכָן לְפֻרְעָנֻיּוֹת וְדָם רַב נִשְׁפַּךְ בּוֹ. יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא מְתָאֵר אֶת מַפַּלְתּוֹ שֶׁל מוֹאָב עַל יְדֵי מֶלֶךְ בָּבֶל וּמְנוּסָתָם שֶׁל הַמּוֹאָבִים דֶּרֶךְ מַעְבְּרוֹת הָאַרְנוֹן וְאוֹמֵר: „מַשָּׂא מוֹאָב כִּי בְּלֵיל שֻׁדַּד קִיר מוֹאָב נִדְמָה... וְהָיָה כְעוֹף-נוֹדֵד, קֵן מְשֻׁלָּח תִּהְיֶינָה בְּנוֹת מוֹאָב מַעְבָּרוֹת לְאַרְנוֹן"[1].

בְּשֵׁנִי לְנוֹבֶמְבֶּר 1931 נִקְרֵיתִי בְּאֵזוֹר תּוֹצְאוֹתָיו שֶׁל נַחַל מָעוֹן, הוּא הַנַּחַל הַנָּקוּב בְּיָמֵינוּ בְּשֵׁם „וַאדִי זַרְקָא מָעִין". מָדַדְתִּי אֶת שְׁפִיעַת מֵימָיו הַגּוֹעֲשִׁים וּמָצָאתִי 4292 ממ"ע לְשָׁעָה. לְאַחַר זְמַן, בְּכ"ח בְּמַאי, פָּקַדְתִּי שׁוּב אֶת הַמָּקוֹם הַזֶּה וָאֶרְאֶה כִּי מִפְּנֵי שְׁנַת הַבַּצֹּרֶת הַקָּשָׁה פָּחֲתוּ הַמַּיִם בְּמִדָּה רַבָּה, כַּמִּקְרֶה אֲשֶׁר קָרָה אֶת הָאַרְנוֹן וּשְׁאָר נְחָלִים וְעֵינוֹת מַיִם אֲשֶׁר בָּאָרֶץ; וְתַחַת 4292 שֶׁבְּסוֹף שְׁנַת 1931 שָׁפַע הַנַּחַל רַק 2358 ממ"ע לְשָׁעָה. שִׁעוּר זֶה מַזְכִּיר בְּהַרְבֵּה אֶת הַכַּמּוּת שֶׁמָּצָא הַחוֹקֵר זֶנְדֶל בְּאַפְּרִיל 1906, דְּהַיְנוּ: 2520 ממ"ע לְשָׁעָה.

תָּאֳרוֹ שֶׁל נַחַל מָעוֹן שׁוֹנֶה בְּהַרְבֵּה מִדְּמוּתוֹ שֶׁל הָאַרְנוֹן. רָאָה רָאִינוּ שֶׁהָאַרְנוֹן כָּנוּס וּמְכֻנָּס תּוֹךְ נַרְתִּיק צַר וְנִשָּׂא, וּמַמְשִׁיךְ אֶת עֲרוּץ אֲפִיקוֹ בְּסֵדֶר בְּאֵין מַפְרִיעַ; וְאִלּוּ נַחַל מָעוֹן, הַצָּעִיר מִמֶּנּוּ, פּוֹחֵז וְסוֹעֵר, וּמִסְתַּבֵּר שֶׁתּוֹלְדוֹת יָמָיו לֹא הָיוּ הַדְרָגוֹנִיּוֹת בְּיוֹתֵר. אֲפִיקוֹ פָּרוּעַ כֻּלּוֹ. תֹּהוּ וָבֹהוּ גָּמוּר.

[1] ט"ו–ט"ז.

גּוּשֵׁי סְלָעִים כַּבִּירִים רְבוּצִים בְּעַרְשׁוֹ וּמְסַכְסְכִים בְּמִדָּה רַבָּה אֶת מְשִׁיכַת מֵימָיו הַקּוֹצְפִים תָּדִיר. צוּקֵי בַּזֶּלֶת מָשְׁלָכִים עַל גְּדוֹתָיו, וְהֵם תְּלוּיִים וְעוֹמְדִים בְּנֵס. וְהַזְּוָעוֹת בְּעִתָּן זַעְזְעוּ אוֹתָם וְטִלְטְלוּם לַתְּהוֹמוֹת, כְּאִלּוּ בִּקְּשׁוּ לְהָסֵם וּלְסַבֵּךְ בְּמִדָּה יְתֵרָה אֶת הָאָפִיק הֶעָקֹב וְהַמְּסֻכְסָךְ.

חוֹף יָם הַמֶּלַח בֵּין נַחַל מָעוֹן וְהָאַרְנוֹן, אֵינוֹ צְחִיחַ וְחָרֵר בְּיוֹתֵר כְּמוֹ הַחוֹף הַמַּעֲרָבִי, הַנִּצָּב נִכְחוֹ וְהַמַּבִּיעַ 2—3 מַעְיָנוֹת דַּלִּים אֲשֶׁר אֵין לְאֵל יָדָם לְהָפִיג אֶת שְׁרָבוֹ שֶׁל הָאֵזוֹר. מַעְיָנוֹת מִמַּעְיָנוֹת שׁוֹנִים נִבְקָעִים כָּאן וּמוֹרִיקִים אֶת צַלְעוֹת הֶהָרִים וְאַף מוֹשְׁכִים אֶת עֹדֶף מֵימֵיהֶם אֶל הַיָּם. הַמְּשֻׁבָּח שֶׁבָּהֶם הוּא הַמַּעְיָן הַחַם הַגָּדוֹל הַיָּדוּעַ לִתְהִלָּה בְּשֵׁם חַמָּאם אֶז־זָרָה (חַמֵּי צֶרֶת), בְּקִרְבָתוֹ שָׁכְנָה הָעִיר „צֶרֶת הַשַּׁחַר" אֲשֶׁר נָפְלָה לְנַחֲלָה לְמַטֵּה רְאוּבֵן, לְאַחַר מִלְחַמְתָּם עִם סִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמוֹרִי[1].
שְׁפִיעַת מֵימָיו שֶׁל הַמַּעְיָן הַחַם הַזֶּה הָעוֹלֶה מִמַּעֲמַקֵּי הָאֲדָמָה אֵינָהּ חָשָׁה בְּיוֹתֵר בִּתְמוּרַת הַזְּמַנִּים. בְּשָׁנִים שִׁכּוֹרוֹת וּצְמֵאוֹת כְּאֶחָד, הוּא שׁוֹפֵעַ מִ־600—900 ממ"ע לְשָׁעָה. הוֹרְדוֹס פֵּאֵר אֶת הַמָּקוֹם הַזֶּה, בִּצְּרוֹ, וְאַף בָּנָה בּוֹ אַרְמוֹנוֹת וּבָתֵּי־רַחְצָה. לְפִי עֵדוּתוֹ שֶׁל יוֹסֵף בֶּן מַתִּתְיָהוּ, נִסָּה הַלָּה לְהַעֲלוֹת אֲרוּכָה לְמַחֲלָתוֹ בְּרָחְצוֹ בְּחַמֵּי קָלִירוֹהִי, הִיא „עֵין־יָפָה"—הוּא עֵין צֶרֶת הַשַּׁחַר, הִיא „עֵין נִפְיָה" שֶׁבְּיָמֵינוּ. פְּנִינָה יִקְרַת עֵרֶךְ זוֹ עֲזוּבָה לְנַפְשָׁהּ עַתָּה וּנְתוּנָה לְפִגְעֵי הַזְּמָן בְּאֵין דּוֹאֵג וּבְאֵין חוֹלֶה לָהּ. וּכְמֵימֵי נַחַל מָעוֹן הָרַבִּים, וּכְמֵימֵי שְׁאָר מַעְיָנוֹת וּנְחָלִים מְצַפִּים לְגוֹאֲלָם.

[1] יְהוֹשֻׁעַ י"ג.

כָּל נָפַת הַפְּלָאִים הַמַּקְסִימָה הַזֹּאת, לְמִן הָאַרְנוֹן מִנֶּגֶב וְעַד נַחַל נִמְרִים מִצָּפוֹן, אֲשֶׁר עֵינוֹת תְּהוֹם חַמִּים וְצוֹנְנִים יַשְׁקוּהָ וְנַחֲלֵי צְדָנִים חֲמוּדִים, חָרְתָה חֲרִיתָה עֲמֻקָּה בְּלִבּוֹת אֲבוֹתֵינוּ בְּרֵאשִׁית הִתְיַשְּׁבוּתָם בָּאָרֶץ, בְּטֶרֶם עָבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן.

לְפִי עֵדוּת הַמִּקְרָא, אַחֲרֵי עֲבֹר יִשְׂרָאֵל עַל פְּנֵי מוֹאָב מִמִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ, מֵעֵבֶר אַרְנוֹן אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר, נָסְעוּ בְּאֵרָה, הִיא הַבְּאֵר אֲשֶׁר אָמַר ה׳ לְמשֶׁה: „אֱסֹף אֶת הָעָם וְאֶתְּנָה לָהֶם מָיִם.“ אָז יָשִׁיר יִשְׂרָאֵל: „עֲלִי בְאֵר עֱנוּ לָהּ“[1]... זוֹ בְּאֵרָהּ שֶׁל מִרְיָם, הִיא הַבְּאֵר הַפֶּלְאִית שֶׁהָיְתָה שׁוֹרָה כְּנֶגֶד יִשְׂרָאֵל בְּכָל מָקוֹם שֶׁהָיוּ שְׁרוּיִים, וּמַעֲלָה לָהֶם מִינֵי דְשָׁאִים וּמִינֵי בְּשָׂמִים, וְהֵם מִתְעַנְּגִים בָּהֶם וְרֵיחָם נוֹדֵף מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ.

„וְכָךְ הָיְתָה הַבְּאֵר שֶׁהָיְתָה עִם יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר... מְפַכְפֶּכֶת וְעוֹלָה כְּמִפִּי הַפַּךְ הַזֶּה, עוֹלָה עִמָּהֶם לֶהָרִים וְיוֹרֶדֶת עִמָּהֶם לַגֵּיאָיוֹת, בְּמָקוֹם שֶׁיִּשְׂרָאֵל שְׁרוּיִים, הִיא שׁוֹרָה כְּנֶגְדָּם, בְּמָקוֹם גָּבֹהַּ כְּנֶגֶד פִּתְחוֹ שֶׁל אֹהֶל מוֹעֵד. נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל בָּאִים וְסוֹבְבִים אוֹתָהּ בְּמַקְלוֹתֵיהֶם וְאוֹמְרִים עָלֶיהָ אֶת הַשִּׁירָה:

„עֲלִי בְאֵר עֱנוּ לָהּ“.

הַמַּיִם מְבַעְבְּעִים וְעוֹלִים כְּעַמּוּד לְמַעְלָה וְכָל אֶחָד וְאֶחָד מוֹשֵׁךְ בְּמַקְלוֹ, אִישׁ לְשִׁבְטוֹ וְאִישׁ לְמִשְׁפַּחְתּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר:

„בְּאֵר חֲפָרוּהָ שָׂרִים,   כָּרוּהָ נְדִיבֵי עָם
בִּמְחֹקֵק   בְּמִשְׁעֲנֹתָם“.

וְהַבְּאֵר סוֹבֶבֶת בְּכָל מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וּמַשְׁקָה אֶת כָּל הַיְשִׁימוֹן וְהִיא נַעֲשֵׂית נְחָלִים גְּדוֹלִים וְהֵם יוֹשְׁבִים בְּאֶסִיפְקָאוֹת (בָּאֳנִיּוֹת)

[1] בַּמִּדְבָּר כ״א.

וּבָאִים זֶה אֵצֶל זֶה. מַיִם שֶׁמִּתְמַצִּין הַיְמָנָה נַעֲשִׂים נָהָר גָּדוֹל וְהוֹלְכִים לַיָּם הַגָּדוֹל וּמְבִיאִים מִשָּׁם כָּל חֶמְדַּת הָעוֹלָם[1]."

הַבְּאֵר הַזֹּאת, לְדַעַת רז"ל, הָיְתָה מוֹדִיעָה לְכָל הַמַּחֲנוֹת, הֵיאַךְ יַחֲנוּ. כֵּיצַד: הָיוּ מֵימֵי הַבְּאֵר יוֹצְאִים וְנַעֲשִׂים נְהָרִים נְהָרִים בֵּין כָּל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט וּמוֹדִיעִים אֶת הַגְּבוּלִים שֶׁבֵּין כָּל אֶחָד וְאֶחָד. וְהָיוּ הַנְּהָרִים מְגַדְּלִים לָהֶם כָּל מִינֵי מַעֲדַנִּים, וּבְהֶמְתָּם רוֹעָה נֶגֶד חֲנִיָּתָם. וּמִזִּיו הַתְּכֵלֶת הָיוּ הַנְּהָרוֹת נִרְאִים כִּתְכֵלֶת, מְצֻיָּרִים כְּעֵין הַשַּׁחַר וְהַלְּבָנָה וְהַחַמָּה, וְאֻמּוֹת הָעוֹלָם הָיוּ רוֹאוֹת אוֹתָם לְכַמָּה מִילִים וּמְשַׁבְּחוֹת וְאוֹמְרוֹת: מִי זֹאת הַנִּשְׁקָפָה כְּמוֹ שַׁחַר[2]?

בֵּין נַחַל הַתְּכֵלֶת מָעוֹן וּבֵין נַחַל יַבּוֹק הוֹלְכִים נַחֲלֵי מַיִם אֲחָדִים אֶל יָם הַמֶּלַח וְהַיַּרְדֵּן. נַחַל עֵינוֹת מֹשֶׁה, אַחֲרוֹן נַחֲלֵי עֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַיּוֹצֵא לְיָם הַמֶּלַח, אִם כִּי אֵינוֹ גָדוֹל בְּיוֹתֵר לְפִי מִדּוֹתָיו, הוּא מוֹשֵׁךְ אַמַּת מַיִם קְטַנָּה וְיָפָה, הַיּוֹצֶרֶת בְּדַרְכָּהּ גַּם מַפְּלֵי מַיִם יָפִים. הַמַּעְיָן גּוּפוֹ אֵינוֹ שׁוֹפֵעַ מַיִם רַבִּים כְּ־200—250 ממ"ע לְשָׁעָה בְּסַךְ הַכֹּל. אוּלָם בַּיָּמִים הָאַחֲרוֹנִים יָבֵשׁ אֲפִיק הַנַּחַל הַיָּפֶה הַזֶּה, וְהַמַּיִם נִשְׁלָחִים לָעִיר מֵידְבָא, לְהַשְׁקוֹת אֶת תּוֹשָׁבֶיהָ.

מִצָּפוֹן לְנַחַל עֵינוֹת מֹשֶׁה, יוֹרֵד נַחַל חֶשְׁבּוֹן לַיַּרְדֵּן. הוּא נַחַל רְחַב יָדַיִם וּמְלַקֵּט בְּדַרְכּוֹ עֵינוֹת מַיִם רַבִּים. הוּא הַנַּחַל הַשּׁוֹפֵעַ מַיִם בְּמִדָּה גְדוֹלָה יוֹתֵר מִשְּׁאָר הַנְּחָלִים הַיּוֹרְדִים

[1] תּוֹסֶפ', סֻכָּה פ"ג.

[2] במד"ר פ"ב; תנ"ח; יַלקוט.

לְעֵמֶק הַשִּׁטִּים (הוּא עִ'וֹר אֶס־זַבָּן). לְפִי הָאֹמֶד מוֹשֵׁךְ נַחַל זֶה מַיִם בְּדֶרֶךְ מְמֻצַּעַת מֵ־1000—2000 ממ"ע לְשָׁעָה. מַה שֶּׁאֵין כֵּן נַחַל נִמְרִים הַיּוֹרֵד מֵהָרֵי סַלְט וְהַמְלַקֵּט מַיִם מִשְּׁלֹשָׁה מְקוֹרוֹת: עֵינוֹת אֶס־סַלְט, עֵין אֶפְחֵים וְעֵין מְחֶס, בְּסַךְ הַכֹּל כְּ־1000 ממ"ע לְשָׁעָה. מַיִם אֵלּוּ מְגִיעִים בְּדַרְכָּם שָׁלֹשׁ טְחָנוֹת, וּבְצֵאתָם לְבִקְעַת הַיַּרְדֵּן — לִכְפָר שׁוּנִי, מַשְׁקִים חֶלְקַת בְּנָנוֹת וִירָקוֹת. אַף עַל פִּי כֵן הָעֲזוּבָה רַבָּה וּמַרְבִּית הַמַּיִם יוֹרְדִים וְאוֹבְדִים.

הַיַּבֹּק, הַתִּיכוֹן בִּשְׁלֹשֶׁת נַחֲלֵי עֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַגְּדוֹלִים, הוּא נָאֶה בְּתָאֳרוֹ, אִם גַּם שׁוֹנֶה בְּצוּרָתוֹ מִן הָאַרְנוֹן הַמִּתְפַּתֵּל בְּאֶרֶץ מוֹאָב. נַחַל זֶה, כִּשְׁנֵי רֵעָיו אֲשֶׁר מִצָּפוֹן וּמִדָּרוֹם, אַף הוּא מְשַׁלֵּחַ סְעִיפֵי נְחָלִים לִצְדָדִים, לִלְכֹּד אֶת גְּלִילוֹת הַמַּיִם וּלְמָשְׁכָם אֶל אֲפִיקוֹ הָרָאשִׁי. מַעֲרֶכֶת גְּלִילוֹת מֵימָיו שֶׁבַּדָּרוֹם הִיא טִפּוּסִית וְזָרָה. כַּנִּרְאֶה בְּשֶׁל נְטִיַּת הַקַּרְקַע דָּרוֹמָה, יוֹצֵר הַיַּבֹּק בֵּית קִבּוּל מְיֻחָד. תְּחִלָּה הוּא מְלַקֵּט אֶת אֲזוֹרֵי הַמַּיִם הַגְּבוֹהִים בְּיוֹתֵר וּמוֹלִיכָם דָּרוֹמָה, אַחַר כָּךְ הוּא מְשַׁנֶּה אֶת מְגַמָּתוֹ, מוֹסִיף לְלַקֵּט מַיִם אֲחֵרִים לְמָשְׁכָם מִזְרָחָה, לְבַסּוֹף הוּא מוֹסְרָם לַתְּעָלָה הַשּׁוֹלַחַת אוֹתָם צָפוֹנָה, לְמַעַן הוֹצִיאָם לָאַחֲרוֹנָה בָּאָפִיק הָרָאשִׁי הַהוֹלֵךְ אֶל הַיַּרְדֵּן.

לְפִי מְדִידָה עַתִּיקָה הַנִּמְצֵאת בְּיָדִי, מוֹשֵׁךְ הַיַּבֹּק מַיִם יוֹתֵר מִ־15.000 ממ"ע לְשָׁעָה. לְפִי הַנִּרְאֶה נַעַשְׂתָה מְדִידָה זוֹ בִּימֵי שְׁפִיעָתוֹ הַמֻּגְבֶּרֶת שֶׁל הַנַּחַל. כִּי בְּיוֹם בִּקְּרִי אֶת הַיַּבֹּק מִיָּד לְאַחַר הַגְּשָׁמִים, לֹא מָצָאתִי בּוֹ מַיִם יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר בָּאַרְנוֹן.

הַשְּׁלִישִׁי בְּנַחֲלֵי עֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַגְּדוֹלִים; הָאָרֹךְ שֶׁבְּכֻלָּם וְהֶעָשִׁיר שֶׁבְּכֻלָּם הוּא נְהַר הַיַּרְמוּךְ, הַיּוֹרֵד אֶל הַיַּרְדֵּן מִצָּפוֹן לַיַּבֹּק. נַחַל

DUKE UNIVERSITY LIBRARY

זֶה לְעֻמַּת שְׁנֵי רֵעָיו הַדְּרוֹמִיִּים, הַיַּבּוֹק וְהָאַרְנוֹן, נֶחְקַר בְּמִדָּה מַסְפִּיקָה, שֶׁכֵּן בְּקִרְבַת תּוֹצְאוֹתָיו הוּשְׁתְתוּ עַמּוּדֵי יְצִירַת הַמֶּרֶץ הֶעָתִיד לְהִשָּׁלַח לְכָל הָאָרֶץ. הוּא יוֹצֵא מִבְּרֵכַת בֶּדְיָה אֲשֶׁר בְּקִרְבַת מְסֶרִיב בְּגֹבַהּ שֶׁל 438 מֶטֶר וְיוֹצֵא בְּבִקְעַת הַיַּרְדֵּן בְּגֹבַהּ שֶׁל 258 מֶטֶר. אוֹמְדִים אֶת שִׁעוּר מֵימָיו בְּעֵרֶךְ לַ־50.000 ממ״ע לְשָׁעָה. מִפְעַל הַמֶּרֶץ וְהַהַשְׁקָאָה, הַקָּשׁוּר בִּשְׁמוֹ שֶׁל הַמְהַנְדֵּס רוּטֶנְבֶּרְג, הוּא בִּשְׁבִיל אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל הַפְּעוּטָה וְהַדַּלָּה מִפְעָל כַּבִּיר וַעֲנָקִי.

מַרְאֵה הַמִּפְעָל מֵעִיד עַל אֶחָד מִפְּלְאֵי רְצוֹנוֹ שֶׁל הָאָדָם וְכִבּוּשָׁיו אֶת כֹּחוֹת הַטֶּבַע הָאֵיתָנִים וְהָעַקְשָׁנִים. דְּמוּתוֹ שֶׁל הָאֲגַם הָעֲנָק הָאוֹצֵר בְּקִרְבּוֹ כִּשְׁנֵי מִילְיוֹנִים ממ״ע מַיִם, מִשְׂתָּרֵעַ בְּלֵב הַמִּדְבָּר וּמַקְסִים אֶת עֵין רוֹאֵהוּ. הַמַּיִם הַנִּלְקָטִים נִמְשָׁכִים דֶּרֶךְ אַמַּת מַיִם אֲרֻכָּה כְּ־400 מֶטֶר וְנוֹפְלִים מִגֹּבַהּ שֶׁל 28 מֶטֶר לְתוֹךְ לוֹעָן שֶׁל 4 טוּרְבִּינוֹת אֲשֶׁר בִּיכָלְתָּן לִיצוֹר 8500 כֹּחוֹת סוּס כָּל אַחַת.

עֵינוֹת חֲמַת גָּדֵר הַגְּדוֹלִים בְּכָל הָאָרֶץ (רְאֵה „חַמִּים וּמַיִם לְרַחְצָה״) מַשְׁפִּיעִים לַיַּרְמוּךְ כַּ־15.000 ממ״ע מִדֵּי שָׁעָה בְּשָׁעָה. מַיִם חַמִּים אֵלּוּ הַטְּעוּנִים חָמְרֵי מֶסֶס (מִלְחֵי שִׁידָן בְּעִקָּר) כָּל שֶׁחָמָם מִתְנַדֵּף וְהוֹלֵךְ וְהֵם נַעֲשִׂים צוֹנְנִים, הוֹלְכִים וּמַשְׁקִיעִים גַּלְדֵי גִיר, הַמִּצְטַבְּרִים בְּמִסְבֵּי שְׁפִיעָתָם. בִּסְבִיבַת „בְּעָרָה״ שֶׁבַּדָּרוֹם, הַמַּחֲזֶה הוּא נֶהְדָּר, וּדְמוּתָם כְּמַפְּלֵי מַיִם שֶׁקָּפְאוּ וְקָרְשׁוּ.

בְּעֶשְׂרָה לְיוּנִי 1932 הִקַּפְתִּי אֶת יָם כִּנֶּרֶת מִמִּזְרָח וְרָאִיתִי שֶׁאֵין בּוֹ נְחָלִים שֶׁיִּמְשְׁכוּ מַיִם בְּכָל יְמוֹת הַשָּׁנָה. נַחַל סָמָךְ הוּא הַיְחִידִי הַשּׁוֹפֵעַ מַיִם יָמִים רַבִּים בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים, אוּלָם אַף הוּא יָבֵשׁ לַחֲלוּטִין בְּרֹב יְמוֹת הַשָּׁנָה.

2880